عموم روسیا مسلمانلرینڭ

۳ نچی

رسمی ندوه‌لری .

۱۹۰٦ سنه آوغوست ۱٦ دن ۲۰ یه قدر بش کون دوام
ایتمش مجلس‌لر

«پروتوقولی»

ضبط جریده‌سی .

۷۲ ماده‌لی پروغرام

هر خطیبڭ سوزینی هم فکرینی ضبط ایتمیه
ملتڭ افکارینی هم ملته عرض ایتمیه
سعی ایدردم همتمله هم نشاطمله همان
خامه‌می الده ایدوب هر اشلری قید ایتمیه

موسی بیگییف

مطبعۀ کریمیه قزانده

КАЗАНЬ.
Типо-Литографія Т-го Д-ма „БРАТЬЯ КАРИМОВЫ"
1906

۱۹۰۶ سنه ۱٦—۲۱ آوغوستده اجتماع ایتمش

روسیا مسلمانلارینڭ ندوه‌سی .

4601
A3286/a

تکرار طبع ایتمک حقی محفوظدر .

مطبعۀ کریمیه قزانده ۱۹۰٦ سنه

КАЗАНЬ.
Типо-Литографія Торговаго Дома „Братья Каримовы"
1906 г.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

عموم روسیا مسلمانلرینڭ رسمی اوچنچی مجلسلری

«الفت» محرری عبدالرشید افندی ابراهیمفڭ سعی واجتهادیله نیژنی نوؤغورودده ماقاریا بازاری خارجنده روسیا مسلمانلرینڭ عمومی اجتماعلرینه داخلیه نظارتی طرفندن رسمی مساعده ۱۹۰۶ ۱۱ آوغوستده صادر اولمش ایدی. مساعده خبری هر طرفه تلغراملر ایله اعلان اولندی ، قافقازیا ، قریم ، تورکستان ، سیبیر ، داخلی ولایتلردن جمعیت اولور امیدیله غایت چوق وکیللر کلمش ایدی. ندوه مجلسلری بش کون دوام ایتدی.

I

۱٦ آوغوست مجلسی

۱۹۰۶ سنه چهارشنبه کون ۱٦ آوغوستده عموم اصناف قلوبینڭ بیوك زالنده ۱۲ ساعت رادهلرنده عموم روسیا مسلمانلری ندوهسینڭ برنچی مجلسی مقرر اولدی. برساعت ۳۰ دقیقهیه قدر سکز یوزه قریب اهل اسلام بر آرایه طوپلاندی.

رشید افندی — ندوهیه خطابا: قرآن تلاوت اولنهچق، برنچی مجلس آچیلهچق! جماعت راحت اوطورگز، گورلتی ایتمهگز. دیهرك مذکور شهرڭ امامی آخوند خلیل افندی سلیمانفدن تلاوت قرآنی طلب ایتدی.

امام افندی یس شریفی خاتمهسندن یدی آیت قرآن تلاوت ایدوب، مودت محبت تالیفی قلوبه دائر برمؤثر دعایی جهرا اوقودی.

برساعت ٤٠ دقیقهده رشید افندی افتتاح خطبهسنی اوقومیه باشلادی. خطبه شول مالده ایدی.

الحمدلله علی دین الاسلام. ای مسلمانلر! بزلر جمله‌مز الحمدلله ثم الحمدلله قرنداشلرمز: بزی دین اسلام برمزی آخره قرنداش ایتمشدر.

قرنداشلر! دقت ایدیکز: سیاست اسلامیه‌نك الك برنجی خطوه‌سی اتحاد قرنداشلك ایدی. حضرت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم اوّلا دین اسلامه مکهٔ مکرمه‌ده دعوت ایتدی؛ شفاها هر برده تعلیمات ایله مشغول ایدی. حضرت پیغمبرك مکهٔ مکرمه‌ده سیاسی بر خط حرکتی کورنمه‌دی، زیرا اول زمانده مسلمان بیك آز ایدی.

ایجاب احوالك سوقیله، خدای حضرتلرینك امریله حضرت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم مکه‌دن مدینه‌یه هجرت ایتدی. الك اوّل اساس سیاستی اوایدیکه مدینهٔ منوّره‌ده اولان انصار ایله مکهٔ مکرمه‌دن کلمش مهاجرلر آراسنده قرنداشلك معاهده‌سی عقد ایتدی.

انصار یعنی مدینه‌نك یرلی خلقلاری مالرینی یرلرینی تقسیم ایدوب مکه‌دن کلمش مهاجرلر فقراسنه ویرورایدیلر؛ ایکی خاتونی اولان انصاری برینی طلاق ایدوب خاتونسز مهاجره ویرورایدی.

انصاف ایدرایسه‌ك، جزئی بر ملاحظه ایدوب، نبی اکرمك اصحاب کرامك شول احوالینی نظر اعتباره آلورایسه‌ك، کوررزکه اتحاد بزم دینمزنك الك اصل سیاستیدر؛ قرنداشلك الك متین اساسیدر.

قرنداشلك حقنده قرآن کریمده متعدد آیات واردر؛ «اعتصام بحبل الله» امر قرآن ایله همه اهل اسلامه فرض در. قرآنی اوقویان بونلاردن غافل اولماز. هیچ بر مسلم اتحادی انکار ایده‌مز؛ البته انکار هم ایتمز.

حضرت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم اتفاق اتحاد حقنده متعدد احادیث بیان ایتمشدر؛ «ید الله مع الجماعه» معناسنده غایت چوق حدیثلر سویله‌مشدر.

بونلارىده نظر اعتباره آلور ايسەك، شبهه يوق، تعليمات اسلاميەده اتفاق قرنداشلك بيوك برسياست ايدیگينى ضرورة تصديق ايدرز.

اهل اسلامده قرنداشلك برلك يالـگز سوزده يا خود يالـگز كاغدده دگل. قلبلرنده قانلرنده قرنداشلك واردر. ٢٠ مليون روسيا مسلمانلرنده برلك قرنداشلك اولديغى كبى، كرهٔ ارضده بتون روى زميندە اوچيوز مليوندن زياده اهل اسلام قلبلرنده معنوى برقرنداشلك واردر. اسلامده قرنداشلك، پارتيالرده برلك كبى دگل. قياس قبول ايتمس درجەده زيادەدر.

بونى هيچ برمسلم انكار ايتمز؛ بن‌ده هيچ بروقت بويله اتحادى انكار ايتمه‌م؛ انكارايتميه‌چكم هرآدمه معلومدر؛ هر كس بنم شو سوزيمه شهادت ايدر.

اهل اسلامده اتحاد اول درجەدەدركه برمسلمانك غمى كدرى جمله مسلمانلره غم كدراولور؛ برمسلمانك شادلغى سرورى همه‌يه شادلق سرور اولور.

بويله اولمق يالـگز روسيا مسلمانلرنده اولمايوب، روى زمينك همه اهل اسلامى آراسنده بويله بر اتحاد اولمق لازمدر. همه اهل اسلام تماما برخط حركتده اولمقلرى تيوشدر.

اويله ايكن بن نصل اتحاد اسلام خلافنه حركت ايده‌يم؛ شبهه يوق بن اتحاد اسلام خادمى‌يم. گمان ايدرم‌كه بنم اتحاد اسلام خادمى ايدیگمى جمله اهل اسلام عموما تصديق ايدر.

شمدى كلەلم بزم شول مجلسه مساعده استحصالمز ايچون ويرديگمز عريضه‌يه.

شبهه يوق، عريضه بنم فكرمه مخالفدر؛ بن هم مخالفتى تصديق

ایدرم، انکار ایتمەم. فقط کچمش سنه اتفاقمز اساسی اولان اجتماعمز غیر رسمی صورتده اولدیغندن پك چوق آدملر قورقدیلار. خوف ایتدیلر. مجلسمزه اشتراك ایتمەدیلر. طلب ایتمش ایسەكده حکومت رخصت ویرمدی. پیتربورغده بر دها اجتماع ایتدك، هر نه قدر سعی ایتمش ایسەكده هنوز رخصت ویرمەدیلر، حکومتنك بویله ظالمانه حرکتی جمله مسلمانلره تأثیر ایتدی. مسلمانلر آراسندەتماما امیدسزلك کورنمیه باشلادی. بعض آدملر اورتالقده مسلمانلر اتفاقی یوقلغینی دعوی ایتدیلر. بتون بتونه انکار ایتمیه قدر واردیلر. اتفاق یولنده سعی ایدنلری غزیتەلرده سب ایتمیه جسارت ایتدیلر. مسلمانلر اتفاقی یوقدر دیدیلر.

شو حاللرنك اجباریله بن اوزطرفمدن مسلمانلر جمعیتینه رسمی مساعده آلمغی لازم کوردم. روسیانك شو کونکی احوالی هەکزه معلومدر. اویله ایسەده بن مساعده استحصالنه اجتهاد ایتدم. ممکن اولان وسیلەدن اجتناب ایتمەدم. جمیع نا مناسب تذللاتی تحمل هم اختیار ایدرك اولسەده بر مساعده رسمیه استحصالنه جسارت ایتدم. رسمی مساعده استحصال ایتدم. مقصدم همه اسلامی بر آرایه جمع ایتمك ایدی. شو مقصد خیر ایله قباحتلی بر وسیله التزام ایتدم. وسیلەم قباحتی مقصدم یولنده باغشلانور گمان ایتدم. بن بیلەرك شو جریمەیی ارتکاب ایتدم. ملت خاطری ایچون انواع تذللاتی تحمل ایتدم. شو خصوصده اولان همه قصوری اعتراف ایدرم ملت یولنده کندومی قربان ایدرم. قصور یالکز بنم قصورمدر، قباحت یالکز بنم قباحتدر، رفیقلرم شو قصورلردن بریدرلر.

دها تکرار ایدرم: مقصدم یالکز مسلمانلری جمع ایتمك ایدی. نائل اولدم، شکر ایدرم. شمدی بو خصوصده شوقدر بیان ایله

اكتفا ايدوب تفصيلاتنى بر دها مجلس ختامنده عرض ايدرم.

فقط شونى بيلمه‌لى‌دكه مجلس‌ده پروغرام حسبنجه مذاكره اولنور، عريضه حسبنجه دگل. بزه حكومت پروغرامه موافق مذاكره ايتميه مساعده ويردى. اصل مطلب پروغرامدر. پروغرام مسلمانلرنك اڭ مهم اولان احتياجلرينى شاملدر. پروغرامده وار مسئله‌لرى حل ايدر ايسه‌ك كفايه ايدر. شو اوچ دورت كون ظرفنده بو قدر شيلرى حل ايده بيلسه‌ك غايت بيوك خدمتى ادا ايتمش اولورز.

انصاف ايدر ايسه‌ك همه لازم شيلرى شو پروغرامه درج ايده بيلورز. قلبمزه صيغار هر برشى كاغدمزه صيغار. قلبمزده اورنلاشدره بيلسه‌ك كاغدمزه درج ايده بلورز. فقط انصاف لازمدر.

پتربورغده ايكنچى اجتماعمزده ترتيب اولنمش پروغرامى عريضه‌يه ادخال ايتميه وقتلر مساعد دگل ايدى. روسيانك داخلى احوالى همه‌كزه معلومدر. دومادن صوڭ اجتماعلر صوبرانيه‌لر كليا منع اولندى. روسيا گويا اسكى حالينه عودت ايتدى. بر بهانه‌سز رخصت آلمق امكان خارجنده قالدى. شوڭا كوره مجلسمز پروغرامينى غايت مختصر ايتميه مجبور اولدق.

ان شاء الله يقين‌ده دها بر جمعيتمز اولور. آڭا قدر حاضرلنورز. پروغرامزى سياسى مسئله‌لرمزى تفصيلا اوراده مذاكره ايدرز.

شمدى كله‌لم پروغرامك دورت ماده‌سنه :

شو صوڭ عصرده مسيونيرلرنك مسلمانلر عليهنده حركتلرى، اسلاميته تعدى‌لرى، مسلمانلر حقنده سوء معامله‌لرى هر ولايتده غايت شدتلى اولدى. مكتب، مدرسه، مسجد محله حقنده

مسیونیرلر غایت ظالمانه حرکت ایتدیلر . حکومت اوز طرفندن مسیونیرلره اعانه ایدر ایدی. شو حاللر مسلمانلره غایت فنا تأثیر ایتدی. مسلمانلر دین جهتندن صوڭ درجه طارلقده قالدیلر. شو خصوصده مذاکره ایتمك هممزه لازمدر. بونك چارەسنی آرامق بزلره تیوشدر. بونك تدبیری نەدر؟ بیلەیك، برلك ایله بوڭا مقابله ایلەیك دینمزی کندومزی مسیونیرلر تعدیاتندن محافظه ایدەیك.

شو ملاحظات ایله برنچی مادەیی پروغرامه ادخال ایتدم .

ایکنچی ماده مکتب مدرسەلرمزه عائددر:

اسکی زماندن بیرو مکتب مدرسەلرمز امام‌لار مدرسلر تصرفنده ایدی. تعلیم تدریس امورلری آنلار الندە اولدیغی کبی ، نفقه مؤنه امورلریده آنلار ذمەسنده ایدی. مکتب مدرسەلرمز امام‌لر مدرسلر ذمەسنده غایت آغر یوك ایدی. شوڭا کوره مکتب مدرسەلر احوالی غایت فنا ایدی . اصلاح چارەلرندن امام‌لر مدرسلر عاجز ایدیلر. بونلارنك چارەلرنی آرامق بزلره لازمدر. امام‌لاره مدرسلره اعانه ایتمك هممزه تیوشدر. مکتب مدرسەلر بناسی هم نفقەسی اهالی ذمەسندەبولنمق ضروردر. مکتب مدرسەلر امام‌لار مدرسلر الندن آلنسون دیمکدن مرادمز بودر.

بزم اڭ بیوك حاجتمز علوم معارفدر. بونك ایچون مکتب مدرسەلرمزی اصلاح ایتمك اڭ برنچی وظیفەمزدر.

اوچنچی ماده امام‌لار علمالر حالینه عائددر:

هر بر آدمه معلومدرکه بزم امام‌لارڭ مدرسلرڭ احوالی اخیر درجەده آغردر. بونلار هر جهتدن اعانەیه احتیاجلاری واردر. اصلاح ایتمك ایچون روحانیتمز نظاملرینی اساسندن تجدید ایتمك لازمدر.

بونڭ چارەسنی آرامق، تدبیرلرینی کورمك البتە تیوشدر.

شوڭا کورە ٣ نچی مادەیی پروغرامە داخل ایتدك.

٤ نچی مادە الڭ مهم الڭ اصل مادەدر:

هر حالمزی اصلاح ایچون پارە لازمدر. مکتب مدرسەلری اصلاح ایتمك، اماملارمز مدرسلرمز دنیالرینی آباد ایتمك پارەیە توقف ایدر. پارە یوق ایکن اصلاح چارەلری غایت مشکل اولور.

شو ملاحظە ایلە ٤ نچی مادەیی پروغرامە درج ایتدك.

گمان ایدرم کە بزم شو مادەلرمز همە حاجتلرمزی شاملدر.

جماعت شمدی همەگزدن رجا ایدرم کە زنهار شوندای بیوك جمعیتدە آداب لازمەیی رعایە ایدیگز. سویلەین اولور ایسە کمال سکوتلە دیڭلەگز. سویلر ایسەگز ادب دائرەسندە سویلەگز.

مسئلەلر ترتیبیلە مذاکرە اولنور، هرکس استەدیگینی سویلر: لکن سویلەینەدە دیڭلەینەدە ادب لازمدر.

امید ایدرم کە مجلسمز ادب دائرەسندە دوام ایدوب، خیر ساعاتدە تمام اولور.

رشید افندینڭ خطبەسی ندوەدە حاضر اولانلارە تأثیر ایتدی. ال چابوب خطبەیی آلقیشلادیلار.

خطبە تمامندن صوڭ حاضرلك قومسیوننڭ مستشاری فؤاد افندی طوقناروف ندوەنڭ رسمیتنی انکارە دائر سوزلر سویلەدکدن صوڭرە قومسیون طرفندن انتخاب اولنمش پرەزیدیوم یعنی هیئت ریاست اعضالرینی ندوەیە بیان ایتدی.(*) اعضالر قبول اولندیلار.

هیئت ریاست اون ایکی اعضادن عبارت ایدی:

علی مردان افندی طوپچیباشیف، رشید افندی ابراهیمف، اسماعیل افندی غصپرینسکی، سیدگرای افندی آلکین، عالمجان حضرت

(*) فؤاد افندیدن معروضاتنڭ مضمونثی یازوب ویرمەسی هیئت ریاست طرفندن طلب اولنمش ایسەدە اسعاف ایتمدیکی جهتلە درج اولنمادی.

بارودی، عبدالله حضرت آپانای، شاهی حیدر افندی صرتلانف، یوسف افندی آقچورا اوغلی، سلیم گرای افندی جانتورین، مصطفی لطفی افندی اسماعیلف، معلم عبدالله افندی عصمتی، موسی بیگییف.
شو اون ایکی دن اوّلگی یدیسی ریاسته، وصوڭ بشی مستشارلقغه انتخاب اولنمشلار ایدی.
برنچی مجلس‌ده ریاست ایچون علی‌مردان افندی طوپچیباشف تعیین اولندی. هیئت ریاست اعضالری کرسی ریاست‌ده قرار ایتدیلر. عموم ندوه ال چابوب هیئت ریاسته سلام احترام عرض ایتدیلر. هیئت ریاست آیاغه قالقوب سلام شکر ایفا ایتدی.
مجلس ابتدا اولندی. عالم جان حضرت بارودی سوز طلب ایتدی. فرصت بارودی حضرتلرینه ویریلدی. بارودی حضرتلری غایت مؤثر بر خطبه القا ایتدی: اتفاق اتحادڭ لزومندن منافعندن، اتحادڭ اڭ مهم اڭ مقدس بر فرض ایدیگندن بحث ایتدی. شو کونك شو دقیقه‌ده هر طرفدن کلمش علما طلبه اغنیا فقرادن بیوك بر جمعیت میسر ونصیب اولدیغنه شکرلر بیان ایتدی. دینمزی حمایه ایتمك محافظه قیلمق اتفاقمز سایه‌سنده اوز المزده اولدیغندن، آرادن کدوراتلری ازاله ایدر ایسه‌ك، نفسانیتلری اونوتور ایسه‌ك دینمزی حمایه ایدرز دیدی. دین رسول خدادن صوڭ بزلره امانتدر. دین حمایه‌سی بزلره فرضدر. دین حمایه‌سی ایچون دنیا لازمدر. سیاست علم مال همه‌سی دینی حمایه ایتمك ایچون ضروردر. بونلارنڭ همه‌سینی مذاکره ایتمك لازمدر. بونلار همه‌سی دیندر. حقوقمزی محافظه ایتمك، حاجتلرمز ایچون مال کسب ایتمك همه‌مزه فرضدر. بونلارڭ هر برنك اتفاق ایتمك لازمدر. اتفاق ایله‌یك. سیاسی امورلرده، اقتصادی اشلرده سعی

ایله‌یك. سعی ایله‌نلره شکر ایله‌یك. ترقیاتمز خصوصنده اتفاق ایله عمل ایده‌یك. مآلنده مؤثر جمله‌لر ایراد ایدوب، مقاصدلرمزی خدای ویرسون اتفاق دائره‌سنده همه‌مزی جمع ایتسون: باطلدن تبعید، حقه تقریب ایتسون. مفهومنده اولان برقرین قبول دعا ایله خطبه‌مؤثره‌لرینی ختم ایتدی ندوه همه‌سی اخلاص ایله آمین دیدیلر.

صوکره رئیس افندی قالقوب: هیئت ریاست انتخاب اولندی. مشکل خدمتنی التزام ایتدی. مجلس پروغرامینی مذاکره ایدوب، مسئله‌لری ترتیب ایتمك ایچون هیئت ریاسته خصوصی اوطه‌ده جلسه‌عقد ایتمك لازم اولور. بناءً علیه ندوه مجلسینه فاصله اعلان اولنور.

هیئت ریاست خصوصی اوطه‌یه چکلدی. جلسه ایکی ساعت قدر دوام ایتدی. آشاغیده یازیله‌جق شیلر قبول اولندی.

اوّلا: مستشارلر هیئت ریاستده مذاکره اثناسنده رئیس‌لر کبی رأی صاحبی اولوب اولماقلاری مذاکره ایدیلوب، اتفاق ایله رأی صاحبی اولاچقلارینه قرار ویریلدی.

ثانیا: رئیس‌لرك مستشارلارك عنوان ووظیفه‌لری مسئله‌سی ذکر قیلنوب، توبنده یازیلمش قرار قبول اولندی: علی مردان افندی طوپچیباشف هیئت ریاستك هم ندوه‌نك رئیسی اولوب، دیگر رئیس‌لر رئیس رفیقی اعتبار اولنه‌جق، علی مردان افندی ریاستی لزومنه کوره، رئیس رفیقلرینه تودیع ایده بیله‌جك، یوسف افندی آقچورا اوغلی مستشار اولوب، دیگرلری مستشار رفیقلری اعتبار ایدیله‌جك.

ثالثا: مخبرلرك ندوه‌یه دخوللری مسئله‌سی باقیلوب، یالکز النده برجریده مخبرلگینی مثبت وثیقه‌سی اولانلرك دخولنه مساعده ایدیلمك تقرر ایتدی.

رابعا: روسیا مسلمانلری اتفاقی ندوه‌سینك محل اجتماعی اولان

قلوب يمكخانه‌سنده مسكرات اولماسون قراری قبول اولندی .

خامسا : تورکستان اهالیسندن امین جان‌افندی الهام جانف قرگیز طائفه سندن شاهمردان افندی قوشچیغولف ، ندوه قبول ایدرسه ، رؤسامیاننه ادخال اولنه‌چق‌لار .

سادسا : رشید افندینك خطبهٔ افتتاحیه‌سی اعتراف اعتذار مقنلع کفایه ایدوب ایتمیه‌جگی مسئله سی اسماعیل افندی غصپرنسکی طرفندن میدانه چیقاریلدی . بو مسئله‌ده مذاکره بویله دوام‌ایتدی .

رئیس افندی — رشید افندینك سوزلری نه معناده اولدیغی جمله‌گزه معلوم اولــدی . بعض آدملر رشید افندینك اعترافی ایضاحاتی اولماسه ندوه‌یه داخل اولماق فکرنده ایدیلر . شمدی بو ایضاحاتی هیئت ریاست کافی کوروری دیه صورانلاروار . شو خصوص‌ده بر قرار لازم .

اسماعیل افندی غصپرنسکی — بن بو نطق‌دن راضی‌یم ، رشید افندینك اعترافی کفایه ایدر ، لـکن بو اعترافك پروتوقول‌ده (مضبطه‌ده) بولنمه‌سینی استرم .

مستشار افندی — هر بر جمعیت مجلسلرنده ابتداسندن نهایتنه قدر سویلنمش سوزلر ، طبیعی ، غائب اولماز ، ضبط جریدهسنه داخل اولور .

رئیس افندی — دیمك بو‌هم خطبه افتتاحیه ندوه‌نك وثائقی آراسنده بولنه‌چق‌در .

بر آز مذاکره صوکنده : رشید افندینك اعترافی اعتذاری پروتوقول‌ده قید اولنور ایسه ، خطبه افتتاحیه‌سنی هیئت ریاست کافی عد ایدر قراری قبول اولندی .

سابعا : ندوه مجلسینك پروغرامنه کوره مسئله‌لری ترتیب

ایتملك امری مذاکره اولنمیه باشلاندی. پروغرامك برنچی دوردنچی ماده‌لری هیئت ریاسنك ایکنچی اجتماعنه تأخیر اولندی. ایکنچی واوچنچی ماده‌لری مذاکره ایتمیه باشلادیلار. مکتب مدرسه‌لره روحانیته تعلق ایدن شو ایکی مسئله‌یی، ندوه‌ده مذاکره‌دن اقدم، خصوصی قومسیونلرده تحقیق تدقیق ایتملك مناسب کوریلدی. بناءً علیه مکتب مدرسه‌لر مسئله‌سنی روحانیت مسئله‌سنی باقمق ایچون اون بشر اعضادن مرکب ایکی قومسیون انتخابی معقول کوریلدی. مکتب مدرسه قومسیونی ریاستنه عبدالله حضرت آپانای؛ روحانیت قومسیونی ریاستنه عالم جان حضرت بارودی توصیه ایدیله‌جك اولدی.

روحانیت قومسیوننك موضوع بحثی دائره‌سنه موذن امام مدرس‌لر داخل اولدیغی کبی روحانی اداره‌لر اصلاحاتی‌ده داخل اولاجق قراری هیئت ریاست نظرنده قبول اولندی.

ثامنا: ندوه‌ده مذاکره اولنه‌جق مسئله‌لرك کونلره تقسیمی باقیلوب، شو قراری قبول ایتدیلر: ١٦ آوغوست‌ده مذکور ایکی قومسیون انتخابی، ١٧ آوغوست‌ده پروغرامك برنچی ماده‌سی باقیلوب، لازم اولورسه، برقومسیونه تسلیم ایتملك، ١٨ آوغوستده مکتب مدرسه روحانیت قومسیونلرینك معروضاتی، وآنلاره متعلق مذاکرات؛ ١٩ آوغوست‌ده پروغرامك برنچی دوردنچی ماده‌لری، وآنلاره متعلق مذاکرات.

تاسعا: هرکون ندوه مجلسی اخشام ساعت بش‌ده باشلانور، کوندوزلر هیئت ریاست وقومسیونلار مذاکره‌سنه ترك اولنور.

عاشرا: ندوه انتظامی ایچون توبنده‌گی توصیه‌لر قبول اولندی:

١) کلمش معروضات هیئت استشاره‌یه ویریلور، هیئت اقتضا

ایدن قومسیونلاره توزیع ایدر . ٢) بر آدم عین زمان‌ده ایکی قومسیونه اعضا اولماز. ٣) روحانیت قومسیونی کچمش‌سنه اوفاده علما مجلسنده تنظیم اولنمش لائحه‌یی کوزده طوتار.

بش ساعت راده‌لرنده هیئت ریاست جلسه‌سی نهایته ایردی: فاصله تمام اولدی. ندوه مجلسی فتح اولندی.

رئیس افندی – ساماراسلمانلرندن کلمش تبریك تلغرافنی اوقودی، مستشار افندی بوقاریده یازیلمش قرارلری ندوه‌یه عرض ایتدی. هیئت ریاست اعضالغنه تعیین اولنمش امین‌جان افندی الهام جانف ایله شاهمرادن افندی قوشچیغولف. رئیس افندی‌ینك عرضی صوڭنده، ندوه طرفندن قبول اولندیلار. نظارت قومسیوننك رئیسی علی‌اسکندر افندی آشورف هیئت ریاست طلبیله اعضالغه قبول اولندی.

رئیس افندی–سوزی وارسویله‌سون دیه‌رك سویله‌یه‌میدان آچدی.

احمدجان‌افندی سیداشیف – جماعت، هیئت ریاست معروضاتنك مناقشه‌یه محل یوق. لکن اهل‌اسلام اشلرینی پتربورغ‌ده مخصوص بر قومیتت الینه ویرمك خبری وار ایدی. قومیتت قراری بزم حقده زاکون اولا قالسه بزه ضررلی اولور. مسلمانلرجمعیتی شو خصوص‌ده داخلیه ناظرینه بر تلغرام ویرسون، یاخود دیگر برچاره باقسون.

فؤاد افندی طوقتارف – جمعیت مجلسلری ایچون اوچ کون کفایه ایتمز، لااقل بش کون تقدیر اولنسون. مکتب مدرسه‌لر روحانیت اشلری حقنده برر قومسیون انتخاب اولندیغی کبی لازم ومفید کتابلار نشری خصوصنده برقومسیون‌انتخاب اولنسون.

تیمورشاه‌افندی‌صلاویوف– تأکیدایتدی، اوچ‌کون کفایه‌ایتمز، بش کون لازم اولور دیدی.

چنگیز افندی - تأکید ایتدی : بش کون لازم اولور، کتاب نشری خصوصنده بر قومسیون لازم اولور. بزم اشلرمز ناظرلر الینه ویریلمش ایسه، آنلارڭ زاکوننده بزه فائده اولماز، بو حقده جمعیت اوز فکرینی قرار نامه‌ده درج ایدر.

رئیس افندی - هیئت ریاست مذاکره مدتینی اوچ کون کوسترمش ایسه‌ده، زیاده ایتمك ممکندر. مجلس مسئله‌لر معروضاتلر حسبنجه دوام ایدر.

سیدگرای افندی آلکین - احمدجان افندی ایله فؤاد افندی بزم هیئت ریاست قرارینی آڭلامامشلار. آنلارڭ دیدکلری صوڭره باقیله‌چق. دوما قرارندن باشقه هیچ برشی زاکون حکمنده اولمیه‌چغندن، ناظرلره مراجعت ایتمیه حاجت یوق.

احمدجان افندی سیداشیف - هر یرده ناچالنیکلر اوز رایلرینی زاکون کبی اجرا ایدرلر. مسلمانلر حقنده استه‌دکلری ایله عمل ایدرلر. شو شیلر بزم حقده زاکون اولماسون ایچون ناظرلره شمدیدن مراجعت لازمدر دیمش ایدم.

عاقل افندی ایشماسیف - جماعت ؛ مکتب مدرسه‌لر روحانی اشلر حقنده قومسیونلار صایلانه‌چق. اوراده بزم اڭ مهم اڭ مشکل مسئله‌لرمز باقیله‌چق . قومسیون اعضالری بزم احوالمزه واقف دردمزدن خبردار عالم مقتدر نافذ القول آدملر اولسون. روسیا مسلمانلرینڭ همه‌سنده خصوصا قریه‌لرده هرجهتدن کملك طارلق واردر: قریه‌لرده فقیرلك آچلق عمومیت حالنه کلمشدر. شوحاللر همه‌سی جهلدن ناشیدر. جهلمز دواسی دردمز چاره‌سی اولان مکتب مدرسه‌لر حقنده صوڭ درجه اعتنا ایتمك لازمدر.

حسن افندی مامین - جماعت سوزم از ؛ سیداشف سوزینه

جواب: حکومته چوق عریضه ویردك: هیچ برفائده کورمه‌دك. شمدی عریضه‌لر زمانی کچدی. بزلره اوزمطلبلرمزی جریده‌لر واسطه‌سیله عالمه اعلان ایتمك کفایه ایدر، عریضه‌لره حاجت قالماز. مکتب مدرسه‌لر حقنده غراف ایوان تولستوی برویکنی قبول قیلنداسون، جمعیت مکتب مدرسه حقنده برقراره کلسون. قرارینی همه‌یه اعلان ایتسون. (ال چابدیلار).

رئیس افندی – بومطلبی هیئت ریاست نظر ایدر. شمدی بومطلب باره‌سنده دیگر سوز سویلنمه‌سون. مکتب قومسیوننه ١٥ اعضا لازم، عبدالله حضرت آپانای رئیس اولاچق کملری انتخاب ایدرسز؟ برآدم ایکی قومسیون‌ده اعضا اولماز.

رشید افندی – رئیس افندینك سوزینی تفصیل ایدرم. هر قومسیون‌ده اون بش اعضا اولور. مکتب مدرسه قومسیوننده عبدالله حضرت آپانای ریاست ایدر. اعضالر اهلیتلی مقندر، مسئله‌دن خبردار اولمقلاری تیوش‌در. روحانیت قومسیوننده عالمجان حضرت ریاست ایدر. اعضالری اهلیتلی مقندر اولور. هرولایت‌دن برصایلانور.

یارالله افندی آقچورین – صوك درجه مهم مسئله‌لر قومسیوننه اعضالرنی تیز زمان‌ده صایلامق ممکن دگل‌در. لازم‌درکه قومسیون اعضالری یارین صایلانسون.

مستشار افندی – مذاکره قیلنه‌چق مسئله‌لر غایت چوق؛ المزده وار مدت اوقدر اوزون دگل. فرصتدن استفاده ایتمك ایچون شوکون صایلامق لازمدر. عریضه‌لری وار آدملر عریضه لرینی هیئت استشاره‌یه تسلیم ایتسونلر.

چنکیز افندی – برعرضم وار دوقلادلرك همه‌سینی هیئت استشاره‌یه

ويرملك لازم اولماسون. استه‌ين ويرسون، استه‌مز ايسه‌لر ويرمه‌سونلر. بن اوز دوقلادمی ويرميه‌جكم.

عطا افندی حسنی — جماعت بر سوزم وار، هر قومسيونه اهليتلی آدملر صايلانسون. روحانيت قوميسيوننه عمومی منفعتلره خدمت ايدن، غرض‌سز شخصيات‌سز آدم صايلانسون، مكتب مدرسه قومسيوننه هم اويله اولسون.

رئيس افندی — (چنگيز افندی‌يه جواب) هر بر اختيار ندوه‌ده‌در، هيئت رياست ندوه قراريني اجرا ايدر. استه‌ين اوزی اوقور، شمدی قومسيونلره اعضا انتخاب ايتمك لازمدر. اعضالر انتخاب اولنسون.

ندوه ايكی درجه‌لی انتخاب ايله اعضا انتخاب ايتميه باشلادی. روحانيت قومسيوننه ايللی يه‌قريب، مكتب مدرسه قومسيوننه آلتمش‌دن زياده ذوات اسمی قيد اولندی. قيد اولنمش‌لار ندوه‌يه عرض اولنديلار، اسملری جهرا اوقوندی.

يوسف افندی منهاج — جماعت! مكتب مدرسه اشلری روحانيت نظاملری پك مهم اشلردر، اعتنا اولنسون، بر دقيقه‌ده ١٥ اعضا تعيين ايتمك مناسب ايمس. هر ولايت‌دن بر اعضا صايلانسون.

اسماعيل افندی غصپرينسكي — اسملری قيد اولنمش ذاتلری بيلديكز. دقت لازم بر شی وار، شو اش غايت مهم زمان استر، شو قدر غلبه‌لك‌ده اعضا صايلامق مشكل اولور، هيئت رياست اسملری قيد اولنمش ذوات آراسندن قومسيون اعضالريني انتخاب ايدر ايسه اش بر قدر آسان اولور. هيئت رياست انتخابيني ندوه قبول ايدرمی؟

چنگيز افندی — مكتب مدرسه‌لر قومسيوننه يازيلمش اسملر

بخشی اولمش، روحانیت قومسیوننده اوقدر موافق اولمامش.
یکی دن یازلسه یارار ایدی.

هادی افندی آطلاسی — هرشینی اهلی بیلور، معلملر تربیه امرنده اهلیتلی اولسونلار ؛ روحانیلر دین ودنیاجهتلرنده مقتدر اولسونلار. روحانیت نظاملرینی اساسندن اصلاح ایتمیه مقتدر آدملر صایلانسون. حاضرگی صوبرانیه‌نی اساسندن قلع ایدوب، شو کونگی قاضیلردن شو کونگی مفتیدن‌ملتی خلاص ایدر درجه‌ده غیرتلی آدملر اولسون. (قوّتلی ال چابولار).

کشاف افندی ترجمانف — صایلاو طوغروسنده دیه‌چك سوزم‌وار؛ قومسیون صایلانور ایسه اش ابتدا ایدر ایدی. اسماعیل افندی غصپرینسکی دیدیگی کبی هیئه ریاست انتخاب‌ایدرایسه معقول اولور ایدی. بوقدر غلبه‌لكده صایلامق ممکن دگل ؛ جماعت‌دن رجا ایدرزکه‌اهلیتلی اعضالر کوسترسونلر. اصلاح‌مدارس قومسیوننه صایلانه‌جق اعضالر علوم دینیه‌یه‌واقف آدملر اولسون. مکاتب ابتدائیه خصوص‌لرینه آشنا اولسونلار. ندوه هم هیئت ریاست اعتنا ایتسون.

مصطفی افندی شیروانسکی — اسماعیل افندی غصپرنسکی دیدیگی غایت گوزل. قومسیونه هرطرفدن فکرلی اعضا صایلانسون. مکتب مدرسه مسئله‌سی پك مهم مسئله‌در. دقت اعتنا ایتمك لازم‌در. روحانی قومسیوننه اویله آدملر صایلانسونکه صوبرانیه اسرارینه واقف اولسونلار، تماما اصلاح ایتمك چاره‌لرینه‌غیرت ایدر آدم اولسونلار. بنم فکرمجه شو یازیلمش ذاتلر کندی آرالارندن ١٥ آدم انتخاب ایتدکلرندن صوکره بونلاری مجلس تصدیق ایتسون، یارامازلاری وارایسه اخراج اولنسون.

احمد جان افندی سیداشف — بندن مقدم سوز سویله‌مش خطیبلردن بعضلرینڭ سوزلری غایت آغیرایدی. بویله‌سوزلری قوللانورایسه‌ك اشمزکمیلور، حدوددائره‌سنده سوزسویله‌مك لازم. بن بیلمه‌یورم قومسیون‌ده نصل‌قوّت وار؟ قومسیون قراری‌لازمی اولاجق؟ بزم جمعیتمز قراری ایله صوبرانیه اصلاح اولنورمی؟

عبدالله افندی بوبي — مکتب مدرسه‌لر مسئله‌سی، روحانیت نظاملری اڭ مهم اڭ مشکل مسئله‌لردر. شو مسئله‌لری حل ایدر ایسه‌ك همه احوالمز اصلاح اولنور، هر قومسیونه غایت اهلیتلی اعضالر صایلانسون. معلملردن طلبه‌لردن اولدیغی کبی اغنیا طائفه‌سندن هم آدملر داخل اولسون. مکتب احوالنی بیلمه‌ینلر معارفدن علوم دینیه‌دن خبری اولمیان‌لار مکتب مدرسه قومسیوننه کیرمه‌سون‌لر،

جارالله افندی آقچورین — قومسیونه یازیلمش همه اعضالر، آلتمش اولسه‌ده یتمش اولسه‌ده، قالسه نه‌اولور؟

سهمان‌افندی‌اسحاقف — سنه‌لردن بیرو منتظراولدیغمزجمعیت اسلامیه، شکرلر اولسون، بوکون بزه نصیب اولدی. لازم‌اولان اشغالی انتظام حالنده اجراایتمك ایچون قومسیونلار تعیین‌اولندی. لکن قومسیونلار اعضالری فقط ١٥ اولماسون، هربر قومسیونده لا اقل ٢٥ اعضا اولسون. مسئله عمومی اسلامی مسئله‌در. بلاد اعتبار قیلنماسون فقط اهلیت اعتبار قیلنسون.

مصطفی افندی شیروانسکی — بنم سویلیه‌جکم یوق؛ فقط سیداشیف اعتراض ایتدی. جواب ویرمك لازم‌در. کورنیورکه سیداشف بزم ٢٠ ملیون اهل اسلامك جمعیتنه اهمیت ویرمیور. جمعیت قرارندن برفائده امید ایتمیور. ملیونلر ایله اهل اسلام

اجتهادندن ثمره چیقماز ظن ایدیور. صوبرانیه‌یی اساسندن اصلاح یك بیوك بزشی بیلور. حقیقت‌ده کوچ‌ده اولسون، لکن اتفاق اسلام سایه‌سنده، دگل چورمش صوبرانیه‌نك اصلاحی، بلکه دها بیوك اشلری کوره بیلورزکه صوبرانیه صاللانوب قالا. (شدتله ال چابدیلار) جناب سیداشف بزم جمعیتمزی حکومت خلافنده‌در گمان ایدر. خیر! اویله گمان ایتمه‌سون. بزم دردمز جهالتدر، دواسی معارف‌در. وارقوتمز ایله معارف یولنده چالشمق کرك، زمانه مناسب طرزده مکتب مدرسه‌لرمزنی اصلاح ایتمك کرك، صوبرانیه‌نك هم‌اصلاحی پك لازم. جماعت! حکومت‌دن قورقوب دینمز دنیامزه لازم معارف وعلومی کسب ایتمیه چالشمازایسه‌ك عالم اسلامیتمز تمامیله محو اولور.

رئیس افندی ـ بزم اهل اسلامك دردلری چوق، یورکلری درد ایله دولو، دردلرمزی نظام قاعده ایله سویله‌یك. جوابی نه وقت اولسه‌ده اولور. اعتراض‌لر بتسون. لازم اشی سویله‌سونلر. قومسیون‌لاره اعضا انتخابی تمام‌اولمامش شوباره‌ده سوز سویله‌سونلر.

فؤاد افندی‌طوقتاروف ـ اسملری یازیلمش آدملر اوزآرالارندن اعضا صایلاسونلار. پره‌زیدیوم تصدیق ایتسون. یوقسه صایلاو آغردر. بوقدر غلبه‌لك‌ده تمام اولماز.

چنگیز افندی — تأکید ایتدی.

مستشار افندی ـ بوفکری تأکید ایتدی. اولا هرقومسیون‌ده ۱۵یاخود زیاده اعضا صایلانه‌چق مسئله‌سی حل ایدیلمك لازم. صوگره شمدی کوستریلن آدملر، ندوه قبول ایدر ایسه، اوز آرالارندن صایلارلار.

قومسیون اعضالری ۱۵یاخود زیاده اولاجق مسئله‌سنی رئیس

افندی ندوه‌یه عرض ایتدی. اکثریت آرا ایله ١٥اولاچقی قبول اولندی. بعده هرایکی قومسیون ایچون اسملری یازیلان آدملرك اوز آرالارندن ١٥کشی انتخاب ایتمه‌لری مسئله‌سی ندوه‌یه عرض اولندی. اوده مقبول اولدی.

یدی ساعت راده‌لرنـده قومسیونلاره اعضا انتخـاب ایتمـك ایچون اسملری یازیلمش ذوات خصوصی اوطه‌لاره کندیلر. ندوه مجلسینه فاصله ویریلدی.

٨ساعت ٤٠دقیقه‌ده مکتب مدرسه قومسیونینه اعضالر انتخابی تمام اولدی. مستشار افندی صایـلانمش اعضـالرنك اسملرینی اوقودی‌که شونلردر:

١) محمد علی افندی صالحف } قافقازیا
٢) الله یار افندی آخوندف. }
٣) مصطفی افندی داویدوْیچ. باغچه سرای غلاواسی.
٤) ملا نصر الدین افندی جعفرف. ترکستان.
٥) فاتح افندی صادقف.
٦) عزیزالله افندی ال بنذکف. قاسم
٧) عبدالرحمن افندی سعیدف. بورا.
٨) هادی افندی مقصودف. قزان
٩) عبدالله افندی بوبی. ویاتکه
١٠) احمد جان‌افندی مصطفین. قزان
١١) کریم افندی حنفییف. قزان
١٢) عارف‌افندی‌خیرالللین. آق‌یکت
١٣) اسحاق افندی قازاقوف. قزان
١٤) نیاز محمد افندی سلیمانف. پترو پاولسق

١٥) قومسیون رئیسی عبدالله حضرت آپانای. قزان طوقز ساعت ٢٠ دقیقه‌ده روحانیت قومسیوننینه انتخاب تمام اولدی. رئیس افندی مجلس افتتاحنی اعلان ایتدی.

عالمجان حضرت بارودی روحانیت قومسیوننه انتخاب اولنمش اعضالری بیان ایتدی. قومسیون رئیسندن ماعدا ١٥ اعضا انتخاب اولندی که بونلاردر.

١) علی اصغر حضرت حاجییف. قافقازلی
٢) ابراهیم حضرت زکی. قریملی
٣) خیرالله حضرت عثمانف. قرغالی
٤) کشاف حضرت ترجمانف. قزان
٥) حبیب الرحمن حضرت مسعودف. آلابوغاوی
٦) احمد شاکر حضرت سندوکوف. اگرجی
٧) احمد شرف حضرت صالحف. بوزاولی
٧) محمد عطا حضرت منصورف. اوصا
٩) عبد الرحمن حضرت رسولف. ترویسکی
١٠) سهمان حضرت اسحاقف. بیرسکی
١١) شیخ الله افندی شفیع للین. ابرکوت
١٢) حاجی جانعلی افندی الله اوکار اوغلی. سیمی
١٣) جارالله حضرت آقچوربن. تامبوف
١٤) عبدالرحمن حضرت محمدییف. یارکندی
١٥) صالحجان حضرت اورمانف. بولغاویچنسکی

شو ایکی قومسیونه تخصیص اولنمش اشغال امانت اولنوب، اشتغال ایچون ایکی کون تعیین اولندی.

یارین ١٧ آوغوستده کوندوز ساعت بشده مجلس باشلانه‌چقی

اعلان اولنوب ، ١٠ ساعت رادەلرنده شوكونگی مجلس تمام اولدی ۰
٨ ساعت ٣٠ دقیقه قدر ممتد اولدی ۰

II۰

هیئت ریاستك ایكنچی مجلسی

١٩٠٦ سنه ١٧ آغستس ساعت ١١ ½

هیئت ریاستك برنچی مجلس پروغرامك ١ نچی ٤ نچی مادەلرینی تدقیق تحقیق ایتمگی ایكنچی مجلسینه تعلیق ایتمش ایدی۰

بو مسئلەیه باقمقدن اوّل ندوەیه كلن دوقلادلاردن اورنبورغ جمعیت اسلامیەسینك دوقلادی كوزدن كیچریلوب، مكتب مدرسه اشلرینه ، حزب تنظیمی مسئلەسینه تعلق ایتدیكیچون اوّلا هیئت ریاستك حزب مسئلەسنی باقدیغی زمان نظردقته آلنماسنه، بعده مكتب مدرسەلر قومسیونینه تودیع قیلنمەسینه قرار وبریلدی۰

بعده ندوەیه كلن پرەدستاویتللردن دخولیه ورقەسی ویرلدیكی زمان آلنان ایللی كاپیكك تنقیصنی طالب ١٥ امضا ایله ویریلان عریضه باقیلوب فیئاتك عدم تعدیلنه قرار ویریلدی۰

بو ایكی اشدن صوك پروغرامك ١ نچی ٤ نچی مادەلرینك تدقیقی مذاكرەسینه كیرشیلدیكه تفصیلاتی شودر:

رئیس افندی — پروغرامنی ترتیب ایدن رشید افندی‌یه خطابا: برنچی مادەدن مراد نەدر؟ دیدی۰

رشید افندی — ١ نچی مادەدن مراد عمومیتله تعالیم اسلامیەیه مخالف اولان افكارلره سد چكمكدر؛ خصوصا حكومتك حمایەسینه كوز طوتوب مسلمانلره هجوم ایدن، مسیونیرلره محافظهٔ صلح ایله مقابله مدافعه ایتمكدر۰

شاه‌حیدر افندی صرتلانف — صحیح، حکومت مسیونیرلره اعانه ایدر، مسیونیرلر مسلمانلرنی او صورتله قورقتورلار، اوکا مقابل مسلمانلره تهدیدات مختلفه واردر، حکومت بیطرف دگل.

مستشار یوسف افندی — رشیدافندینك «تعالیم اسلامیه‌یه مخالف اولان افکاره سد چکمك» سوزینه ۱۷ اوکتابر مانیفیستنه‌قدر، وحتی فعلا اوندن صوکره‌ده مسلمانلار حقنده موجوداولان تهدیداته‌قارشو طورمق ایچون. وبو تهدیداتی موجب اولان طرز اداره‌نك صلحا تعدیلنه سعی قیلمق ایچون، واو طرز اداره‌نك یکیدن اعاده‌سنه سعی ایدن پارتیالره صلحا مقابله ایتمك ایچون برمسلمان حزبی تشکیل ایتمك مسئله‌سیده داخلمیدر؟

رشید افندی — طبیعی، پروغرامك برنچی نقطه‌سنی باشقه‌تورلی آکلامق جائز دگل.

شاه‌حیدر افندی — یالگز بر پارتیاتنظیمی کافیمی؟ ندوه‌نك بوفکرینی کوستره بیلور برقرارنامه چیقاریلسه دهاقوتلی اولور.

سیدگرای افندی آلکین — هم پارتیه تنظیمی، هم‌ده حیدر افندینك دیدیگی کبی، بر قرارنامه یازیلمه‌سی پروغرامك برنچی ماده‌سنه‌داخلدر، بونك ایچون علم حقوق‌دن برسند کوسترمك ممکندر.

رئیس افندی — دیمك ۱۷ اوکتابر مانیفیستیله اعلان اولنان اساسلری چابوق فعله چیقارمق، وبو صورتله مسلمانلر خرستیان وطنداشلری ایله برابر حریت تامه‌یه مساوات‌کامله‌یه مالك اولمق، مسیونیرلره حکومتك اعانه‌سنی بتورمك طلبیله بر قرار نامه‌نك ندوه‌یه عرضی؛ وعمومیتله روسیامسلمانلرینك منافعی‌حمایه‌ایدیلمك ایچون هم‌ده شمدی ذکر ایدیلن مطلبلرحصولی ایچون بر منتظم پارتیا تشکیل ایتمك تکلیف اولنور.

رشید افندی — بو قرار نامه ندوه‌نك صوڭ کوننده اوقولوب، قبول ایدیلمه‌لیدر.

شو مشاوره نتیجه‌سنده اکثریتله اوشبو قرار ویریلدی :

١) صوڭ زمانلره قدر، روسیاده‌گی ادیان واقوام مختلفه قانونا حر ومساوی دگللر ایدی ، بونك نتائجندن بری اولارق حکومت دین محمدی علیهنده‌گی مسیونیرلره معاون وحامی کبی کورونور ایدی ؛ هیچ بر مسلم سوز وقلم ایله آنلاره مدافعه ایده بیلمك حقینی حائز دگل ایدی . ١٧ نچی اوکتابر مانیفستی حریت اساسلری ایله بوحالی قانونا دیگشدیردی ؛ لکن فعلا او اساسلر حالا میدانه چیقوب یتمدی. بوجهتله روسیاده‌گی مسلمانلر، دیگر همشهریلری کبی حریته مالك اولا بیلمكلری ایچون ، ١٧ اوکتابر اساسلرینڭ تماما فعلیته چیقمه‌سینی بونڭ ایچونده دومانڭ چابوق جمع اولنمه‌سینی لازم کورورلر .

٢) شمدی موجود ره‌آقسیون فرقه‌لری اسکی اصول اداره‌نڭ اعاده‌سنی ١٧ اوکتابر مانیفستنده اولان حریت‌عدالت‌اساسلرینڭ حیاته چیقمامه‌سنی استه‌یورلر. بونلارڭ مقصدی، نشریاتی تشکیلاتی دین محمدی‌یه مضردر. دین محمدی‌یه ضررلی اولان بو نشریاته قالاً قلماً مقابله ایتمك لازمدر . بو مطلبلرڭ حصولیچون ، یعنی ١٧ اوکتابر مانیفستنده موعود اولان اساسلری وجوده کتورمك، ودومانی چابوق دعوت ایتمك ، ودین محمدی‌یه ضررلی اولان فرقه‌لره مقابله ایده بیلمك ایچون ، اوّلا روسیا مسلمانلری اتفاق نامیله رسمی برمسلمان پارتیاسی تشکیل ایتمك ، ثانیا ندوه‌نڭ مطلبلرینی بیلدورر برقرار نامه اعلانیله او قرارڭ صورتینی بیلدرمك لازمدر .

بو قراری متعاقب ، مسلمان پارتیاسی پروغرامی مسئله سی اورتایه چقدی . روسیا مسلمانلرینڭ ایکنچی ندوه‌سنده باقیلوب، قطعیا قبولی اوچنچی ندوه‌یه تعلیق اولنان پروغرام لائحه‌سی تکلیف اولندی .

شو پروغرامڭ بعض نقائصی اولوب اولمادیغی حقنده مذاکره جریان ایتدی .

شاهمردان افندی قوشچیغولف — بزم قازاق خلقی کوچبه وراعیدرلر، ساکن اهالی‌یه نسبتا آنلاره یر زیاده لازمدر، پروغرامه قرگیز قازاق یرلرینڭ مصونیتی اساسی درج اولنسون؛ ثانیا بزم المزده خدمت عسکریه هم محلی اداره حقنده یکاتیرینه II وآلیکساندر I طرفندن ویرلمش براتلر (غراموتالار)، آنلاره براقیلان امتیازلرڭ محافظه‌سی لزومی ده پروغرامه ادخال اولنسون؛ ثالثا بزلرده ایل محکمه‌لری واردر، آنلارده عادتله دگل، شریعتله حکم ایتمك طلب اولنسون.

شاه حیدر افندی — برنچی مسئله قازاقلاره لازم اولدیغی کبی باشقردلار ایچون ده لازم اولدیغندن پروغرامه درج اولنمشدر.

رئیس افندی — اوت، پروغرامده وار، محلی اداره‌لر حقنده دخی پروغرام غایت کنیش اساسلر کوستریور. مع مافیه، دیدککز براتلر باقیلوب، اقتضا ایدن ممکن تعدیلات اجراسنه چالیشیلور. بو اشلرڭ اهمیتینه مبنی شمدی عجله باقیلمه‌سی ممکن دگلدر.

عبدالله حضرت آپانای — بو پروغرام ایله روسیه‌ده‌گی همه اهل اسلامی بر آرایه طوپلاق ممکن اولماز . تفصیللی اولدیغیچون، اقتصادی اجتماعی خصوصلارده همه اهل اسلامڭ مصالحی بر

اولماديغيچون، مسلمانلر بونك التنده برلشه‌مزلر. بعض عمومی اساسلر ایله اکتفا اولنمالی.

مستشار یوسف افندی — بو بیلك طوغری؛ حتی ایکنچی ندوه‌ده بنم مدافعه ایتدیکم اساس‌ده بو ایدی. لکن شمدی عملی نقطهٔ نظردن هر تورلی مسئله‌لرده معین نظری اولان بر مسلمان حزبی تنظیم ایدیلمز ایسه. یوقاری‌ده ذکر اولنمش مقصودلره ایرشیله‌جك بر قوت حاصل ایدیله‌مز گمان ایدرم. بناءً علیه بن اولائحه‌نك بعض تعدیلات ایله قبولندن باشقه عملی مخرج کوره‌میورم.

تعدیلات ایچون عرض ایتدیکم شونلردر:

١) ٣نچی ماده‌ده‌گی пола. کلمه‌سینك حذفی؛

٢) ١٧نچی ماده‌ده‌گی .Устан госуд. думой جمله‌سینك حذفی؛

٣) ٢٦نچی ماده‌نك باشندن или госуд. کلمه‌سنه قدر اولان قسمینی حذف ایدوب، ٢٥ و ٢٦ ماده‌لرك برلشدیریلمه‌سی:

٤) ٢٩نچی ماده‌دن ٣٧نچی ماده‌یه قدر اولان محلی اداره‌لر حقنده‌گی مختاریت اساسینك تهوینی.

٥) معارف عمومیه مسئله‌سنه متعلق ٤٨ ٤٩ ٥٠ نچی ماده لرده تعدیل وعلاوه صورتیله، آنا لساننده اوقودیلان ملی ویا حکومت ابتدائی مکتبنك تحصیلی تحصیل مجبوری حقنده کافی کوریلمه سی؛ ومحلی لسانلرده حکومت مصرفینه وسطی درجه ده مکتبلر انشاسینك طلبی؛ بونلارك اسباب موجبه وتفاصیلینی قزان مخبرینك صوڭ نسخه‌لرنده یازمش ایدم.

شاه‌حیدر افندی — یالکز وسطی دگل، بر عالی مکتب‌ده حکومت مصرفینه مسلمانلر ایچون لازمدر.

شو صورتده مذاکره‌لر دوامی صوڭنده قرارلره انتقال ایتدیلر:

اوّلاً تفصیللی حزب پروغرامینڭ لزومی ، هم ده موجود پروغرامڭ بو اشه کفایتی قبول اولندی .

ثانیاً مستشار یوسف افندینڭ معروضاتی مذاکره اولنوب ، برنچی ماده حقنده تساوی آرا حاصل اولدی . ایکنچی ماده قبول اولندی . ۳ نچی ٤ نچی ماده‌لر رد اولندی . ٥ نچی ماده شاه حیدر افندینڭ علاوه‌سیله قبول اولندی . قبوللر هپ فقط اکثریت آرا ایله ایدی . شاه‌مردان افندینڭ معروضاتی حقنده رئیس افندینڭ رایی قبول ایدیلدی .

دها صوڭره پارتیانڭ بالفعل تنظیمی مسئله‌سی چیقدی . بو بابده خیلی مذاکره‌دن صوڭ اکثریت ایله شو قرارلار ویریلدی :

١) شمدی بو ندوه ١٥ کشی‌دن مرکب بر ادارهٔ مرکزیه انتخاب ایتمه‌لیدر . ادارهٔ مرکزیه‌نڭ ٣ کشیلك هیئت دائمه‌سی اولمالیدر . (رئیس . مستشار خازن)

٢) ادارهٔ مرکزیه‌نڭ موقع اجتماعی پتربورغ شهری اولوب ، هیئت دائمه دائما اوراده بولنمالی ؛ ودیگر اعضالر ایجابنده اوراده اجتماع ایتمه‌لیدر .

٣) دائمی اشلر فقط هیئت دائمه‌نڭ قرارلریله ، اشلنه بیلور ؛

٤) هیئت دائمه اعضالرینڭ هر برینه سنوی ٢٤٠٠ روبل معاش ، ودیگر اعضادن محتاج الیه اولانلارڭ پتربورغه کیدوب کلمه‌سیچون ٢٠٠٠ روبل ، واون ایکی بڭ روبلدن قالان فضله . قلم اداره‌سی خراجاتی ایچون تخصیص قیلنه‌جقدر .

٥) اشبو مصاریف حزبڭ اعضالف پاره‌سی اولان ٥٠ شرتین ایله هم اعانه ، نشریات قرائت درس وسائر وارداتله تسویه اولنه‌جقدر .

٦) هیئت اداره‌یی روسیا مسلمانلرینڭ ٣ نچی ندوه‌سی ، وهیئت دائمه‌یی اشبو هیئت اداره انتخاب ایده‌جکدر .

۷) اتفاقك، نظامنامه‌نك، پروغرامك رسميتلرینی حکومت‌دن تصدیق ایتدرمك وظیفه‌سی ده اشبو هیئت اداره‌یه تفویض اولنمش‌در.

III

۱۷ آوغوست‌ده ندوه مجلسی

۶ ساعت‌ده مجلس باشلاندی.

رئیس افندی ـ قریم‌دن مفتی میرزا عادل گرای افندی قاراشایسکی جنابلرندن زاقافقازیادن حسین افندی غائبف جنابلرندن تلغرام کلمش: تبریك ایدرلر. (شدتلی ال چاپدیلار) اولـگی ماده مذاکره اولنور، هیئت ریاستنك قرارینی مستشار افندی بیان ایدر.

مستشار افندی ـ برنجی ماده دین اسلامه مخالف تعلیم وافکار انتشارینه نصائح هم مطبوعات واسطه‌سیله مقابله ایتمك سعیچکمك‌دن عبارت‌در. بو ماده خیلی واسع‌در. هیئت ریاستك قرارینه کوره، شو ماده‌یه سیاسی مسئله‌لرك همه‌سی داخل‌در. بونك بیانی شویله‌در: صوك زمانلره قدر روسیاده دینلر قانونا مساوی دگل ایدیلر. حکومتك دینلره نظری بردگل ایدی. حکومت مسیونیرلره اعانه ایدر ایدی. حکومتك اعانه‌سنه کوز طوتوب، مسیونیرلر دین اسلامه تعدی ایدر ایدیلر. هیچ برمسلم سوز یاقلم ایله مدافعه ایتمك حقینی حائز دگل ایدی. ۱۷ اوکتابر مانیفستیله حریت اساسلری قانونـا قویولمش ایسه‌ده، لکن فعلا بو اساسلر میدانه کلمه‌دیلر. بوبر. ثانیا شو زمان‌ده هرنوع فرقه‌لر واردر. ره‌آقسیون فرقه‌سی ترقیات اصلاحات خلافنه حرکت ایدرلر. عدم‌مساواتی استرلر، اسکی اصول اداره‌نك اعاده‌سنه سعی ایدرلر. بونلارك مقصدی، نشریاتی دین اسلامه مخالف‌در. بونلاره سوز ایله قلم ایله مقابله ایتمك لازم‌در. بو ایکنجی. شو ایکی‌دن معلوم اولیورکه مساواتی تحصیل ایدوب، دین اسلامه مضرهم مخالف فرقه‌لره

مدافعه حقوقینی مالك اولمق ایچون ، بزلره بر تنظیمات صاحبی سیاسی فرقه تشکیل ایتمك لازم‌در . هر ملت‌ده اولدیغی کبی بزم عموم روسیا مسلمانلرینه‌ده سیاسی براتفاق لازم‌در . هر برسیاسی پارتیا اوچ شیدن مرکب اولور : ۱) پروغرام ؛ ۲) نظامنامه ؛ ۳) پروغرام‌ده کوسترلمش مطلبلری، نظامنامه‌ده تعیین اولنمش اساسلری فعلیته چیقارمق یولنده سعی ایدن منتظم برجمعیت . دیمك برنچی ماده یه سیاسی مسئله‌لرك همه‌سی داخل‌در . شوکون نده پروغرامی مذاکره ایده‌جك هیئت ریاست مذاکره ایتدی . شو قرارلری ویردی . . . . . .

مستشار افندی هیئت ریاستك یوقاری‌ده یازیلمش قرارلرینی بربراوقوب بیان ایتدی . (۲۵ دقیقه)

چنگهز افندی – بوگون سویلنه‌جك مسئله‌لر بیك مهم مسئله‌لردر . پروغرام هم پارتیاحقنده سوز سویلنه‌جك . مسئله‌نك اهمیتنه کوره ، بن‌ده اوزفکرمنی سویلرم . مسئله‌نی بیك یخشی آکلامق لازم . آکلاماس‌دن قبول ایتمك‌ده، هرنه دیسه‌لرده قول کوتارمك‌ده ، فائده اولماز . اول آکلاکز . صوڭ قول کوتاروب قبول ایدرسز . بیلورگه کرك پارتیالار ایکی تورلی بولا : بری ملی دینی سیاسی حقوقلارنی صاقلامق ایچون ، ایکنجی‌سی آدملر آراسنه علوم معارف طارالتوب، یخشی یولغه دلالت ایتمك ، ناچار یول‌دن ضررلی نرسه‌لردن آدملرنی صاقلامق ایچون بولا . بو ایکی‌نی آیورمق تیوش‌در . بونلارڭ بری سیاسی پارتیادیب آطالادر ؛ ایکنجی‌سی غیر سیاسی‌در . بزم مسلمان‌لار آراسنده هرتورلی صنف‌لار وار : بایلار فقیرلر ، اشچیلر آلپاوت‌لار . بونلارڭ اقتصادی خصوص‌لاری بری برینه تماما باشقه‌در . بونلارڭ همه‌سنی براقتصادی پروغرام‌ده جمع ایتمك هیچ ممکن دگل . اقتصادی

مسئله‌لرده عمومی بر پروغرام اولمق احتمالی یوق؛ پروغرامنی فقیرلر اشچیلر فائده‌سنه موافق یاصار ایسه‌ك آلپاوت‌لار بایلار پروغرامنی قبول ایتمزلر. بایلار آلپاوت‌لار فائده‌سنه مناسب یاصار ایسه‌ك فقیرلر اشچیلر پروغرامنی قبول ایتمزلر. سیاسی مسئله‌لر ایله اقتصادی مسئله‌لر آیورلماسلق درجه‌ده‌بری برینه باغلانمش‌لاردر. بریرنی آخردن آیورمق ممکن دگل. همه مسلمان‌لارنی بر اتفاق‌ده جمع ایتمك قصدنده ایسه‌ك ، سیاسی اقتصادی مسئله‌لرنی پروغرام‌دن چیقارمق لازم‌در. بزم اتفاقمز علوم معارف نشر ایدوب‌دین صاقلی طورغان بر جمعیت اولسون . سیاسی پارتیا اولماسون . سیاسی مسئله‌لرده مسلمان‌لار هر قایوسی اوزینه مناسب بولغان پارتیاغه قوشولورلار. اتفاقمز سیاسی اتفاق اولسه آراده بیك کوب اختلاف پیدا اولور. بیك کوب آدم پروغرامنی قبول ایتمز. یاشلر بو اتفاق‌دن چیقارلار. سیاسی اشلر آرتندن یوروچیلر بزنك یاشلرمزدر. آرادن یاشلر چیقسه‌لار بیك کوب ضرر اولور. بزنك خلقنك سیاست دن خبرلری یوق ، سیاسی اشلر خصوصنده غیرتلری یوق . سیاسی اشلرده طارطشو کرك. طارطشوده غنه تابارسن اوز حقك‌نی .

اسماعیل افندی غصپرنسکی ـ جماعت ! بن‌دن ایشیده‌جك سوزلر احتمال فکرکزه کلمه‌مش سوزلر اولور . سویلنه‌جك سوز آڭلاشلسون ؛ هیئت ریاستك بیاننه کوره جمعیت پروغرامی حقنده مذاکره ایده‌جك بولامز. لکن بنم سویلیه‌جك سوزم دها باشقه‌در. تمام باشقه بر شی عرض ایدرم . بوبله بیوك اشلر بر کون‌ده بش کون‌ده تمام اولور دگل . بڭا اوّل معلوم ایدی ، پره‌زیدیوم‌ده اولان آرقاداش‌لارم ایله بن بر فکرده کیلمیه‌جگم . بناءً علیه بن بو خدمت‌ده بولنمغی استه‌مدم . اماسز قبول ایتمدیگز. بن شمدی اوز

فکرم‌نی عرض ایدرم. کچمش‌لری فکرگزه آلگز؛ بوسیزد بزم اوچنجی سیزده‌مزدر. برنجی سیزده‌مز کچمش سنه بوراده ایدی. ایکنجی سیزده‌مز پتربورغ‌ده اولدی. شوسیزد اولگی‌لره کوره رسمیت جهتندن متفاوت ایسه‌ده، تفاوت اوقدر مهم تفاوت دگل. تفاوت اهمیت‌سزدر. زیرا هرشیئك اهمیتی مایه‌سنده‌در. فورمالنوست‌ده اهمیت یوق‌در. اولگی مجلسلر غیررسمی اولمش ایسه‌لرده، شورسمی مجلس‌دن قوتجه آشاغی دگل ایدیلر. نظارت تحتنده دگل ایدك؛ قرارلاری بوزمزنی قرارلر درجه‌ده دگل ایدی. رسمیت ده تفاوت اولسه‌ده ظاهری‌در. تعجب ایدرم: کچمش سنه منسترن رخصت طلب ایتدك؛ ویرمدی. عریضه‌ده ضررلی برشی یوق ایسه‌ده رد ایتدی. بوکا تعجب ایدرایدم. اما شمدی ویریلمش رخصته دها آرتق تعجب ایدرم. شو سیزدلارمز آراسنده دیگر برتفاوت وار: اولگی‌لرهر نقدرغیررسمی ایسه‌لرده هرشیئی سویلر ایدك. مقوقمز واسع ایدی. اماشمدی استه‌دیگمز شیلرنی سویلمیه مساعده یوق پروغرام خارجنده سوزسویله‌مك مناسب ایمس. اوّلده سویلر ایدك، اما شمدی سویله‌مك اولماز. ویریلمش سوزه وفا ایتمك بورجمزدر. شو مجلسمز پروغرامینی هرمنلو سه‌کره‌تارمز کمال مهارتله سزلره بیان ایتمش ایسه‌ده بن اوتأویلاته یاناشه بیلمیورم هرنه قدر ره‌زین کبی شو پروغرام اوته‌یه بیرو‌یه چیکلسه‌ده بن جدی قبول ایدوب امضا ایده بیلمیورم. حالبوکه روسجه بیلنلره معلوم، شو ماده‌یی توسیع ایتمك ممکن ایمس. بو ماده‌یه سیاسی مسئله‌لری درج ایتمك قابل ایمس. دین دینلمش‌در، سیاست بوکا داخل اولماز. تأویله تسلیم یوق، سزه معلوم‌در همه‌مز آرزو ایده‌مز جمعیت اولسون، کلنلر استفاده ایتسون. فائده‌سز مجله‌دن خیرلی صوك اولی‌در.

عجله ایدوب عاقبت شر اولسه‌درست ایمس. هیئت تکلیفنه تسلیم ایدوب مذاکره ممکنمیدر؟ بر آز فکر ایدیگز: بزلر مسلمانلارمز؛ بزلر ترکلرمز. ایکی بیك سنه‌لك تاریخلره باقارسه‌گز بابالارمز هر شینی قهرمانانه آلمش‌لار. هرحقوقلارینی غیرت ایله حمایه ایتمش‌لر. تأویلاته حاجت براقمامش‌لار، بزلرده قهرمانانه حرکت ایدوب حقوقمزی تأویل ایله دگل غیرت ایله آلایق. روسیا مسلمانلارینه تأویلات مناسب ایمس؛ غیرت لازمدر، بز شمدی اشلیه‌جك اشمزده عجله ایتمیه‌لم. مادام پروغرام خارجنده‌در؛ مذاکره ایتمیه‌لم. شمدی بو قدر ایله اکتفا اولنسون؛ ٤نجی سیزد مطلبلری تعیین اولنسون: ایکی اوچ آی دن صوڭ بر سیزد دها اولسون؛ اوراده هرشینی مذاکره ایدرز.

هادی آطلاسی- جماعت! شو اسلام جمعیتی ایکی سنه‌دن بیرو دوام ایتدی. بزلر اول‌ده خبرسز غافل ملت ایدك، زمانلار اوزگاردی. هر نوع اشلر میدانه چیقدی. بزم مسلمانلارده جانلندی. حرکتلر باشلاندی برنجی ایکنجی سیزدلار بولدی. اماشو اوچنجی سیزده ترتیب اولنان پروغرام بزه یارایه‌جق دگل. هیچ بر ملت کورنمیورکه دیگر ملت‌دن استفاده ایتسون، هرملت کندی حقلارینی کندیلری آلمش‌لار. شمدیگی یکرمنجی عصرده بزم وجدانمز قبول ایتمزکه دیگر ملتك پروغرامینی قبول ایدوب استفاده ایده‌یك. معلوماتسز خبرسز ملت آراسنه اولا علوم نشر ایده‌یك، سیاست رساله‌لرینی طارالتمه‌یق، بالالارنی زمانه موافق تربیه ایله‌یك. صوڭره سیاسی مسئله‌لردن بحث ایدرمز. تکرار ایدرم شو سیزدمز فقط معارف نشرینه خدمت ایدر مجلس‌لردن اولسون.

شاه‌حیدرافندی سرطلانف – بن کوب سویله‌مم. آراتورلارنڭ

بعض سوزلرینی آکلامادم . آکلاغانم خطا بولماسه ، بو افندیلر پروغرامنی عیبلیلر . بـز پروغرامنی باش‌دن آیاق قارادق . ضررلی نرسه کورمه‌دك . پروغرامنی یاراتماسه‌لار عیبلرینی کوستسونلر. سوزلری مقبول اولسه قبول ایدرمز . اصلاحی لازم یرلرنی اصلاح ایدرمز. بوقسه تمامیله پروغرام بزه یارامازدیمك معقول‌توگل. هیچ برسبب‌سز پروغرامنی رد ایتمك‌صواب‌توگل . قوری سوزده‌فائده‌یوق ؛ پروغرامده نقصان‌وارایسه کوسترمك‌کرك. روس‌ده برمقال‌وار: «برلك‌ده قوت» قوت کرك‌ایسه برلك کرك، اتفاق کرك. اتفاق ایچون‌ده برپروغرام کرك . باشلرایته‌لر: بالالارمزنی تربیه قیلایق ، خلق آراسنه علوم معارف نشرایله‌یك. درست ، بالالارنی تربیه ایتمك کرك ، خلق آراسنه علوم معارف نشرایتمك کرك . بونلك ایچون‌ده پروغرام‌کرك. باشلرایته‌لر: سیاسی پروغرام کرکمی ؛ دین صاقلی طورغان ، علوم معارف طارالته طورغان پروغرام کرك . آلای توگل ؛ هرتورلی پروغرام کرك. دین ایچون‌ده پروغرام کرك : علوم معارف ایچون‌ده پروغرام کرك . سیاسی مسئله‌لر ایچون‌ده پروغرام کـرك . بزم پروغرام‌ده همه‌سی وار . هرملت‌ده پارتیا بار ؛ پروغرام بار . بزده‌ده اولمق تیوش ، بزده‌ده سیاسی پروغرام اولسون . قبول ایتکان‌ایدر . هرکس‌ده اختیاروار . هراش جمعیت‌لرده اکثریت‌ایله . همه‌مسلمان‌لار بو پروغرامنی قبول ایتمزسه‌لرده پروغرام‌سز ممکن ایمس . اکثریت قبول‌ایدرسه بس. بوندای‌بیوك اجتماعلر هروقت طوغری کلمی . پروغرام لازم . عیبی وار ایسه سویله‌سونلر. پروغرام‌سز اش کورمك ممکن توکل .

عبدالله حضرت آپانایف ــ آراتورلار اوزون سویله‌سه‌لر زمان

كفايه ايتمز . ١٠ دقيقه‌دن زياده سوز سويلمه‌سونلر .

آرادن - آغزنی قپاتماسونلار . سوزی وارسويله‌سون .

رشيد افندی - اون‌دقيقه تعيين‌ايتمك آغزقپامق دگل . وقت قزانمق ايچون مدت تعيين ايتمك هرمجلس‌ده عمومی قاعده‌در . هرخطيبه ١٠ دقيقه فرصت قبول اولندی .

شاهگرايف افندی - سياسی مسئله‌لرده خط حركتنی بيلدرمك ايچون مطلقا بر پروغرام لازم‌در . پروغرام اولماسه مسلمانلار سياسی مسئله‌لرده حيرت‌ده قالورلار . هممزه عمومی بر پروغرام اولماسه بزم‌آراده اختلاف پيدا اولور . سياسی‌مسئله‌لرده مسلمانلار ايچون يول حاضر ايتمك كرك . بوننك ايچون برسياسی پروغرام لازم . كتاب خداده . سنت رسول‌ده سياسی اشلر حقنده معلومات وار . پروغرام‌ده سياسی مسئله‌لر اولسه هيچ ضرريوق . مسلمانلار اتفاقنه سياسی مسئله‌لراولماسه هركس بزی عيب‌ايدر . مسلمانلار بريول‌دن يورسونلرايچون البته بر پروغرام لازم .

منهاج افندی يوسف - رئيس علما واعضالار حضراتی ! شريعت غرای محمديه‌نك ميدانه كلمه‌سنه ١٣٢٤ سنه‌اولدی . شوقدر سنه‌لر امتدادنده درخت اسلام يعنی شجره اسلام غايت دهشتلی سيل‌لر آستنده قالدی . هرطرف‌دن شعله‌زن سهام‌لار اصابت ايدرايدی . باباللرمز هر تورلی زحمتلرنی تحمل ايدوب صوك درجه بر ثبات ايله درخت‌اسلامی حمايه ايتديلر . صدورلرينی سپرايدوب ، شجره اسلامی حمايه يولنده جانلرينی قربان ايتديلر . درخت اسلامك هيچ بربرگی دوشمه‌دی . باباللرمز شوقدر عصرلر امتدادنده كمال غيرتله درخت‌اسلامی حمايه‌ايتديلر . صوكره شوعصرده سزه‌طابشردق ، سزحمايه ايديگز ديه ، درخت اسلامی بزه امانت ايدوب كتديلر .

شمدی کورەلم عصرمز آنلار عصرینه موافقمیدر ؟ اوعصرلرده هجوم ایدن بلالر آفتلر بو عصرده هم هجوم ایدرمی ؟ خیر! بو عصرده درخت اسلامه هجوم ایدن بلالر آفتلر اولگیدن دها زیادەدر : اولگیلر کوزه کوربنورایدی ، صاقلانمق مقابله ایتمك ممكن ایدی . شمدی کوزەکورنمز غایت خوفلی بلالر آفتلرزمانیدر : درخت اسلامی میکروبلار خراب ایتمكده ، طمرلارینی ییوب اسلامیتی محو ایتمكده ! لاجل ذلك دها زیاده قوت ایله مقابله ایتمك لازم اولدی . جماعت! اوقوت نەدر ؟ قوت برلك اتفاق قوتیدر ! کچمشسنه بورادهاتفاقمز تخمی زرع اولنمش ایدی . بتربورغده یوز کوستردی . حاضرده دها زیاده قوت آلدی . نباتی تربیه ایدر کبی شو اتفاقمزی تربیه ایتمك واجب اولدی . دینمز فقط اتحاد اتفاق ایله حمایه اولنور . اتفاقمز ایچون هرنه لازم ایسه میدانه کتورمك لازمدر . دینمزی حمایهایدر اسبابلرهمەسی اوز المزدەدر : اتحادی تربیه ایتمك ، علمده خدمت ایتمك . همەیه معلومدر : اتحاد ایله علم ایله هرشی حاصل اولور . علومده سعی ایتمك ایچونده اتحاد لازمدر . اتحاد نرەده اولور ؟

(آوازلار ایله خطیبك خطبەسینی قطع ایتدیلر . سوز تمام اولمادی .)

احمدجان افندی سیداشیف ـ جماعت ! اسلام جمعیتی حاصل اولدی ، نصل ایسەده رخصت ویریلدی . صوابه ارجاع ایتدیلر ، حاضرده اول خصوصده نزاع ایتمك زمانی دگل . اش لازم ، اتفاق ایله عمل ایتمك کرك . یاشلر قارتلار براولایق ، همەمز اتفاق ایله اش کورەیك . یاشلرمزدن رجا ایدرمکه قارتلاری برقدر رعایه ایتسونلر . هرکم سویلەسون ، یخشی اولسه مقبول اولور . البته بزم مسلمانلارایچونده پروغرام لازمدر . پروغرامسز اش کورمك ممكن

ایمس . قرآن کریم ، سنت رسول بزم ایچون برر پروغرام‌در. پروغرامك زمانه موافقتی لازم اولدیغی کبی همه‌مز بر اتفاق‌ده اولمق‌ده لازم‌در. یاشلرقارتلر برگه اولساق ترقی ایدرز .

رشید افندی ـ مجلسك قرارینه کوره ۲نجی ۳نجی ماده‌لر قومسیونلره تسلیم اولندی . بوگون ۱نجی ماده مذاکره اولنه‌جق. هیئت ریاستك قرارینه کوره ۱نجی ماده‌یه سیاسی مسئله‌لر داخل‌در . شو مسئله‌لر آراسنده الڭ مهم مسئله اتفاق هم پروغرام مسئله‌سیدر . بز یاشلرمز ایله هر وقت بر فکرده اولا بیلورز . سوسیالیزم دینمز اساسیدر . باقڭز صحابه‌لرده هر شیده اشتراك ایتمش‌لر. دینمز اسلام‌در. همه‌گزه معلوم : هر جهتدن اسلام شرفنه تعدی ایدرلر. پیغمبرمز شاننده هر تورلی ادب‌سز مخالف شیلری نشر ایدرلر . شك شبهه یوق بونلاره مقابله‌ایتمك، اوزطرفمزدن مدافعه‌ایتمك لازم‌در. بوننکچون‌ده اتفاق لازم‌در. اتفاق بزم ایچون الڭ مهم‌شیدر. جماعت بوڭا عائد شیلری مذاکره ایده‌یك .

اسماعیل افندی ـ آطلاسی افندینك سوزی بنمگی نه باشقه‌در. بنم مرادم اولگی پروغرام دگل . شو کونگی مجلس پروغرامی‌در . اولگی پروغرام‌ده سیاسی‌مسئله‌لر اولماسون دیمه یورم . فقط شو پروغرام‌ده سیاسی مسئله‌لره رخصت یوق. تأویله محل یوق. ویریلمش سوزه وفا ایتمك لازم . حدوددن چیقمامق مناسب . مرادم بودر. آڭلاشیلسون .

حسن افندی مامین ـ جماعت ! مالای‌لارچیغ‌الارده سویلیلر، چیغالارده سویلیلر ، باشمزنی آغرتدرالار دیمه‌گز . جمعیتمز اسلام جمعیتیدر. اسلام جمعیتنده هرکم سوزسویلر. بن هم اوزفکرمنی سویله‌مك‌ده حقلی یم : چنگیز افندینك سوزلرینی تأکید ایدرم .

معیت همه‌یی جمع ایتمك‌در. اتفاق همه‌یی بر فکرده طوپلامق‌در.
ویله ایسه اتفاقمز فقط دینی اتفاق اولسون. اساسمز اسلام اولسون.
و نقطده همه‌مز بر اولورز. اتفاقمز سیاسی اولماسون بزلرده هر
ورلی اصناف واردر؛ بونلارك مصالحلری مختلف‌در. اوت ایله صوکبی
رمرکزده اجتماعلری ممکن‌دگل: سیاسی‌یه عائد شیلرنی پروغرام‌دن
سقاط ایده‌یك سیاسی مسئله‌لرده هرکم اختیارلی قالسون. نره‌یه
ّق اولورسه اولسون. سیاست‌دن مجلس‌ده بحث اولنماسون.
ینه‌جك سوزم شول، جماعت!

جمال‌الدین حضرت قورامشین - جماعت! بیك ازگنه اینه‌جك
وزم وار. بعض آراتورلار پروغرام لازم توگل دیدیلر. بنم فکرمجه
یاسی پروغرام البته لازم‌در. دوماده بومسئله بکا بیك بخشی معلوم
ولدی. بزم سیاسی دینی اقتصادی مطلبلرمزی مشتمل مکمل بر
روغرامز بولماسه دوماده اعضالارمزنه قیلاجق! سیاسی پروغرام
ولدیغی تقدیرده یاشلرمز چیغاجق ایسه‌لر سیاسی اولمادیغی
قدیرده احتمال قارتلرمز چیغارلار. البته تمام مکمل بر سیاسی
روغرام لازم جماعت!

خیرالله افندی عبیداللین - بنم سوزم اون دقیقه‌ده تمام
ولماسه‌ده ۲۰ دقیقه اولسه‌ده زنهار سوزمنی بولمه‌گز. سویلیه‌جك
وزلرم بیك کرکلی سوزلر: الحمدلله بزلره شوندای مجلسنی کورمك
سمت اولدی. بوندن صوك بزلری خدای طوغری بولغه کوندورسون.
یامت‌ده همه‌مزه رسولمز شفاعتینی نصیب ایلسون (خطیبك اخروی
عـاسی بیك اوزادی: یتار! توش! آوازلاری هـر طرف‌دن
یشیدیلدی) هرشی ایچون برتمل لازم‌در. بزم ایچون‌ده بـر
وغرام ترتیب ایتمك کرك. بزلره الك اول صوبرانیه‌نی اصلاح

ایتمك کرك . صوبرانیه اصلاح اولنسه هراشمز اصلاح اولنور.
صوبرانیه بووقته قدرعطالتده قالدی.بوندن صوك مفتی علمادن
اولسون، رشید افندی، عالمجان حضرت حبیب الرحمن حضرت
مسعودی بیك مستحق آدملر. (ینار ! بس ! توش آوازلاری)

عاقل افندی اشماسیغ ـ جماعت ! ایته‌جك سوزم : آراتورلار
اتفاق طوغروسنده سویله دیلر: بعضلاری سیاسی اولسون،
بعضلاری معارف نشرینه خدمت ایدن اولسون دیدیلر. بنم
فکرمجه هر ایکیسی اولسون . بزم پروغرام سیاسی هم دینی
اولسه نه ضرر وار؛ معاش ایچون سیاست هم معارف لازمدر.
سیاسی اولماسون دیمك لازم شیلر لازم توگل دیمكدر. سیاسی
دیمك معاشی دیمكدر. چنگیزافندینك بونی بیلمزلگی عجب!

احمدجان افندی مصطفی ـ جماعت ! بنم سویلیه‌جك سوزمنی
خطیبلرك هیچ بری سویلمه‌دیلر. افاده‌ده بیانده ضعیف ایسه‌مده
مرادمنی شاید آکلاته بیلورم . دقت ایله استماع ایدیکز. اتفاق
دیمك هرکس برفکرده اولمق دیمكدر. فکر اعتقاد بر اولماسه
اتفاق وجودی ممکن اولماز. همه روسیا مسلمانلرینی بر اتفاقده
جمع ایتمك قصدنده ایسه‌ك ، اتفاقمزی همه روسیا مسلمانلری
طرفندن مقبول اولان اساسلره بنا ایتمك لازم اولور. شو ملاحظه‌لر
ایله اتفاقمزی شو اوچ اساسه بنا ایتمك مناسب اولور گماننده‌یم :
١) اسلامیت،٢) اسلامنی حمایه لزومی:٣) طریق حمایه . فی الحقیقه
بزلر همه‌مز اسلامیتده بر، اسلامنی حمایه لزومنده بر؛ همه‌مز بو
اساسلری اعتقاد ایدرز، همه‌مز بونی وجدانا حس ایدرز. بناءً علیه
اتفاقمزی شواساسلره تأسیس ایده‌یك . اتفاق وجوده کلورایسه هر
بر اشمزی آلا بیلورز اتفاقمزی حکومتدن تصدیق ایتدره‌یك .

شو اتفاق ایچون بر مرکز لازم، مناسب محللرده شعبه‌لر لازم اگرده اتفاقك مرکزی وشعبه‌لری اولسه، هر بر حاجتمزی ادا ایده بیلورز. زیرا بر حاجت واقع اولسه مرکز واسطه‌سیله طلب ایدرز. حکومت حاجتمزی ویرمز ایسه، مرکز عموم مسلمینه خبر ایدر. همه مسلمانلر بر آغزدن طلب ایدرلر. عمومك سوزی نافذ اولور. شوکیفیتده هر مطلب حاصل اولور. هر حاجتمزی اتفاق واسطه‌سیله طلب ایله‌یك، بعض مسلمانلره فائده اولوب‌ده بعضلارینه ضرر اولاجق شیلرده اتفاقنی استعمال ایتمه‌یك. اتفاقمز پروغرامی مختصر اولسون، اختلافه سبب اولور ماده‌لر ذکر اولنماسون هر کم اعتقاد ایدر اساسلره بنا اولنسون، آکلاشیلمیان ماده‌لر هیچ اولماسون.

چنگیز افندی- بعض آراتورلار بنم مرادمنی آکلامادیلار. بر آز تفصیل لازم اولدی: پروغرام یاماسان توگل، لکن عموم طرفندن مقبول اولورلق‌ده توگل. بزلر شو جمعیتنی عموم مسلمانلر جمعیتی حساب قیلامز، هر بر مسلماننك حقوقلارینی حمایه ایتمك واجب دیب بیله‌مز، بتربورغده ۲ نچی سیزدده ترتیب قیلنغان پروغرام همه مسلمانلرنی جمع قیلا آلمای. بلکه افتراقغه سبب بولور. اختلاف افتراق استه‌مگانمه کوره پروغرامنی قبول قیلورغه یارامی دیب ایته‌من. بوقدر مسلمانلار ایچنده هر تورلی کشیلر بار: خدمتچی بای فقیر آلپاوت. بولارنك حاللری بر توسلی توگل. اتفاق اولسون دیر ایسه‌ك، همه روسیا مسلمانی بر یرده اولسون دیر ایسه‌ك پروغرام معارف علوم پروغرامی اولسون. سیاسی اقتصادی اولماسون.

سیدگرای افندی آلکین - جماعت! چنگیز وباشقه افندیلره جواب ویره‌جگم: بزلره سیاسی پروغرام حاجت توگل، دین صاقلی طورغان علوم معارف طارالته طورغان پروغرام بولسه یتار

دیدیلر. اما اوزلری خلقنی سیاست بابینه دعوت قیلالار. آلارنك اوز سوزلرینه کوره ده بزلره سیاسی مسئله‌لردن بحث ایتمك لازم بولوب کیله‌در : پارتیالارغه قوشولمق لازم ایسه او صورتده بر پروغرام لازم . بزگه دوماده بیك آچیق معلوم بولدی : سیاسی پروغرام کرك . پروغرامسز برلك اولماز. پروغرامسز نظام اولماز. معارف ایچون‌ده مکتب مدرسه‌لر ایچون‌ده دین ایچون‌ده سیاسی پروغرام کرك. اسلام دیارنده اولسه ایدی‌ك، احتمال اسلامیت اساسنه بنا اولنغان پروغرام کفایه ایدر ایدی .

فوأد افندی طوقتارف ـ بن اگر پروغرامك عیبلرینی ضررلی یرلرینی برر برر کوستره باشلاسه‌م بگاخود ویرمیه‌جك سز. یاش‌لار بوراده آز، قارتلار کوب ؛ بزم طرفدارلار کوبرك اولسه ایدی، بزده هر سوزنی ایرکنلك ایله سویلیه بیلور ایدك . بزلر سیاست لازم توگل دیمایمز؛ فقط سیاست ایچون قوت لازم؛کاده‌ت‌لارده قوت یوق ایدی؛ خراب اولدیلار. بزم مسلمانلارده قوت یوق، غیرت یوق؛ سیاست اشلرینه استعداد یوق . سیاسی‌لرمز جاهل‌لر ؛ سیاست دن خبرلری یوق. آرامزده سیاسی اشلرنی بیلگان اون اون بش آدم طابولسه قولمنی کیسرگه راضی بولام . سیاسی پروغرامز اولسه‌ده سیاسی مطلبلرمز کاغدده قالور میدانه کلمز غیرتمز قوتمز یوق ، سیاسی مسئله‌لردن خبرمز یوق ؛ پروغرام اولسه‌ده فائده‌سی یوق. سیاست مسئله‌لرینه خلقنی آشنا ایده‌یك سیاسی رساله‌لر طارالته یق. یوقغه آلدانماکز جماعت! سیاسی مسئله‌لرنك وقتی کلمه‌گان دینی مسئله‌لرنی بولغه قویه‌ق کرك . دین‌ده قصورمز اختلافمز بیك کوب . دینی مسئله‌لرنی حل ایده‌یك. دینی مسئله‌لر ایچون قومسیون ترتیب ایتدك. کوره‌یك نه قیلغان‌لار. یخشی اولسه قبول ایده‌یك. قرارلارینی

اجرا ایلەیك.اصول جدیدە قدیمەدە اختلافمز وار. شومسئلەدە اتفاق ایدەیك.دینی مسئلەلرنی اصلاح ایدە بیلسەك کفایە.بیك مهم اشلر. کتاب، حرف، لسان مسئلەلری وار. شومسئلەلری حل ایدر ایسەك غایت مفید اولور. اهم اولان شیدن اعراض ایتمەیك.سیاسی اشلر ایلە اشتغال ایدوب لازم اولان شینی الدن ویرمەیك . سیاسی اقتصادی مسئلەلرمذاکرەسنی رشید افندینك آلدیغی رخصت مساعدە ایتمەیور. مساعدە آلوایچون رحمت اوقومازایسەكدە یاری.معارف دین مسئلەلرینی حل ایدە بیلسەك کفایە .

یوسف افندی ـ سوزطلب ایتەم فقطفوأد افندینك سوزندە وار خطالارنی کوسترو ایچون : حریت حرکتلرندە مسلمانلار اتفاقی هیچ براش قیلمادی دیدیلر. قزان مخبریـلە برلكدە بوافندیلر سیاسی رسـالەلر نشر ایتمدیلرمی؟ اوتمش سنە سیاسی مجلسلـردە سیاسی افکاری نشرایدن قزان شعبەسی دگل ایدیمی؟ اورنبورغدە اوفادە قزاندە حریت پرور آدملرك دوماغە صایلانماسی اتفاقك تأثیریلە دگل ایدیمی؟ آنلاری اونوتمش ایسەکز، شو کوزکز عندندە اولان سیزدمز مسلمانلار اتفاقنك بیوك بر خدمتی دگلمی ؟ (شدتلی ال چابولار) .

فوأد افندی ـ کتابلار طارالمادی ؛ رسالەلر نشر ایدن مخبر دگل ایدی .

جلال افندی معینوف ـ جماعت ! بزی بو مجلسە جمع ایدن نە ایدی ؟ حکومت بزە خیانت نظریلە باقار ایدی . جماعتمز بونی آڭلادیلار، چارە آرامق ایچون بورایە جمع اولدیلار. حکومتە قارشو کیدوب حریت طلب ایدرز ؛ فقط طلب ایلە دگل غیرت ایتمكدە لازم اولور. لکن غیرت ایدن مسلم یوق ؛ حریت یولندە قربان

اولان بر مسلم یوق . روس‌لار حریت یولنده قربان اولورلار . غیرتلری‌سایه‌سنده نائل‌اولورلار . بزلرده‌حریت‌دن استفاده‌ایده‌یورز ؛ لکن استفاده ایتمیه حقمز یوق . پروغرام لازم . شبهه‌یوق ، دینی پروغرام هم‌سیاسی پروغرام‌ده لازم‌در . لکن اولاً قومسیون ترتیب اولنسون ؛ سیاسی رساله‌لر ترجمه‌لر نشر ایتسون . اهالینی آگاه ایتسون . سیاسی مسئله‌لره برقدر آشنا ایتسون . صوکره اهالی اوز اختیاریله کندوسنه موافق اولان مسلکی قبول‌ایدر . برجامع بناسنی قصد ایدر ایسه‌م منع ایدرلر ؛ کیت پاپاسه رخصت آل دیرلر . بر مکتب انشاسنه عزم ایدر ایسه‌م یول ویرمزلر . بعض ولایتلرده زمین ملك آلمیه خواهش ایدر ایسه‌م ممکن دگل‌در دیرلر . جماعت شو کیفیت‌ده حقوق‌سز قالورایسه‌ك المزده نه دینمز قالور ، نه دنیامز ! حقوق ایچون حریت لازم ؛ حریت ایچون‌ده غیرت حرکت لازم . بونك ایچونده کتاب لازم ؛ جماعت ! کتاب ، کتاب !

ابراهیم افندی بایبکیف ــ جماعت اون دقیقه حقم وار ؛ هیچ کم اعتراض ایتمه‌سون . (اوزون وعظ) همه‌مزه کتاب خدا ، سنت رسول لازم . علوم معارف‌ایچون اتفاق‌لازم ؛ سیاست‌ایچون‌ده اتفاق لازم . زمان اوزی سیاستی کوسترور . بزلر ایچون صوبرانیه‌نی اصلاح ایتمك لازم . مفتی‌عالم‌لردن اولسون . هربرده مکتب‌لرمز اولسون . لازم اورون‌لارده بیوك مدرسه‌لرمز اولسون . دیه‌جك سوزم‌شوایدی ، جماعت !

سهمان افندی اسحاقف ــ شو مجلسی تشکیل ایدن آرسلان افندیلرمزه تشکر ایتمك جمله‌مزه لازمدر . بوکونه قدر بویله جمعیت‌لر بولنامش ایدی . شمدی شو جمعیتك ساعتلرینی دقیقه‌لرینی قیمتلی بیلوب ، فائده‌سز شیلره صرف ایتمه‌مك مناسب

ایدی . خطیبلرمز آراسنده معانده چیقدی؛ اعتراض‌لر جدال‌لر باشلاندی. رئیس اغندیدن خطیب افندیلردن رجا ایدرم که نزاع‌لار جدال‌لر بتسون ، لازم شیلر قارالسون . . . .

رئیس افندی - ۱۲ یازیلمش خطیب وار؛ بوندن صوڭ یازیلمیه‌جق . رجا ایدرم: مجلس ماده‌لرینه دائر سوز سویله‌سون‌لر .

۹ ساعت راده‌لرنده مجلسه ۱۵ دقیقه‌لك فاصله اعلان اولندی .

۹ ساعت ۲۰ دقیقه‌ده مجلس باشلاندی .

رئیس افندی - تنوش مسلمانلارندن تلغرام کلمش. تبریك ایدرلر. - شوکون مجلسمزده مذاکره اولنور مسئله‌نك ایکی طرفی وار؛ آراتورلار دقت ایتسون‌لر، کناره کتمه‌سون‌لر. روحانی طرفی . سیاسی طرفی . اسلامك موانعی نه‌در؟ ترقیاتنه سد نه‌در؟ شمدی مذاکره‌ده شو دائره‌دن چیقمه‌مق لازم کلور. روسیاده اسلامه مانع در؟ مسیونیرلار مانع در دیرلر. بن بوجوابه راضی دگل . مسیونیرده قوت یوق. مسیونیرلاره اعانه ایدن، آنلاری پتربورغدن بزلره یوللایان بزم دشمانمزدر. آنلاره مقابله ایتمك لازم. ۱۷ آپریل ۱۷ اوکتابر مانیفستلریله امپراطور طرفندن حریت ادیان ویریلدی. هنوز وجوده کلمدی. امر سلطانی وار ایسه‌ده حریت یوق ایدی . منسترلر منع ایتدیلر. بزم ایچون اڭ لازم شی حریت دیندر . صدامزی ایشتسون‌لر. هر وقت حریت دین مطلوبمزدر بیلسون‌لر. دین‌سز حیاتمز یوق آڭلاسون‌لار. بزم ایچون هرشی لازمدر. هیچ بر شیمز یوق. مکتب یوق: کتاب یوق؛ مدرسه یوق؛ روحانیتمز یوق . حالمز پك مشکل، اڭ ذلیل اڭ فقیر ملت اولدق؛ جوانلرمز دیرلر بزه کتاب لازم ؛ بن‌ده قبول ایدرم. البته لازم. هرشی لازم. هرشی‌دن

اول اتفاق لازم سویلیه‌جك آراتورلار، رجا ایدرم، شوجهتلری اعتبار ایتسونلر .

عصمت افندی مامیشیف ـ جماعت! دیه‌جك سوزم شول: بزی بورایه لااله‌الاالله کلمه‌سی جمع ایتدی . بزلر همه‌مز اوز آرامزدن نفسانیت‌سزه‌نمی انابتلی آدملردن پره‌زیدیوم صایلادق . آنلاره اشلرمزی حواله ایتدك. سیاسی پارتیا تشکیلینی تکلیف ایتدیلر. یاشلر قبول ایتمه‌یورلر. فقیرلرنی بایلارنی اشچیلارنی آلپاوتلارنی برپارتیاده جمع ایتمك ممکن دگل دیرلر. بونلارك اینتره‌سلری بری برینه تماما ضدلاردر، بر برده اویوشمازلار دیرلر. اما بن بو سوزلرینه ایمان ایتمه‌یورم. بنم فکرم باشقه‌در. همه اهل اسلام بای اولسون، فقیر اولسون، بر پارتیا اولمق لازم. بز تورلی پارتیالاره بولنسه‌ك، یوق بارشیلر ایچون بربرده اویوشماسه‌ق خراب اولورز،هیچ بر اشمز آلغه بارماس.هرپارتیااوزینه طرفدارجمع ایدر. اهل‌اسلام آراسنده هر وقت نزاع اختلاف دشمنلق دوام ایدر. بزم همه‌مزه دین کرك؛کلمهٔ توحید بزی جمع‌ایدر. وحدت اسلامی آرقامزه قویوب ، اینتره‌س‌لر ایچون اختلاف ایتمك مسلمانلاره هیچ مناسب دگل.عالم‌ده هرملت سیاسته حاجت‌طوتار. بزم‌ده برسیاسی پارتیامز اولسون همه‌مزی جمع ایتسون.افتراق پیدا اولسه خراب اولورز. جماعت پره‌زیدیوم عرضینی قبول ایده‌یك !

مصطفی افندی شیروانسکی ـ جماعت ! شوکون ساعت ٦ ده مجلسمز باشلاندی . شو مدت‌ده هرکس اوز فکرینی سویله‌دی . اتفاق‌دن بحث ایتدیلر. سیاسی مسئله‌لره دخول لازم یا دگل بیان ایتدیلر. هرکس فکرینی سویله‌مك‌ده حردر مختاردر، بیلورم . لکن تأسف ایدرم‌که شو جمعیتلرمز فائده‌لرینی انکار ایدن‌لر بولندی .

جمعیت فوائدینی بیلمه‌یورایدک. شمدی ایسه بیلدک کوردک، جمعیت فائده‌سنی ثمره‌سنی انکار ایتمك انصاف ایمس. سیاستده استفاده‌مز جمعیتلرسببندن ایدی. عموم اقرار ایدن بر حقیقتی بزلر انکار ایدر ایسه‌ك انصافسزاولورز. جمعیتك فائده‌لری هر طرفده کورندی. اوکلقده اك اقصی اولان حاجی‌طرخانده بزلر جمعیتك پك ظاهر فائده‌لرینی کوردك . سیاست لازم‌می ؟ جوانلرمز سیاست لازم دکل معارف لازم دیرلر. واقعاً معارف لازمدر. لکن سیاست اولماز ایسه معارفدن استفاده اولنماز . بوکا مثال اولمق اوزره دولت علیه عثمانیه‌یه جزئی عطف نظر ایتمك کفایه ایدر : تورکیا علوم معارف بابنده بزم روسیا مسلمانلارندن بدرجات فائقدر. تورکیاده استبداد حاکم ایدی ، حریت یوق ایدی . تورکیا مسلمانلاری اوقدر علوم معارفدن‌ده استفاده ایده‌مدیلر. بو ایسه استبداددن حریت یوقلغندن ناشی ایدی . بزلر معارف درجه‌سنده ترکلر کبی دگلز. بن کندوم معارف لازم دیرم ، سیاستده لازم دیرم . اتفاقمزی معارف سایه‌سنده، سیاستده برلك اساسنه بنا ایده‌لم . معارف یولنده سیاست امورنده اتفاق ایله حرکت ایده‌لم .

احمد افندی سوبایف — جماعت ! هرکس اوز فکرینی بیان ایتدی . بعضلار سیاسی اتفاق تشکیل ایده‌یك سیاسی پروغرام قبول ایده‌یك دیدیلر. بعضلار پارتیامز سیاسی اولماسون، پروغرامده سیاست اولماسون ، همه روسیا مسلمانلارینی بر سیاسی پروغرامده جمع ایتمك ممکن توگل دیدیلر . بنم گمانمجه بو افندیلر خطا ایتدیلر . سیاست ایله اقتصاد سیاسی‌نی فرق ایتمدیلر . سیاست باشقه ، اقتصاد سیاسی باشقه . بایلار فقیرلر اشچیلر آلپاوتلار آراسنده اقتصاد مسئله‌لرنده اختلاف هرنه قدر

کوب ایسه‌ده سیاست مسئله‌لرنده بونلار آراسنده باشقه‌لق یوق . بزم بوراده اجتماعمزدن مقصد همه روسیا مسلمانلارینك اتفاقی ایدی . واقعاً اتفاق بزم ایچون الڭ مهم شیدر . شمدی بزه اتفاقك الڭ اصل اساسینی طابمق لازمدر . بنم گمانمجه اتفاقك اصل اساسی لسان برلگیدر . لسان معارف مفتاحیدر . لسانده اختلاف تفرقی ایجاب ایدر . لسان برلگیله اتفاق حاصل اولور . همه روسیا مسلمانلارینه هر یرده عمومی برلسان اولسون . بزلره سیاست ، اقتصاد سیاسی ، معارف همه‌سی لازمدر . لکن هرحالده الڭ لازم لسان برلگیدر . (آرادن ناراضیلق آوازلاری خطیبك سوزینی کیسدی) لسان حقنده فکرم خطا ایسه جمعیت شو حقده سوز ایتسون . بن بومسئله‌یی ملیت نقطهٔ نظرندن دگل ، سیاست نقطه نظرندن سویله‌دم . شو جهتدن بنم سوزمك اصل مسئله‌یه تعلقی وار . سیاسی پروغرام کرکلگینی انکار ایدن یاشلر خطا ایدرلر . سیاست باشقه ، اقتصاد سیاسی باشقه . اقتصاد مسئله‌لرنده اختلاف وار ایسه‌ده سیاسی مسئله‌لرده اختلاف اولمق لازم دگل .

عبدالله حضرت آپانایف ـ جماعت ! عفو ایدیگز ، بنم ایچم پوشقان برشی وار : هرخطیبك سوزینه ال چاباسز ، مقبول اولسه‌ده اولماسه‌ده ، آلقلاسه‌گزده آلقلاماسه‌گزده . بر آز دقت ایتسه‌گز یخشی اولور ایدی . شمدی بن اسماعیل بکك فکرینه اشتراك ایدرم . رشید افندی آلدیغی مساعده‌سنه کوره ، سیاسی مسئله‌لرنی بوراده مذاکره ایتمك مناسب دگل . هرنه قدر رشید افندی پروغرامدن مرادم بودر دیسه‌ده بزه معلوم دگل . پره‌زیدیوم تأویل ایله ادخال ایدرایسه‌ده فائده یوق سویلمیه‌جکمز دیه وعد ایتدك ، وفا ایتمك کرك . جماعت ! ینه‌بر رجام وار : صوراو دیمه‌سه‌لر ایدی ، زاکون یاصاسه‌لار ایدی .

صوراو زمانی ارتدی؛ حاضر ایندی زاکون یاصی تورغان زمان .

جارالله حضرت آنچورین - جماعت! هر آدم اوز فکرینی بیان ایندی. نزاع هنوز بریرده: سیاسی مسئله‌لر مجلس‌ده مذاکره اولنسون‌می اولنماسون‌می؟یوق ،، مذاکره اولنماسون دیسه‌ك هیچ بر پارتیایه داخل اولماق لازم بولا. امابو زمان‌ده هرکس هرملت بر پارتیایه کیرمش؛ بر پارتیا تشکیل اینمش . رشید افندینك مساعده‌سنه کوره سیاسی مسئله‌لردن سوز آچمق خیانت‌در دیرلر. خیر! خیانت دگل حیله‌در. بوزمان‌ده هر آدم هرملت حیله ایله اش کورور. حیله‌سز اش کورمك ممکن‌ده دگل . پارتیالارنك هر برنده حیله وار. پتربورغ‌ده ایکنچی مجلس‌ده هر طرف‌دن هر قسمدن بیوك آدملر وار ایدی. علمایور یسمت، محررلر بایلار فقیرلر. یوزدن زیاده آدم اون کون اجتماع ایدوب ، پروغرام ترتیب ایندیلر. اجماع‌ده خطایوق . اهل اسلام‌ده اتفاق قدیم‌در. شومجلسمزده اتفاقمزی یگیدن تاکید اینمك لازم. ٧٤٠ ماده‌دن عبارت پروغرام‌ده بایلاره فقیرلره اشچیلره ضرر ایده‌جك شی یوق . اگرده بو پروغرامنی قبول اینمز ایسه‌ك بزده هیچ بر وقت اتفاق اولماز. روسیاده اتفاق برلك سایه‌سنده اهل اسلامك اهمیتی اعتباری آرتدی. جماعت! تعاهد ایله اتفاق ایده یك. اسلام عزتی ایچون اتفاق ایده‌یك !

رئیس افندی-اوآدملرکه مجلس پروغرامینی ترتیب اینمش‌لر حیله اینمه‌مش‌لر. ١٠نچی ماده ایکی طرفلی‌در. روحانی طرفی وار، سیاسی طرفی وار. سیاسی مسئله‌لری مذاکره اینمك خیانت اولماز.

خیرالله افندی فاضلف - جماعت! شوجمعیته هر طرف‌دن کلدك، جمعیت قرارلرینی مملکتمزه آلوب قاینمق فکر یله . آرامزده وکیل اولوب کلمش‌لر وار، اهل اسلام مجلسنك حاضر اولایم آرزوسیله کلمش‌لرده وار بناءً علیه بویره کلمش ذوات ناامید اولماسون ایچون برقراره کلمك البته

لازمدر. دون مجلسمز نظاملی ایدی. شوکون بردرجه نزاع جدال کورنمیه باشلادی. ۲نجی ۳نجی ماده‌لره قومسیون تشکیل اولندی. بونی حل ایتمك لازم. برنجی دوردنجی مـاده‌لرپك مهم ماده‌لر اولدیغندن شوحقده برقدر تفکر لازم ایدی. شواشلری اجرا ایتمك ایچون بزلره‌بر اتفاق لازم‌در. سیاسی مسئله‌لرده اختلاف غایت کوب اولور. حاضر بزه‌اڭ لازم شی ۳نجی ماده‌یی مذاکره ایتمك‌در. هرشی‌دن اول دوغرونی صوبرانیانك اصلاحی لازم‌در. مکتب‌مدرسه‌اشلری ایچون‌ده برمرکز لازم. اوده‌صوبرانیادر. بونك ایچون‌ده جمعیت اسـلامیه‌یی اتفاق مسلمینی وجوده کتورمك لازم‌در. مختصرجه سوزم: اڭ لازم شی صوبرانیایی اصلاح ایتمك‌در

هادی افندی آطلاسی‑جماعت! صوڭ‑سوزم: بز حقوق انسانیه‌دن محروم ایدك، حکومت مستبده طرفندن تماما مظلوم ایدك مال جان فدا ایدن بعض اهل غیرت سایه‌سنده‌بزلرده، حقیت‌سز اولدیغمز حالده، حریته نائل اولدق. حکومت حریت هم حقوق ویرمیه مجبور اولدی. حریت آلمش ایسه‌ك حکومتڭ شفقه‌سی مرحمتیله دگل؛ فدائی اهل غیرت اجتهادی سـایه‌سنده ایدی. علوم معارف ایچون‌ده، مکتب مدرسه اصلاحی ایچون‌ده، روحانیت اصـلاحی ایچون‌ده حکومـت مستبده‌نی بتورمك لازم‌در. استبداد بتمس ایسه هیچ فائده اولماز؛ اول جنابت‌دن اغتسال لازم، صوڭره وضوء؛ حدث اکبرنی ازاله ایدیلك صوڭره حدث اصغرنی ازاله ایدرز..

شاه حیدر افندی صرتلانف ـ جواب ویرمك ایچون گنه نوبت آلدم. بنم سوزمنی یاڭلش آڭلادیلار. بن پروغرام یامان توگل دیـدم؛ پروغرام بیك یخشی دیب ماقتانمادم «پروغرامنی قبول ایتسه‌ك اختلاف چیقار» دیدیلر. بو سوزده تناقض وار: اتفاق صورتنده اختلاف چیقار دیمك‌در. «پروغرام بایلار آلپاوت‌لار

فائده‌سنه‌گنه یاصالغان . فقیرلر اشچیلر فائده‌سنه هیچ برنرسه یوق»
دیدیلر . خطا ایتدیلر . پروغرامده عدالت وار ، فقیرلر اشچیلر
ایچونده مخصوص برفصل وار . دین کرکاری دنیا کرکلری همه‌سی
وار . اوقوب قاراکز . پروغرام یاراماز دیدیلر . دلیل‌سز سویله‌دیلر .
تیلده سویالك یوق ؛ هرشینی سویله‌مك ممکن . عیب ایتمك آسان ،
دلیل کرك . فواد افندی دیدی : مسلمانلار نادان ، نادان خلق
اسمندن سیاسی پارتیا سیاسی پروغرام یاصامق آلداو بولا . خیر !
بن بوسوزنی قبول ایتمه‌م . چونکه روسلار مسلمانلاردن نادان‌رق .
قره‌ستیانلار اکثری هرکون اوقوغان اوزدعالارینی آکلامازلار .
معبودلری نه در بیلمزلر . بزم مسلمان اشچیلری ایگونچیلری روس
قره‌ستیانلارندن اوقوده یازوده سوز آکلاوده بیك کوب مرتبه
آلغ . الحمد لله بزم مسلمانلار روسلارغه قاراغانده عالم‌رك .
قره‌ستیانلار اوزلری پروغرام یاصامادیلار . قره‌ستیانلارغه
پروغرامنی معلوماتلی روسلار یاصادی . بز مسلمانلار ایچونده
پروغرام یاصالغان بولسه نه ضرر وار ؟ هرشی ایچون پروغرام کرك .
علوم معارف ایچونده پروغرام کرك . بولماسه اتفاق ممکن توگل . بو
پروغرامنی قبول ایدوب اتفاقمزی محکم ایتمك تیوش . مانغوللار
زماننده بزم بابالارمز قوتلی شوکتلی ایدیلر . اوز زمانلارنده الك
قوتلی دولت ایدیلر . بوده اتفاقلاری سایه‌سنده ایدی . شمدی بز
هر ملتدن کیرووده قالدق . بونك برگنه سببی بار : اتفاق‌سزلق .
بزه هرشیدن اول اتفاق لازم . اتفاق کرك . عبدالله حضرتگه جواب :
سیاسی مسئله‌لرده پروغرامغه کیره . بونی بیك آچیق بیان ایتدیلر :
زیرا برنچی ماده دینمزه مخالف اولان مذهبلره ، ضررینه حرکت ایدن
مسیونیرلاره ناپالنیك‌لره مقابله ایتمك‌دن عبارت‌در . حکومت

مسیونیرلره اهانه ایدر ایدی. جزئی برگناه ایچون بیوك جزالر ویرن ناچالنیكلر اسلامی سوكمك تحقیر ایتمك ایچون هیچ بر جزا ویرمزلر ایدی دینمز مفتسلگی ایچونده بر پروغرام كرك. عبدالله حضرت اینه‌در «سیاسی مسئله‌لر مذاكره‌سنه رخصت یوق، رخصتسز مذاكره اینسه‌ك خیانت بولا». صوڭره عبدالله حضرت اینه‌در: «جماعت رجا قیلام: صوراودیمه‌سه‌لر ایدی، صوراوزمانی اوتدی، زاكون یاصاسه‌لار ایدی» بوایكی سوز آراسنده بیك آچیق تناقض بار. (شدتلی ال چابولار)

ستوده‌نت هاشم بك امیر جانف ــ ایكی سنه اول بو یله جمعیتلر مجلسلر ممكن دگل ایدی. یاشلر جوانلر غیرت ایتدیلر: مال جان فدا ایدوب سزلره حریت آلدیلار؛ جمعیتلره مساعده بولینی آچدیلار. شمدی نه فائده وار. جوانلرڭ فكرلری سزه خوش كلمه‌یور؛ سوزلرینی دیڭله‌میورسز. نه دیسه‌لرده قبول ایتمه‌یورسز. اتحاد لازمدر. نه‌یه؟ بزه لازم هر آدم بزدن اولسون؛ معارف مكاتب بزده اولسون. بونڭ ایچون در اتحاد. اما سیاسی تمام باشقه. ایكی فاربوزی بر الده طوتمق ممكن دگل؛ بزه سیاسی لازم دگل.

رشید افندی ــــ دون مجلسده مجلس پروغرامی قبول اولندی.

مادام قبول اولنمش قرار ویریلمش دیمكدر. شمدی بوگون او حقده اوزون سوزلره محل قالمامشدر. بز پروغرامده ایكی شی یازدق: ۱) اسلامی ضرردن صاقلامق؛ برنجی ماده بوندن عبارتدر. ۲) اسلامه فائده ویرورشیلری بولمق؛ ۲نجی ۳نجی ماده‌لر بوندن عبارتدر. دیمك شوسنه جمعیتدن ایكی مقصدمز واردر: ضرری دفع ایتمك فائده‌یی جلب ایتمك. شو تعبیرمز هرنه‌قدر مختصر ایسه‌ده لازم درجه‌واسع ایدیگی اهل بصیرت عندنده مقبول اولدی. شو مطلبلرڭ بالفعل وجوده كلمه‌سی ایچون شك یوق آرغانیزاسیه یعنی منتظم بر اتفاق لازمدر. پروغرامسز

اتفاق اولماز. بوڭا كوره البته بزلره سیاسی پروغرامده لازمدر.
« ماده‌لر دینی ماده‌لردر ، سیاسی لری شامل اولماز» دیدیلر.
شریعت محمدیه هم دینی هم سیاسی در. سیاست دینمزك جزئیدر.
دینمزده سیاست یوق دیمش ایسه‌لر خطا ایتدیلر. حقوق سیاسیه
مدنیه دینمزه داخلدر. دینی مسئله‌لره رخصت مساعده آلنمش ایسه
سیاسی مسئله‌لرده‌ده مساعده آلندی دیمكدر. ٧٤ ماده‌دن عبارت
پروغرام پتربورغده بر هفته ظرفنده مذاكره قیلنوب، موقتا قبول
اولنمش ایدی. بوندن صوڭ دها تعدیل اولنمق شرطیله، شمدی
قبول ایتمك لازمدر. پروغرام اولمازایسه اتفاق وجوده كلمز. بزلره
منتظم بر اتفاق، دائمی صورتده مركز، مناسب اورونلارده شعبه‌لر
تشكیل ایدوب، مركز كوستردیگی یول بوینچه حركت ایتمك لازمدر.
هرشی ایچون پروغرام لازمدر: حیاتده مبارزه ایچونده، (یعنی
طارطشمق ایچونده) سیاسی دینی اشلرده طوغری یولدن كتمك
ایچونده پروغرام لازمدر.

سیدگرای افندی آلكین ـ بعض افندیلر هربر پارتیامیله ایدر
خیانت ایدر دیدیلر. بوسوز درست توگل، بن بوسوزگه پروتست
ایدرم. رخصت آلمق ایچون یازیلمش پروغرامده هیله یوق. سیاسی
مسئله‌لرنی مذاكره ایتمك خیانت اولماز. سیاست مسئله‌لرینی
مذاكره ایتمك، سیاسی اشلره مداخله ایتمك بزم ایچون لازمدر.
دین ایچونده سیاست لازم. ١٧ اوكتابر هریتلری كاغدده قالدی.
آلمق ایچون اتفاق لازم. سیاستسز بزم اتفاقمز جانسز بدن كبی
اولور. فواد افندینك سوزی درست: واقعا بزم خلق نادان، سیاسی
مسئله‌لردن خبرلری یوق. اوگرنمك كرك. پروغرام ایله اوگره‌نورلر.
اوگرنمك ایچونده پروغرام لازم. شوڭا كوره بن پروغرام كرك دیب ایتم.

مستشار یوسف افندی — بندن مقدم سوز سویله‌مش خطیبلر آراسنده اعتراض ایدنلری ده بولندی. دوقلاد اوقومق شرفی بنده ایدی. جواب ویرمك طبیعی، بنم حقم اولاجقدر. لکن وقتده مساعده یوقلغندن هر بر جواب بالضرورة غایت موجز اولور. «پروغرام معلوم توگل، هیچ کمك پروغرامدن خبری یوق» دیمش افندیلره فورمالنوست طرفندن کلی اولارق جواب: شو بزم کوستردیکمز پروغرام ۲ نچی سیزده تفصیلا باقیلدی موقتا قبول اولندی. ۳ نچی ٤ نچی سیزدلرده باقیلوب تعدیل اولنه‌جق دینلدی. اهالی اوقوسون کورسون ایچون روسچه ترکچه نشر اولندی. پروغرام ماده‌لرندن جریده‌لرمزده مقاله‌لر کورندی. اویله ایکن پروغرامی نصل معلوم دگل دیدیلر. (شدتلی ال چابولار) صکره کله‌لم جواب تفاصیلنه: اعتراض بزلره ایکی طرفدن توجیه اولندی. صوللاردن اوکلاردن. اول صوللاره جواب ویره‌جکم. لکن جوابدن اول شونی دیه‌لی‌یم که بزلر همه روسیا مسلمانلرینی عموما بر اتفاقده جمع ایتمك ادعاسنده دگل ایدك، یالکز اکثریتی جمع ایتمك امیدنده ایدك. پروغرامك برنچی ماده‌سنده: «سیاستجه بر فکرده اولان همه روسیا مسلمانلرینی عملی اجتهادده برلشدرمك» قیلدی صریحدر. مقصدمز روسیا مسلمانلرینك اکثرینی جمع ایدوب بر سیاسی فرقه تشکیل ایتمك، روس پارتیالری کوزنده، حکومت نظرنده قوتمزی تأثیرمزی اعتبارمزی زیاده ایتمك، بلغاریا مسلمانلری کبی افتراق ایدوب حقوق ملیه وسیاسیه‌مزدن محروم قالمامق ایدی. بلغاریا مسلمانلری اوز آرالارنده اختلاف ایتدیلر. اوزلرینه بر پارتیا تشکیل ایتمك لازم ایکن، صطویلف پنکف کبیلرك پارتیالرینه قوشولدیلر. افتراقلری سببلی قوتسز، حکومت عندنده تأثیرسز قالوب حقوق ملیه وسیاسیه‌لرندن محروم

لدیلار. بلغاریا مسلمانلرینڭ حالی بزلره غایت بیوك بر
یس عبرت اولا بیلور. آنلار کبی اولماماق ایچون، آوستریا
لری چهلری کبی ملی سیاسی پارتیا تشکیل ایتمك ایچون،
لره ده ملیت اساسنه مبنی بر سیاسی اتفاق تشکیل ایتمك
مدرگمانندهیم. (شدتلی ال چابولار) خارجدن مثال آرامیه
جت یوق؛ روسیا پولاکلرینه نظر ایتمك کفایه ایدر: روسیا
لاکلری آراسنده هرنه قدر صنفی اختلافلر اولسهده، پولاکلر
رماده «پولسکی قولا» اسمنده اکثریتنی جامع بر پارتیا تشکیل
ندیلر، صنفی اختلافلر اساسده اتحاددن منع ایدردیمه دیلر.
لاکلر کبی بزده صول مرکز پروغرامنه قریب بر پروغرامی
دومزه موافق حساب ایدوب، ملیت اسلامیت اساسنه مبنی بر
یاسی اتفاق تشکیل ایتمگی مناسب کوردك. (شدتلی ال چابولار)
صوللار ایتهلر: «مسلمانلار آراسنده هر تورلی اصناف وار،
مهسنی بر پروغرامده بر پارتیاده جمع ایتمك ممکن توگل.» بو
ندیلرڭ فکرینه کوره اتفاق یالکز منافع صنفیه اساسنه بنا
ولنور؛ پارتیهلر یالکز صنفی اختلافلردن حاصل اولور.
دین، ملیت، جنسیت اساسلرینه بنا اولنمش اتفاقلرنی
رمهدیلرمی؟ «فکر ـ قوت» نظریهسنی ایشتمهدیلرمی؟ شو
ظریهیه کوره، ملیت قوتدر، دین قوتدر. دین ملیت
راسی تحتندهاجتماع ایتمك، مادی اختلافلر وار ایسهده، دین ملیت
ساسلری اوزرندهاڭ قوتلی براتفاق تأسیس ایتمك هر وقت ممکندر.
اتا تاریخلرده کورلمش حاضرده موجود ملیت اساسی بو نظریهنك
علیندن عبارت دگل می؟ بناءً علیه بزلرده اسلامیت اساسنه بنا
ولنمش، «روسیا مسلمانلری اتفاقی» نامنده بر سیاسی فرقه

تشكيل اينمك اجتهادنده ايدك . (شدتلى ال چابولار)

صوللار ايتدلر : كادەتلار پروغرامى ٢٠نچى عصره موافق توگل.» ٢٠نچى عصره موافق پارتيادن مرادلرى نەدر. بيلەمز. حتى اوپارتيا ١٩نچى عصرده اوزينى كوسترميه باشلادى. لكن اعتراض ايدن افنديلر اونوتماسونلار خاطرلرندن چيقارماسونلار: شرقليلر ٢٠ نچى عصرده دگل، بزلر ترقياتمزه نظرا ١٤ نچى عصرده.
(شدتلى ال چابولار)

بزم پروغرامى موافق دگل ديديلر . اوز پروغراملرينى كوسترمەديلر . ملتمزبر جمعيت ادبيه ياخود مطبعه شركتى اولسون ديديلر. (شدتلى ال چابولار) بن هم قبول ايدرم، علوم معارف طارالته طورغان بر جمعيت ادبيه اولسه ، ياخود سياسى رسالەلر مفيد كتابلار نشر قيلا طورغان بر مطبعه شركتى اولسه ، مع الممنونيه اعضا اولورم . لكن جمعيت ياخود شركت اعضاسى اولمق صفتيله دوما اعضالغنه صايلانمق ممكن اولورمى ؟ جمعيت ادبيه اعضاسى مطبعه شركتى اعضاسى بزم حقوق مليه وسياسيه مزى دوماده حمايه ايده بيلورمى ؟ (شدتلى ال چابولار)

خير! «طارطشودەغنه طابارسن اوزحقكنى» ديوچيلره مسلماندن اعضا صايلانمقده اوقدر اهميتده يوق. طاتار اوقوچيلره بومعلوم. بونقطه ايله بزلر غايت اهميتلى برمسئلەيه كيرەمز ؛..... (سوسياليزم ايله ناسيوناليزم آراسنده جدال درظن ايدرم) لكن مجلس ابتداسنده بزم اسلام ضررينه حركت ايدنلر اوڭلار ديناليگنه كوره ، بونازك مسئلەيه شروع ايتمەم ، يالكز ديرم كه صول ملتدشلرم بيلسونلر: مسئلەيه شروع ايديلسه نتيجه آنلار فائدەسنه چيقماس .

«اول اتفاق لازم، صكره وضو» ديديلر . لكن كيم بوكا اقدام

ایده‌جك سویله‌دیلر. بوزمانه قدر افندیلرك اوزلری اغتسال بولنده حرکت ایتدیلرمی؟ شمدی یه‌قدر وضو ایتمه‌مش افندیلرنه وقت اغتسال ایدرلر؟ بزم شو پروغرامزنی قبول ایتمس درجه‌ده اولان ملت عجبا آنلارنك تهلکه‌لی پروغراملرینی قبول ایدرلرمی؟ (شدتلی ال چابولار)

«پروغرام سیاسی اولسه، اتفاق سیاسی اولسه آراده اختلاف پیدا اولور، یاش‌لر آرادن چیقار، خدمت ایدر آدملر قالماس» دیدیلر. رحمت یاشلرمزه! بزیده براز قایغورتالار ایکان. فقط سویلیه بیلورم که پروغرامز شاکردلر آراسنده مقبول اولدی. اوتمش سنه‌ده، خاطرمده قالدی، شاکردلر بزم طرفده ایدی. شو کونگی جمعیتمزده بزم طرفی تأیید ایدر یاش‌لرشاکردلر پك چوق کورندی.

بونکله یاشلره اختصارا جوابم تمام اولدی، اوك طرفدن اولان اعتراض‌لره جواب:

«پروغرام مختصر اولسون، اختلاف ایجاب ایدر ماده‌لر پروغرامده ذکرقیلنماسون» دیدیلر. مقدم بن ده اوفکرده ایدم. پتربورغده ایکنچی سیزدده شوفکری مدافعه‌ایتدم. لکن شمدی برعملی مسئله چیقدی: دوماده قویولمش مختلف مسئله‌لرنی حل ایتمك ایچون مفصل برپروغرام لزومی بیك آچیق معلوم بولدی. دوما اعضالری شوحقیقتی سزلره بیان ایتدیلر.

اوك طرفدن ریئسلار دیدیلر: «سیاسی مسئله‌لر مذاکره‌سنه مساعده یوق، بناءً علیه مذاکره ایتمیه حقمز یوق» سیاسی مسئله‌لرك مساعده‌یه دخولینی یوریستلرمز قبول ایتدیلر، علم حقوق سندلرینه استنادا سیاسی مسئله‌لر مذاکره‌سنه حقمز واردر دیدیلر، هیئت ریاست قرارینی اوقور ایکن بن بونی بیان ایتمش ایدم.

آرقادشلرم بنی عفو ایتسونلر، سؤال ایدرم : اتفاقمزه اعتراض‌دن مطلبلری نه ایدی؟ برنچی ماده‌یه سیاسی مسئله‌لرك دخولنده نه ضرر وار ایدی؟ نیچون بو قدر تعب ایدوب، مساعده فلان یوق دعواسنده قالدیلار؟ مادی برمانع می کوردیلر؟ مساعده واریایوق مسئله‌سنی برطرفه قویالم. دومایه نصل حاضرلنورز فکر ایتمك لازم دگلمی؟ اهالی‌یه نصل جواب ویرورز ملاحظه ایتمك ضرور دگلمی؟ اویله ایکن سیاسی مسئله‌لر لازم دگل یاخود مساعده یوق دیمك، بنم فکرمجه، تماما اورون‌سزدر. (شدتلی ال چابولار)

مستشار افندینك خطبه‌سی اون دقیقه‌ده تمام اولمادی. آرادن بوگا اعتراض ایدنلر وار ایدی.

رئیس افندی ـ مستشار افندی دوقلادچیك‌در. جواب تمامنه قدر سوز سویله‌مك دوقلادچیك حقیدر.

بوندن صوڭ فواد افندی منبره چیقدی. اهالی سویله‌سون! دالوی! آوازلریله فواد افندی‌یه سوز سویلمیه مجال ویرمدیلر.

رئیس افندی ـ برنچی ماده مذاکره اولندی. مسئله تمام اولدی. برنچی ماده، همه‌گزه معلومدر، اسلامیت خلافنه حرکت ایدنلره مقابله ایتمك‌در. روسیاده بزم اسلامیت ضررینه حرکت ایدنلر مسیونیرلردر. حکومت اعانه‌سنه کوز طوتوب، هر وقت مسیونیرلر اسلامیته تعدی ایدرلر. مسلمانلاره مدافعه ایتمك مساعده‌سی ویریلمه‌مش‌در. هرنه قدر ۱۷ اوکتابر فرمان عالیسیله حریت اساسلری اعلان اولنمش ایسه‌ده، هنوز وجوده کلمه‌مش‌در. لازمدرکه مسیونیرلرك اسلامیته تعدیاتی بتسون؛ حریت اساسلری عموم روسیاده اجرا اولنسون. پرەزیدیوم تکلیف ایدیورکه شوقرارمز اعلان اولنوب، حکومته تلغرام چیگلسون. سیزد بوتکلیفی قبول ایدرمی؟

رئیس افندینك تکلیفی عموم ندوه طرفندن قبول اولندی
ناظرلر رئیسنه ارسال اولنەجق تلغرامك متنی ، حاضر اولدقدن
صکره، ندوه یه عرض اولنەجغی وعد اولندی .

رئیس افندی - شوکون مجلس ده مذاکره اولنان مسئلەلرك اك
مهمی سیاسی فرقه تشکیل ایتمك مسئلەسیدر. حکومت نظرنده
اعتبارمز ایچون ، وطنداشمز اولان ملتلر آراسنده اهمیتمز ایچون
اتفاق لازمدر. شوملاحظەیه بناءً پرەزیدیوم مخصوص بر پروغرام ایله
سیاسی فرقه تشکیل ایتمگی تکلیف ایدر. سیزد بو تکلیفی قبول
ایدرمی ؟

رئیس افندینك تکلیفی ندوه طرفندن قبول اولندی .

رئیس افندی - سیاسی فرقه تشکیلی قبول اولندی . شمدی شو
سیاسی فرقەنك وظیفەلرینی انتظام صورتنده اجرا ایتمك ایچون
بر اداره مرکزیه بولنمق ایجاب ایدر. پرەزیدیومك ملاحظەسنەکوره
اداره مرکزیه اونبش اعضادن مرکب اولور. بونلاراوز آرالارندن
اوچ کشیلك بر هیئت دائمه انتخاب ایدرلر. هیئت دائمه علی الدوام
پتربورغده اقامت ایدر. پرەزیدیومك تکلیفی قبول اولنورمی ؟

ندوه اکثریت آرا ایله بو تکلیفی قبول ایتدی .

رئیس افندی-پتربورغ ده ایکنجی سیزدده روسیامسلمانلری
اتفاقنك پروغرامی تفصیلا باقیلوب ، موقتا قبول اولندی .
قطعی صورتده قبول ایتمك ، لازم ایسه تعدیل ایتمك مسئلەسی
۳نجی جمعیته تأخیر اولنمش ایدی . شمدی شوپروغرام سیاسی
فرقەمز پروغرامی صفتیله قبول اولنسونمی ؟ یاخودلازم اولان محللری
تعدیل ایتمك ایچون بر قومسیونه تسلیم اولنسونمی ؟

چنگیز افندی - پروغرام بر سوز ایله تمام اولماز. نه قدرسوز

سویله‌مش ایسه‌کده، پروغرام ماده‌لری حقنده هیچ برسوز سویلمه‌دک. قبول ایدر ایسه‌کده فائده‌سز اولور. آراتورلاره حریت کلام ویریلسون، پروغرام ماده بماده مذاکره اولنسون. هرکیم استه‌دیگینی سویله‌سون.

رئیس افندی-پروغرام ماده‌لرینی تفصیلا باقوب، قرارلرینی ندوه‌یه‌عرض ایتمك ایچون بر قومسیون تکلیف اولنور. قبول اولنور می؟

پروغرام قومسیونی قبول اولندی. صوللاردن قومسیون ده اوچ اعضا اولوب اولماق حقنده مجلس‌ده بر هیجان دوام ایتدی. اکثریت آرا ایله صوللاردن براولمق قبول ایدیلدی. صوللار براعضایه قناعت ایتمه‌یوب قومسیون‌ده اشتراکی قبول‌ایتمه‌دیلر.

١٥ اعضا انتخابی باشلاندی. انتخاب زماننده گورلتی هیجان دوام ایتدی.

انتخاب اولنمش اعضالر:

١ مصطفی افندی داویدوویچ . رئیس
٢ عبدالله حضرت آپانایف .
٣ علی مردان افندی طوپچیباشیف .
٤ عالم جان حضرت بارودی .
٥ هادی افندی مقصودی .
٦ صدری افندی مقصودی .
٧ شاهمردان افندی قوشچیغولف .
٨ جهانگیر افندی بایبورین . دوقتور.
٩ یولبارس افندی بیکبوف . .
١٠ علی اسکندر افندی عاشورف .
١١ شاه حیدر افندی صرتلانف .

١٢ لطف‌الله افندی اسحاقف .
١٣ جمال‌الدین حضرت قورامشین .
١٤ عبدالله افندی بوبی .
١٥ موسی بیگییف .

رئیس افندی ـ قومسیون دوقلادی ١٩ یاخود ٢٠ آوغوست ده حاضر ایدر. شوکون مجلس تمام اولدی .

١٢ ساعت راده‌لرنده مجلس تمام اولدی . ٦ساعت دوام ایتدی .

IV

١٩٠٦ سنه ١٨ آوغوست‌ده

ندوه نك ٣ نجی مجلسی .

٦ ساعت ١٦ دقیقه‌ده علی مردان افندی طوبچیباشیف ریاستنده مجلس باشلاندی .

رئیس افندی ـــ شوکون مکتب مدرسه قومسیونی حاضر ایتمش دوقلادنی عبدالله حضرت آپانایف عرض ایده‌جک .

عبدالله حضرت آپانایف یازیلمش دوقلادی اوقومیه باشلادی . دوقلاد (برقدر تعدیل صوڭنده) شو ایدی :

١٩٠٦ سنه آوغوست‌ده عموم روسیا مسلمانلری ندوه‌سنڭ فرماننه امتثالا ، مکتب مدرسه قومسیونی ایکی کون مذاکره‌ده دوام ایتدی . قومسیون روسیا مسلمانلرینڭ دینی اقتصادی اجتماعی احواللرینی اساس مذاکره ایدوب ، تعمیم‌معارف تسهیل تعلیم نقطه نظرندن ، ابتدائی عمومی تعلیمڭ آنا لساننده اولماسنی لازم کوردی .

روس‌لسانی ، حاجت اقتضاسنه کوره ، اختیاری اولسون ، مسلمانلرڭ شوکونگی احواللرینه کوره ، جبری اولمق اصلا فائده ایتمس .

شوایکی اساسی کوزده طوتوب ، قومسیون مکتب مدرسه‌لر ایچون

توبنده یازیلمش ۳۲ ماده‌یی تنظیم ایتدی : مکتبلر حقنده :
۱) هرقریه‌ده ابتدائی مکتبلر.
۲) ممکن اورونلارده رشدی مکتبلر.
۳) آنا لساننده عربی حروفات ایله تعلیم.
ابتدائی مکتبلرده روس لسانی جبری اولماس ، رشدی مکتبلرده روس لسانی درس جدولنده بولنور.
۴) یاشی سکزه وارمامش بالا ابتدائی مکتبلره قبول اولنماس.
۵) ابتدائیلر رشدیلر دورت سنه‌لك اولور. قریه‌لرده اوکتابر بردن آپریل بره قدر ، شهرلرده سنتابر ۱۵دن مای بره قدر درسلر دوام ایدر.
۶) ابتدائی معلومات‌دن خبری اولمیان بالالار رشدی مکتبلره قبول اولنماس.
۷) مسلمان مکتبلرینك هربرنده ، ممکن ایسه ، عمومی بر پروغرام.
۸) عمومی پروغرام ترتیب ایتمك ایچون ، قزان ، پتروپاولروسق ، تاشکند ، باغچه سرای کبی بیوك شهرلرده کله‌جك ۱۹۰۷ سنه مای آینده معلملر جمعیتی تعیین اولنور.
۹) هرجمعیت وکیللر انتخاب ایدوب ، ۱۹۰۷ آوغوست ابتداسنده قزان‌ده اولاجق عمومی مجلس معلمینه ارسال ایدرلر. شو مجلس‌ده پروغراملار بری برینه مقابله قیلنوب ، عمومی بر پروغرام قبول اولنور.
شو جمعیت‌لر روسیاده اهل اسلام معلملرینك اتفاقنه بر مقدمه کبی اولور.
۱۰) مکتبلرك بناسی درس ترتیبی حفظ صحت قواعدینه موافق اولور.

١١) مكتبلر نفقه‌سی دولت ، زه‌مستوا ، شهرخزینه سندن اولور.
١٢) ابتدائی تربیه هر بر بالایه جبری اولور .
١٣) مکتب‌لر اداره‌سی نظارتی اهل اسلام اختیارنده اولور .
١٤) مکتب نظارتی مسلمانلر طرفندن صایلانمش بر هیئت النده اولور .
١٥) معلملر اهالی طرفندن یاشرون صایلاو اصولیله صایلانوب تصدیق اولنور .
١٦) مکتب معلملری حاضر اینمك ایچون اهل اسلامه مخصوص دارالمعلمین‌لر اولور .
١٧) معلمه‌لر حاضر اینمك ایچون، قزان ، باکو ، باغچه‌سرای کبی بیوك شهرلرده دارالمعلمات‌لر اولور .
١٨) اهل اسلام طلبه‌سی معلملری همه حقوق‌ده روس طلبه‌لرینه معلملرینه برابر اولور.
١٩) گمنازیا کبی اورتا مکتبلرده تحصیل ایدن بالالر ایچون، ممکن اورون‌لارده ، معلومات دینیه لسان کتابت قرائت تعلیم ایدرلیلی مکتبلر اولور .
٢٠) ١٩٠٧ سنـه آوغوست‌ده بـولاجق مجلس معلمین ، مکتب کتابلری انتخـاب اینمك ایچون ، مکتب درسنه الك موافق تـألیف اولنمش کتابلره مکافات ویرمك ایچون ، برقومسیون انتخاب ایدر.
٢١) مسلمان بـالالارینه روسچه معلملر حـاضر اینمك ایچون ، تأسیس اولنمش معلمین شقولاسنده علوم دینیه لغت ترکیه درس‌لری زیاده اولنسون

مدرسه‌لر حقنده :

٢٢) مدرسه‌لرده معیشت وتدریس جهتلری اصلاح قیلنوب ، هر

برنده لازم اولان علوم دینیه ومعارف عمومیه درسلری اولسون

٢٣) معارف نظارتنده، هم ده نظارت شعبه‌لرنده اهل اسلامدن اعضالار اولسون.

٢٤) مدرسه‌لر فقط دینی اعتبار اولنوب، اهل اسلام روحانیتی النده اولسون.

٢٥) روحانی اداره‌لر حضورنده بر هیئت علمی تشکیل اولنوب مدرسه ایچون زمانه موافق قانونلر، دینی علمی منتظم پروغراملر ترتیب اولنور.

٢٦) مدرسه طلبه‌سی اورتا درجه روس مکتبلری طلبه‌لرینه حیوی حقوقده برابر اولور.

٢٧) امامت امتیازی تدریس امتیازینه کافی اولماز.

٢٨) مدرسه‌لر مخصوص هیئت نظارتنده اولور.

٢٩) مدرسلر انتخاب هم امتحان اولنوب، روحانیت اداره‌سی طرفندن تصدیق اولنور.

٣٠) مدرسه نفقه‌سی وقفلردن، خصوصی خیراتلردن، طلبه‌دن آلنه‌جق پاره‌لردن صرف اولنور.

٣١) عمله اولادی ایچون خواجه‌لر مکتب تأسیس ایدرلر.

٣٢) طلبه استفاده‌سی ایچون، مکتب مدرسه‌لرده کتب خانه‌لر اولور.

٧ ساعت ٢٠ دقیقه‌ده تمام اولدی.

رئیس افندی ــ دوقلادی ایشندیگز، مطلب غایت مهم اولدیغندن اهمیت ویرمك لازم. شو مهم مسئله‌ده ایکی جهت وار: مکتب مدرسه اهمیتی، مکتب مدرسه‌لری اصلاح ترتیب ایتمك خصوصی. شو جهتلری ملاحظه ایدوب، سوز سویلیه‌جك آراتورلار وار ایسه سویله‌سونلر.

احمدرف — دوقلاد معلوم اولدی. ابتدائی دورت سنەلك رشدی دورت سنەلك اعتبار اولنمشدر. ابتدائیدە تعلیم آنا لساننده اولاجق. رشدیدە روس‌لسانی اوقولاجق. روس‌لسانی اولور ایسە رشدیدە دورت سنە کفایە ایتمز، ٦سنە اولسون.

سیدگرای افندی آلکین — مادەلر کوپ، مادە بمادە اوقولسون، هرمادە علی حدە مذاکرە اولنسون، اول آکلاسونلار. صکرە سویلەسونلر.

شاه‌حیدر افندی صرتلانف — پروغرامدە عربی کلمەلر وار، تمامیلە آکلانمی، بربر دقتلە اوقولسە گوزل اولور ایدی.

عبدالله حضرت آپانایف — مادەلر بربر اوقولاجق، بناءً علیه رجا ایدرم: خطیبلر عموم مادەلرە عائد سوزلری سویلەسونلر. خصوصی مادەلردن شمدی بحث ایتمەسونلر.

کبیرف — ایکی سوزم وار: هر یردە ابتدائی مکتبلر دورت سنەلك اولسون، دینی شیلر ایلە فنون تعلیم ایدر رشدیلر ٦سنەلك اولسون، رشدیلردە اوقوب چیقمش طلبەلر معلم اولورلق درجەدە اولسون.

عاقل افندی اشماسیف — جماعت! خطیبلر مکتب حقنك سویلەدیلر. مکتبلر ابتدائی رشدی مکتبلر اولور. هر یردە رشدی مکتبلر ۲ یا ۳ یا ٤ سنەلكدر. بزدەدە دورت سنەلك اولسون. روس‌رشدیلرنك اوقومش طلبە پوچتە خانەلردە، بانقەلردە کانطورالردە ادارەلردە کاتب یامترجم یاخود مدیر اولور. بزم لسانمزدە رسمی اولسە ایدی، عریضەلردە ادارەلردە مقبول اولسە ایدی بزم رشدیلردە اوقومش طلبەدە اویلە اولور ایدی. شوکا کورە ابتدائیدە روس لسانی لازم اولماسەدە رشدیلرمزدە لازم اولسون.

شاهمردان افندی قوشچیغولف - بن اوزم آقمولاقازاغی ، دورت بیك چاقرم مسافه‌دن بورایه کلدم. بنی بورایه سوق ایدن ماده ترقی اسلام ماده سیدر. قازاق تاتارنوغای بر اولوب ترقی ایده‌یك. اول دینی ترقی، صکره دنیوی ترقی. دینی ترقی اول، دنیوی ثانی. دینی اوك، دنیوی صول. هرایکی طرف لازم. امامله‌ره‌مدرسله‌ره‌طلبه‌لره‌آفت کلدی. محررلر امامله‌ره، طلبه‌لر مدرسله‌ره آفت اولدیلار. طلبلره آفت زمان‌دن کلدی. امام‌لار مدرسلر معلملر دیانت ایله متقید اولسه‌لار ایدی. معلم شریر اولسه بالایه بیك کوب ضرر ایراث ایدر. معلملر سوزلری ایله اشلری ایله بالالاره دینی ادب اوگره‌تور اولسون‌لار. عالملر کتاب سنته تابع اولسون لار. بزلر اوکاتابع اولورز. عالملر حرام‌دن صاقلانسون‌لار، فرض‌لارنی ادا ایتسون‌لر. عبادت ایدوب‌ده حرام‌دن اجتناب ایتمز ایسه‌فائده یوق. دیانت سزلر عزل اولنسون

هادی افندی آطلاسی - قومسیون دوقلادی اوقولدی. مکتب مدرسه دینمز دنیامز بقاسنه صلاحنه‌اك برنچی سبب‌در. ملتك ترقیاتنه سعادتنه خدمت ایدن مکتب‌در. دوقلاد تعدیل‌سز تنقیدسز قبول ایدرلك درجه‌ده‌در. لکن بزمسلمانلر غیرت‌سز یومشاق برملتمز؛ دینمز بزه هر وقت صبر ایله امر ایدر گماننده‌مز. غایت اعتمادلی متوکل برمخلوق اولدیغمزدن پروغرام‌ده وارشیلرگویابولوب بتدی؛ ایندی کرکلر بولوب یتدی دیمك عادتمزدر. بزلرده عمل اجتهاد یوق. اجتهادسز پروغرام‌ده فائده یوق. حکومت مستبده برشی ویرور ظن اولنماسون. عطالت‌ده قالورایسه‌ك برشی اولماز. اوزیکزه اجتهاد لازمدر. حکومت مستبده سزلره هیچ بر وقت یول ویرمیه‌جك. ظالم‌هروقت ظالم اولور. پروغرام‌دن فائده اولوردیمه‌گز؛ حکومت

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

مستبده دن اصلا فائده امید ایتمه‌کز. عطالت ایله هیچ شی اولماز؛ اجتهادسز هیچ برشی وجوده کلمز، جماعت!

چنگیز افندی-جماعت! قومسیون دوقلادینی کوردك، بیلك یخشی، قبول اولنورلق؛ فعلیته چیقسه بیلك بیوك فائده‌لر اولور. بودوقلاد ایله مکتب مدرسه‌لرمز یولی آچیلادی. مکتب مدرسه بزلر ایچون الك اهم شیلردر. بوکونه قدر بزلرده علوم یوق ایدی؛ اوقور یازار آدملر یوق حکمنده ایدی. کتاب یوق؛ جریده یوق؛ مساعده رخصت یوق ایدی. ادبیاتمز مسیونیرلر نظارتنده ایدی. فائده‌سز کتابلره رخصت ایدوب، فائده‌لی ایسه مطلقا منع ایدرلر ایدی. مکتب آچمق کتاب یازمق جریده باصمق ممکن ایمس ایدی. ۱۷ اوکتابر مانیفستیله حریتلر اعلان اولندی. بزم مسلمانلرده برآز حریتدن استفاده ایتدیلر. غزیته‌لر فلانلر کورنمیه باشلادی. لکن حریتلرنی بزلره بوش بوشنه ویرمدیلر: روسیا قانلر ایله طولدی. بابالار بالاسز، بالالار آتاسز، خاتونلر ایرسز قالوب بتون روسیاده یتیم‌لر طول‌لار کوزلرندن یاش اورننه قانلار توکدیلر. حریت اساسلری حکومت عدالتیله دگل، ملتك قانی بدلیله وجوده کلدی. کول کبی قانلر یاغمور کبی یاش‌لر اولماسه ایدی حریت‌لر، بزم بوجمعیتلرمز اولماز ایدی. دینمز دنیامز ایچون جانلرینی فدا ایدن قهرمانلری اونوتمایق، آنلاری هر وقت احتراماذکر ایدوب، شکر ایده‌یك. بونلاردر حریت اساسلرینی بخش ایدن، مانیفست دگل! حریت قهرمانلری هنوز اجتهادده دوام ایده‌لر: هرکون حریت یولنده جان فدا ایدنلری غزیته‌لرده کوره‌مز. هر کون بزم ایچون جان فدا ایده‌لر. بزلر بونلاری دشمن حساب قیلامز. بو آدملر عموم روسیا حریتی یولنده اجتهاد ایتدیلر، جان فدا ایتدیلر؛ خلق جاهل اولدیغندن ترقی

ایتمدی. دشمن کیم‌در بیلمدی . شوکا کوره جان‌فدا ایدنلر قزل فلاکلرینه یازالار: اوقوکز! اوقوکز! اوقوکز! بالالارکزی اوقودیکز اوقودیکز! اوقومامش ملت قالماسون ! هرملت اوقوسون ! بو عزیزلر ایته‌لر: خلق ترقی قیلو ایچون سوزده، مطبوعات‌ده جمعیت‌لرده حریت کرك. دین‌ده اعتقادده حریت کرك . هر ملتك دینی مقدس اولسون . مسیونیرلر دینلره تعدی ایتمه‌سون . بو آدملرنی سزکافر دیسه‌کزده دین یولنده جانلرینی فدا ایتدیلر. دین اشلرنده ایرکنلك حریت آلوب ویردیلر. بز یاشلر هم آنلار یولنده حرکت ایدرز، دینمزه حریت استرز؛ حریت اساسلری میدانه کلسون دیرز. لکن حریت‌لر پروغرام‌ده یازمق ایله اولماس؛ غیرت اجتهاد طارطشمق ایله اولور. طارطشوده‌غنه طابارسن اوزمکنی ! !

عصمت افندی مامیشیف ـ بزلر بوکونه قدر حیات ایله موت آراسنده طوردق. مکتب‌لرمز وار ایدی؛ یاخود یوق ایدی . حقیقت نظر یله باقیلسه یوق ایدی . مکتب‌ده درس‌لر نظام‌سز ایدی . بزم بوکونه قدر مکتب مدرسه‌لرمزدن اوقوب چیقمش افندیلر ملالار مؤذن‌لر ملتمزه فائده ایتدیلرمی ؛ ایتمدیلر. شوکا کوره ملتمز جاهل قالدی. ملت بقاسی ایچون علم لازم . علم ایچون مکتب لازم. مکتبمزه اعانه یوق، مکتبمزك بناسی یوق، معلمی یوق. حکومت مستبده‌دن رخصت مساعده یوق . بزده مکتب‌لر بوقلغی حکومت مستبده‌دن کلمش‌در. مکتبلری اصلاح ایچون استبدادی بتورمك لازم‌در. (رئیس افندی خطیبك سوزینی قطع ایتدی .)

عبدالله حضرت آپانایف ـ مکتب مدرسه خارجنده سوز سویلنمه‌سه ایدی . هر خطیب اون دقیقه‌یی رعایه قیلسه ایدی . یازیلان‌لار نوبتلرینی ترك ایتسه‌لر ایدی .

رئیس افندی ـ اون دقیقه تکلیف اولنور. قبول اولنورمی ؟
(قبول اولندی)

خیرالله افندی عبیداللین ـ مکتب مدرسه پروغرامی بخشی ؛ ترتیب ایدنلره رحمت ؛ لکن پروغرام اولدی ، اش بندی دگل. اجرا ایتمك لازم . اما نه‌یولده اجرا ایده‌یك ؟ اول صوبرانیامزی اصلاح ایتمك لازمدر. صوبرانیا چانسز ، عطالتده تماما اش‌سز. صوبرانیا اصلاحندن باشقه مکتبلر اصلاح اولنماس .

مصطفی افندی شیروانسکی ـ مکتب مدرسه پروغرامی حقنده سویلیه‌جك سوزم یوق . قومسیون ابتدائی هم رشدی دورتر سنه اولور دیدی. بعض افندیلر روسچه اوقولسه ٤ کفایه ایتمز ؛ ٦ سنه لازم اولوردیدیلر . بن دورت سنه اولسه‌ده کفایه ایدر دیرم . فقط بنم شمدی بر دیه‌جك سوزم وار : جوانلرمز فدائیت دعوی ایدرلر. عجبا نه وقت بزم جوانلرده فدائیت اولدی ؟ قافقازده مسلمانلر آتشه طوتولدی . بزم جوانلرمز پروتستو ایتدیلرمی ؟ مسلمانلره هر تورلی بلالر یاغدی ، عجبا بزم یاشلرمز بر آز اولسه‌ده مرحمت کوزی آتدیلارمی ؟ دیگر ملتلرده فدائیلر وار ، انکار ایتمدم . لکن بزم یاشلرمزه فدائیت ایله تمدح پك مناسب ایمس .

سیدگرای افندی آلکین ـ مکتب مدرسه‌لرمز اسکی زماندن بیرو هر نه قدر ترتیب‌سز ایسه‌لرده بزم دینمزنی بو زمانه قدر حمایه ایدوب کلدیلر. بوجهتدن مدرسه‌لرمزك غایت بیوك خدمتلری انکار اولنور درجه‌ده دگللر . اولده رك بزم خلق نادان ایدی . روسیا احوالنه هیچ بر التفات ایتمدیلر. روسیا دولتنك سیاستندن احوال داخلیه‌سندن بی‌خبر قالدیلار. شوکا کوره حکومت اجنبی مملکتلرده تربیه کورمش معلملری ، دیگر مملکتلرده طبع اولنمش کتابلری

مکتبدن منع ایدر ایدی. حکومتنك بواشی روسیا سیاستندن احوالندن غافل خلق آراسنه ضررلی فکرلر طارالماسون خیالنه مبنی ایدی. بزلر روسیا سیاستندن احوالندن خبردار اولسه ایدك، احتمال بزه اوجهتدن طارلق اولماز ایدی.

اسکی زمانده عبادت روحی ایله تربیه‌لنوب، قللق طبیعتنه آلشمش خلق حاجتنه مدرسه‌لرمز کفایه ایدر کبی کورونور ایدی. حاضرده روح زمان اوزگردی، خلق طبیعتی تماما باشقه‌لندی. مدرسه‌لرمز حاضرگی زمان حاجتنه وفاایتمس درجه‌ده قالدی. بزلره شو زمانده دینی مدرسه‌لرمزنی اصلاح ایتمك ضرور اولدی. دین علومندن ماعدا، سیاسی اقتصادی فلسفی علوم حیویه‌لردن خبردار اولمق، رسمی اولان روس لسانینی مکمل صورتده بیلمك امام‌لرمزه عالم‌لرمزه لازم اولدی. زیرا بوندن صوك دولت دوماسنده دینی سیاسی اقتصادی قانونلر اهالی طرفندن رسمی اولان روس لساننده یاصالاجق. اهل اسلام طرفندن مکمل روس لسانینی بیلن، سیاستدن حقوق‌دن علوم دینیه‌دن کامل درجه‌ده خبردار عالملر دولت دوماسنه اعضا صفتیله بولنمق لازم اولاجق‌در. شوجهتدن عالملره روس لسانی بیلمك لازم اولاجغی کبی، حکومت کوزنده اعتبارلری ایچون، روسچه بیلمزلك‌دن ناشی ذلت‌لردن خلاص بولولاری ایچون عالملرمزه امام‌لرمزه روس لسانینی مکمل بیلمك لازم‌در.

حاضرده بزده مکتب مدرسه مسئله‌سی صوك درجه اهمیتلی مسئله‌در. مکتب مدرسه‌مزی اسکی حالده ترك ایتمك اصلا جائز دگلدر. روس مکتبلرندن پروغرام‌ده درجه‌ده دون اولمامق شرطیله بزلره هرنوع معارف عمومیه مکتبلری لازمدر. المزده وار مدرسه‌لری دینی اعتبار ایدوب اصلاح ایتمك تیوش‌دره بومدرسه‌لرمز روحانی

مدرسه اولسونلار، معارف عمومیه مکتبلریله خلط اولنماسونلار. حاضرده قومسیون مکتب مدرسه‌لر ایچون پروغرام ترتیب ایتدی؛ البته بو پروغرام اوقولمق ایچون گنه یازیلمامش؛ بلکه اش کورمك، فعلیته چیقارمق ایچون یازیلمش‌در. بزم مسلمانلر انشاءالله بوندن صوڭ اجتهاد ایدرلر؛ بو پروغرام بوینچه حرکت ایدوب، مکتب مدرسه‌لری ترتیب ایدرلر.

بعض آراتورلار طارطشوکرك دیلر. درست، طارطشوکراك. لکن قوت ایله گنه طارطشو ممکن ایمس. هر قوتك بر نهایه‌سی وار. قوت ایله طارطشوده بیك زور خطر وار. معصوم جانلر حسابسز ماللار خراب بولا. نظاملی عسکر قاشنده قورالسز خلق قربان بولا. اڭ فائده‌لی طارطشو علم عقل تربیه ایله طارطشودر. خلق حریت روحی ایله تربیه‌لنسونلر، اسکی نظام ضررلرینی آڭلاسونلار، حیات اشلرینڭ اکثرنده اصلاح لزومینی بیلسونلر. همه یاخود اکثریت بو درجه‌یه ایرشسه قوت ایله طارطشوغه‌ده حاجت قالماس. بزم مسلمانلر طبیعتنه بو یول موافقرق.

هادی افندی آطلاسی ـ اسلامیتم جهتندن بر سوز: اهل اسلام مکتبلرنده روس حرفی تکلیف اولنه‌جق خبری بزم طرفده اولان مسلمانلری راحتسز ایتدی. وقت فزینه سنده هم بو خبر یازیلمش ایدی. بنی بو رایه وکیل ایدوب کوندورن مسلمانلار بڭا شو سوزی امانت ایتدیلر. بو خبری سن مسلمانلار جمعیتنده سویله دیدیلر. مکتبلرده روس حرفی تکلیف اولنه قالسه مسلمانلار جمعیتی بونڭ چاره سینی کورسون دیدیلر. بن بو سوزی سزه سویله‌دم. امانت ایدی؛ ایصال ایتدم. روس حرفیله تعلیم ایلمنسکی اصولیدر. بزم اسلامیتمزی محو ایتمك فکرینه مبنی‌در. بزم حرفلر ترك اولنسه بالاخره حالمز بیلك

فنا اولور. بو اصول اسلامینه ملیته حریت دینیه یـه تماما خلافدر.
بزلره لازمدرکه دینمزده مکتب مدرسه لرده حریت طلب ایده یك. روس لار
بو مسئله ده هیچ قاتشماسون. حقوق مدنیه ده روس لار ایله برابر اولایق.
دینمز ملیتمز امورنده تماما حر اولایق . آلـکین افندی طارطشو ایکی
نرسه ایله بولا دیدی: قوت ایله علم عقل ایله. بز علم ایله طارطشه یق
دیدی. آلای غنه توگل: بزلره قوت ایله هم علم ایله طارطشوکرك .
قرآن ده جهاد وار، نبی جهاد ایتدی ، غزواتلره کتدی .

جلال افندی معینوف ـ بن دن اول افندیلر پروغرام گوزلدر
دیدیلر. درست ، گوزلدر ؛ اما فعلیته کتورمك ممکن دگلدر . بن
آق مسجدده رشدی مکتبك معلم ایدم . بر کون دیره کتوردن بـگا امر
کلدی : تأریخ فلان لر فنون لر همه سی روسچه اوقولسون دیدیلر ؛
قطعا تکلیف ایتدیلر . بزم پروغرام ده تعلیم آنا لساننده اولسون
دینلمش . لکن روس لساننك اوقومق لازمدر دیسه لر نه دیرز ؟
پروغرامك فائده سی اولماز؛ سوز اولور، کاغدده قالور . آنا لسانمز
لازم ایسه، دینمز قومیتمز حمایه سی لازم ایسه حریتی میدانه کتورمك
لازمدر ، هرشی ایچون حریت لازمدر ، فدائیلر ایله برابر کیده یك ،
مال ایله قان ایله اولسه ده حریت آلایق. صکره پروغراملر؛ صکره مکتبلر!

احمد جان افندی مصطفی ـ جماعت ! سوزم از، اجتهاد ایدر
ایسه ك هرشی اولور. نزاع بتسون ؛ اختلاف آرادن کتسون. اصول
جدیدك محاربه سی تمام اولدی . خوف قورقو قالمادی . دینه ضرری
اولور خیالیله خوف ایتودن عقلی ایدیلر؛ اصول جدیدك ضررسزلغی
معلوم اولدی . ممکن قدر چالیشایق ؛ مکتبلرمزی اصلاح ایده یك .
اجتهاد ایدر ایسه ك ترقی ایدرز ؛ ٢٥ سنه ده یاپون کبی اولورز.
اختلاف ایدر ایسه ك اشلرمز قالور. روس لر اوز بالالرینی بزم

پاره‌لر ایله تربیه قیلالار . بناءً علیه نزاع ایله وقت کچره‌یوب مکتب مدرسه‌لرنی اصلاح ایله‌یك .

عبدالله افندی بوبی – اولگی خطیبلرنك سوزلری طوغری : پروغرام اوزی‌گنه کافی دگل ، ترتیب اولنمش پروغرامی اجتهاد ایدوب ، میدانه چیقاروق لازمدر . کچمش سنه‌ده جمعیت ابتدا اولنمش ایدی . اتفاقمز اساسی بوراده قورولش ایدی . اوزمان‌ده جمعیت‌دن فائده امید ایتمه‌ینلر ، اهل اسلامك اتفاقینی انکار استبعاد ایدن‌لرده وار ایدی . شوسنه تکرار اجتماعمز اولگی جمعیتلر ثمره‌سیدر . بوکون بوراده اجتماعمز اتحادمزك اڭ بیوك دلیلیدر . کوزمز ایله کوردك ، خلاف سویله‌ین‌لره نصل ایمان ایله‌یك . بزم پروغرام هم شولای اولاجق ، شوکون ترتیب اولنمش پروغرام ، انشاءالله ، عنقریب میدانه چیقاجق .

خدای قرآن‌ده هربر علمی مدح ایدوب ، انسانلری علومه تحریض ایله‌مش . علم کلمه‌سی غایت واسعدر ، هربرشینی شاملدر . تجارت زراعت علم اولدیغی‌کبی حریت حرکتلرنده غیرت ایده بیلمك‌ده برعلمدر . هر برفنك عالمی جاهلدن خیردر ، یاشلرده حریت حرکتلرنده غیرت ایتمك بابنده بزدن اولیدر . بزم اول باب‌ده یاشلر ایله نزاعمز یوق . بزپروغرامی ترتیب ایتدك ، ابتدائی دورت سنه‌لك ، رشدی کذلك دورت سنه‌لك اولمق مناسب اولوردیدك . ابتدائی‌ده روس لسانی اولماسون ؛ رشدی‌ده درس جدولنده اولسه کافی کوردك ، روس لسانی اولاجق ایسه حکومت رشدی مکتبلرمزه خزینه‌دن نفقه ویرور ؛ یوقسه هریرده ابتدائیلر ، لازم اورون‌لارده رشدیلر همه‌سی اوز آقچه‌مز ایله اولسه بزه پك مشکل پك آغیر اولور .

پروغرام ترتیب اولندی ، فائده‌سی اولماز ، کاغدده قالور ،

میدانه کلمزگمان قیلنماسون. زمان دیگشدی؛ خلقده دیگشدی. بزم خلقمزنی اجتهادسز فیرتسز دیسه‌لرده بر آزخطا قیلالار. اهل اسلام بتون امیدسزدگل.

اهالیدن اولماسه، اداره مرکزیه‌دن اولور. پروغرام شو سنه صایلانه‌جق اداره مرکزیه الینه ویریلور. اداره مرکزیه شعبه‌لر واسطه‌سیله پروغرامی اجرا ایدر. بوندن صوڭ انشاءالله همه‌مز براولوب خدمت ایدرز: بعض‌لارمز مال ایله، بعض‌لارمز علم ایله بعض‌لارمز قان جان ایله. اولده اسلام قان ایله جان ایله مال ایله علم ایله ترقی ایتمش. بزده‌ده هربری اولسون. باشلرمز حریت یولنده غیرت ایتسون‌لر. آنلار سایه‌سنده بزده حریت‌دن استفاده ایدرز.

شام نمازینی ادا ایتمك ایچون منهاج افندی یوسف ۱۰دقیقه فاصله رجا ایتدی. ۲۰دقیقه فاصله سکز ساعت ده اعلان اولندی.

فاصله اثناسنده آرسلان بك نصر بیکف شیشه‌ده ضرر دیده اهل اسلامك ارمنیلرطرفندن کوردکلری احوال جگرسوزی، قافقازیالی قرنداشلرمزه مخصوص اولان بربلاغت ایله، ندوه‌یه بیان ایتدی.

آرسلان بك نصر بیکف - بنم عرضم بودر: یلیساوه‌ت‌پول غوبیرنیه‌سنده زانکه زور اویزدنده اهل اسلام قریه‌لری هرطرفدن ارمنیلرایله احاطه‌اولنمش‌در. اوتمش‌سنه دعواسندن تاشوکونه قدر اهل اسلام ارمنیلرڭ وحشیانه هجوملرندن نجات بولی بولامادیلار. ۱۲ آوغوست ده‌شیشه‌دعواسی، کورنلری ویران‌ایدر، ایشیدن کوڭلینی قان ایدر درجه‌ده، دهشتلی ایدی: مسجدلری خراب ایدوب کوپکلره یاتاق‌ایتدیلر؛ یوزلردن زیاده مسلمان خانه‌لری دشمن‌اودینه ظالم

غالاشچا پوف طوپلارینه هدف اولدی لار. خانه صاحبلری خانه سز، خاتونلار ارسز، بالالار آتا آناسز یتیم قالدیلار. دون آتا آناسنه نازایدن معصوم بالالار بوگون یتیم قالوب کوزلرینی اونك بونك الینه دیگوب ذلیل اولدیلار. حرملرینك عرضنه ناموسنه وجودلرینی سپر ایدوب، دشمن گولله لریله جراحتلنمش مسلمانلار بیمارخانه ده اه وناله ایله یان یانه دوشنمش لر. اولادلری حالندن خبرلری یوق، حرملرینك جانی ناموسی نه اولمش بیلمزلر. شیشه بر وادی ایچنده درکه طوپلاره هر طرفدن هدف اولور. هیچ برطرفدن جان قورتارمیه امکان یوق؛ اوطرفه یابوطرفه قاچوب کتمیه یول یوق. نه آنلارده یملك اسبابی وار، نه بورادن آنلاره یملك آپارمیه امکان وار. همه شیلری یانمش، بیچاره لر محل سز آش سز صوسز قالمش لار.

آتا آناسز قالمش یتیم لر، ارسز قالمش آنالار، چاره سز قالمش مسلمان قرنداشلر طرفندن بن شوسوزلری قان ایله دولو قلبم دن سزلره سویله دم. شو ضرر دیده اهل اسلامك فریادلری ناله لری کوکلره چیقار ایکن، جائز میدرکه یکرمی ملیون مسلمانك بوندن خبری اولمیه! امید ایدرم که شفقت کوزلرکز ایله شو ضرر دیده قرنداشلرکز حالنه باقوب، چاره سزلرچاره سنه همت ایدرسز! (شوحقده ندوه طرفندن ویریلمش قرار مضبطه ختامنده یازیلاجق.)

۹ ساعتده فاصله تمام اولوب، مجلس افتتاح اولندی.

حسن افندی حامین ـ جماعت سوزم از؛ بو حالای اوچنچی قات چیغوب سویلی؛ یتار ایندی ایدیمه گز. سوزم شول: بیلك اعلی حریت آلندی دیه یك؛ ملتمز ترقیسینی آرزو قیلامز؛ ترقی بولنده اجتهاد قیلامز؛ پروغرامده ایندی یازیلدی. دیه یك. لکن پروغرام میدانه کلوریا یوق؟ اولدی دیمك ایله اش بتمز؛ اش اشلامك لازم. حکومت

دن قورقوب طورمق یارامی. پولشادن عبرت آلورغه کرك : پولشاده حریت اعلاننددن صوڭ اوز ملتلرینڭ ترقیسنه چالشدیلار، رخصت صوراب طورمادیلار. بزده رجوعمزدن صوڭ همه‌مز اش باشلایق، حکومتدن رخصت صوراب وقت اوتکرمه یك. رخصت کرکمس، اش کرك.

فواد افندی ـ مکتب پروغرامی حقنده بیك کوب سوز سویله دیلر. مکتب مسئله‌سنی برطرفه قویوب سیاست مسئله‌سندن‌ده بحث ایتدیلر. اجتهاد ایدرز، پروغرامنی قان ایله اولسه‌ده مال ایله اولسه‌ده اجرا ایدرز دیدیلر. پروغرام کادەتلر پروغرامی، کادەت پروغرامنده طارطشو محاربه یوق. بره زیدیوم خبرسزلگنه، اوز پروغراملرینی آڭلاماولارینه تعجب قیلام. بزه عموم اتفاقی ایچون پروغرام کرك، کادەتلار پروغرامی کرکمی. (سوز قطع اولندی)

عبدالله حضرت آپانایف ـ فواد یالان سویله‌دی. پره‌زیدیوم هیچ بر وقت بویله حرکتده بولنمادی، طارطشو کرك، محاربه کرك دیمه‌دی.

فواد افندینڭ هیئت ریاسته شوسوزی اسنادی حقنده شدید نزاع اوزون بر گورلتی چیقدی. رئیس افندی هرنه قدر تسکین ایتمیه اجتهاد ایتمش ایسه‌ده گورلتی دوام ایتدی، رئیس افندی چاره‌سز اولوب، مجلسه بش دقیقه فاصله اعلان ایتدی. فاصله اون دقیقه ممتد اولدقدن صوڭ تکرار مجلس باشلاندی

رئیس افندی ـ ندوه هر خطیبه اون دقیقه تعیین ایتمش ایدی. زیاده ایتمك اختیارمده دگل، فواد افندینڭ دها دقیقه فرصتی وار.

فواد افندی ـ جماعت! بندن قورقماگز، بن‌ده سزڭ کبی تاتار بالاسی. پروغرام حقنده کوب سوزلر سویله‌دیلر، پروغرامده طارطشو بولماسه‌ده طارطشونی وعد ایتدیلر. پروغرام کادەتلار پروغرامی. کادەت پروغرامی بزگه کرکمی. بزگه فن اوقومق، معارف تحصیل ایتمك، دین صاقلامق ایچون پروغرام کرك. مکتب قومسیونی حاضر ایتمش

دوقلادده بيك كوب قصور وار، صنائع هنر هيچ برى يازيلمامش .

اسماعيل افندى غصپرنسكى ــ جماعت! جمله خطيب قرنداشلرمزدن بر دقيقه ايلرو وارمايوب، بن ده اون دقيقه سوز سويليه‌جگم. فقط مكتب مدرسه مسئله‌سى تعليم تربيه مسئله‌سى پك اهميتلى اولقدن فضله، پك مشكل هم آغير برمسئله‌دركه اوزون اوزادى تجربه‌يه ممارسه‌يه توقف ايدر. خطيبلرك اكثرى ياشلر ايدى، طبيعى تجربه‌سزلردر. بن، سزه معلوم، شو مسئله‌ده چوق زحمت چيكدم؛ تجربه حاصل ايتدم. شمدى شو مسئله‌ده تفصيلا سويلر ايسه‌م، سوز اوزار، قطع ايدر ايسه‌گز حقگز وار. هيئت رياستدن رجا ايدرم سوزم تمام اولانجه‌يه قدر بكا مساعده ويرسونلر. (مجلس رضا اولدى؛ ١٠ دقيقه‌دن زياده سوز سويلميه مساعده ويريلدى.) تربيه اهلى ديمش: يوز سنه عمر ايت، يوز سنه اوگرن؛ دنيادن جاهل كيدرسن، طوغرى سوز! تعليم تربيه امرنده ٢٥ سنه تجربه حاصل ايتدم. باوجود جاهلم. بوندن صوڭره دنيادن احمق جاهل اولديغم حالده كيدرم.

تربيه غايت مهم برفندر. تربيه عالى اولور، عادى اولور. عادى تربيه مكتبلرده اولور. شمدى ميدان مذاكره‌يه قويلان مسئله مكتب ابتدائى مكتب رشدى مسئله‌سى غايت اهميتلى اولديغندن هركس بيلميوب قالماز. ابتدائى هم رشدى مسئله سنك مذاكره‌دن قبل عالى تربيه‌دن سوز باشلاندى. بعض خطيبلر بزلر قورقاق غيرتسز ديديلر. بن ده قسماً بو سوزى تصديق ايدرم. زيرا بزم روحانيلرمز علمامز بزلرى غيرت، شجاعت روحى ايله تربيه ايتمديلر. بزلره عبادات حقنده فضائل خصوصنده هروقت وعظ ايدن كلمشلر ايسه‌ده، هيچ بر وقت بزى ميدان حياتده مسابقه‌يه (يعنى طارطشمق اصولنه) تحريض ايتمديلر. * عالى تربيه بن ده چوروك، كلام عادى‌يه.

هركس «مكتب مدرسه‌لرمزده تعليم وار، نتيجه يوق؛ خدمت وار،

* شوراده خطيبك سوزى مضبوط اولنه‌مدى .

ثمره‌یوق» دیر. همه‌مز مکتب مدرسه حالندن شکایت ایدرز؛ هر وقت بتون قباحتی علمایه اسناد ایدرز؛ واقعا روحانیت حالی فنا، نظامی برباددر. روحانیت اداره سنك مکتبلر انتظامی وجوده کلمز؛ بزلر هر نه قدر علما حطالتندن شکایت ایدر ایسه‌كده، خدمتلرینی انکار ایدن‌لردن دگلمز. فقط، روحانیت نظامی یخشی اولسه مکتب‌لرده نظام یخشی اولوردیرز. اسلامده مکتب‌اویله برشی درکه دیگر ملتلر مکتبنه قیاس اولنماز. اسلام مکتبلری جبر زمان ایله یاصالمش‌لاردر، اسلامیت ایله برابر پیدا اولمش‌لاردر. روس مکتبلری دینی‌اولور، غیر دینی اولور. روس‌لارده مکتب‌لری تأسیس ایدن‌لرده روحانیلر دگلدر.* بزم اسلام‌مکتبلرنده‌همه‌سنده‌دین‌لازم‌در. مکتبلری تأسیس ایدن‌لرده روحانیلردر. روس شقولالارینه قیاس اولنه‌مازلار. روس شقولالارینه قیاس ایدوب، ابتدائی مکتب‌لرنی روحانیلر الندن آلمق بنمجه مناسب دگلدر.

توركستان‌ده اورتا آسیاده مکتب‌لر وقفیه‌لر ایله تأسیس‌اولنمش ایسه‌لرده، قزان اورنبورغ اوفا کبی ولایت‌لرده مکتب مدرسه نفقه‌سی هیچ برشی ایله تأمین اولنمامش‌در. مکتب مدرسه مسئله‌سنك شو جهتی ده ملاحظه ایتمك ضروردر. هر نصل ایسه‌ده بزلره مکتبلری اصلاح ایتمك، اسکی حالنده ترك ایتمه‌مك لازم‌در.

بعض خطیبلر پروغرام‌ده صنائع هنر حقنده هیچ برشی یوق دیدیلر. هیب ایمس، زیراپروغرام آنلارایچون دگل. مکتب‌دن مطلب نه؟ بالالار اوقوسون یازسون، ابتدائی معلومات‌دن خبر آلسون. صنائع هنرمکتبلری دگل.

مکتب مسئله‌سنده دیگر الـْمهم بر نقطه وار، اصل‌مطلبم‌ده اودر: بزلر، عموما ترکلر، اصلمز بردر، نسلمز بردر. زمان‌لار مکانلر اختلافیله

(*) شوسوزلر آراسنده بعض جمله‌لری ضبط ایده‌مدك

شیوه‌مزده عاداتمزده اختلاف پیدا اولدی، کتدکجه تفاوت آرتدی. برمز دیگرمزك لسانینی آکلامامق درجه‌سنه کلدك. بوندن صوڭ مکتبلرمزی لسانمزه ادبیاتمزه خادم ایتمك کرك. آرامزده آکلاشمیه واسطه ایتمك کرك. لسان بر اولسه ارباب قلمی غدای ویرور، ادبیاتمز ترقی ایدر. مکتب مدرسه قومسیونی حاضر ایتمش دوقلادده ابتدائی مکتب درسلرینه دورت سنه تعیین اولنمشدر. اوچ سنه‌سی ساده محلی لسان ایله اولسه، دوردنجی سنه‌ده عمومی برلسانله یازیلمش کتاب تدریس اولنسه، تدریجا لسان برلشور ایدی.

یوسف افندی - مسئله‌یه تعلقی یوق ایسه‌ده مقدما سویله‌مك لازمدر: بنم شو ساعتده سویلیه‌جك سوزم هیئت ریاست طرفندن سویلیه‌جك سوز دکل، بنم خصوصی فکرمدر.

مکتب مدرسه قومسیونی از زمانده کوپ اش کوردی. بوراده بزلره کوزل بر درس اولدی. قومسیون حاضر ایتمش دوقلادی بن عجله اوقودم. تفصیلی خاطرمده یوق. ماده بماده سوز سویله‌مك لازم ایسه‌ده، بن شمدی عموم دوقلاده عائد فکرلرمی سویله‌مکله اکتفا ایدرم.

بزم اهالی، عموما تربیه سیاسیه نقصانندن ناشی، جمعیتلرمزك معنوی فائده‌لرینه اهمیت ویرمیورلر. مادی فائده‌لرینی کورمزلر ایسه، جمعیت تماما اهمیتسز ثمره‌سز اولدی حساب ایدرلر. عودتمزده صوڭره اهالی، طبیعی، بزه نه آلوب قایتدیکز؟ جمعیتده نه قیلدیکز؟ دیه‌جکلر.

بزلرده اووقت شو پروغرامی المزه آلوب دیه‌جکمز: هر طرفدن کلمش امام‌لر، معلم‌لر، طلبه‌لر، بیوك عالملر اجتماع ایدوب، مکتب مدرسه‌لر اصلاحی ایچون شو پروغرامی تعیین ایتدیلر، مکتب

مدرسه‌لر ایچون فائده‌لی کوروب شو پروغرامی قبول ایتدیلر. حاضر ایندی سزلر شو پروغرامده وار ماده‌لری اجرا ایدیگز، مکتب مدرسه‌لرگزی شو پروغرامه موافق اصلاح ایدیگز.

دیمك شو پروغرام کنگلك ندوه‌نگ دیگر قرارلری اهالی کوزندن مادی فائده‌لردن حساب اولنه‌جقدر. پروغراملر قرارلر نشر اولنور، هرکس اوقور، ملاحظه ایدر، اجراایتمیه سعی ایدر. اصلاحات وجوده کلور.

پروغرامی اوقودم.عموما ماده‌لری ایکی قسم بولدم : ۱) اوز طرفمزدن اجرا اولنه‌جق ماده‌لر، ۲) حکومتدن آلنه‌جق ماده‌لر؛ بوایسه بزم سیاسی پروغرامزه داخلدر .

اولنگی ماده‌لری اهالی، طبیعی، اوزرغبتلریله اوزاجتهادلریله اجرا ایدرلر. بونگ ایچون معلملرجمعیتی ایجاد ایدرلر. معلملر جمعیتنك شوپروغرام اصلاح اولنور، اصلاح صوگنده اجرااولنور. عبدالله‌افندی بوبی دیدیگی کبی اداره مرکزیه‌یه ویرمیه حاجت قالماز. دیگر طرفدن بن بو فکری قبولده ایتمه یورم.زیرا اداره مرکزیه سیاسی اشلرایله مشغول‌اولور. تعلیم تربیه امورینه مداخله ایده‌بیلمز. بونگ ایچون معلملر جمعیتی ایجاد ایتمك الگ مناسبدر.

ایکنجی قسم ماده‌لری حکومتدن آلمق ایچون، یاشلرمز تعبیری بوینجه بزلره طارطشو لازم اولاجق. بنده طارطشو طرفداری‌یم . لکن قزل طارطشویاخود آل طارطشو دگل؛بن یشیل‌طارطشوطرفداری، یعنی سیاسی پروغرام اساسنده سیاسی اتفاق قوتیله طارطشو. دیمك مکتب مدرسه‌لرمزگ تماما اصلاحیده سیاسی پروغرامدن سیاسی اتفاقدن باشقه اولمیه‌جق .

بورایه قدرپروغرامگ اهمیتنی بیان ایتدم، بوندن صوگ بر

قدرەواخندە جهننه عائد فکرمی بیان ایتمیەدە جسارت ایدرم: ١) پروغرامك بعض مادەلرندە حاجتدن فضلە تفاصیل واردر. بویله بیوك ندوە پروغرامنك الڭ مهم مادەلر ایله فقط اصول کوستریلمك لازمدر. زیرا لازم اولان تفاصیلك همەسنی ازمدت دە استیعاب اینمك امکان خارجندە اولدیغی کبی، بعض جزئی اولان تفاصیلی درج ایتمكدە فائدەدن خالیدر. ٢) مکتب ایکی نوع اولور: بری اهل‌اسلام ادارەسنك اولان خصوصی مکتبلر؛ دیگری دولت طرفندن تأسیس اولنەجق مکتب‌لر. بونلاری فرق ایتمك لازم ایدی. قومسیون بونلاری فرق ایتمش‌می؟ خصوصی مکتبلر پروغرامی هم نظامی معلملر جمعیتی ادارەسندە اولوب، شو جمعیتلر قرارینه کورە مکتبلر اصلاح اولنور. بنم‌گمانمجە خصوصی مکتبلرڭ نفقەسی امرندە زەمستوالرە حکومت خزینەسنه اعتماد ایتمەمك دها اولی اولور ایدی؛ نصل ایسەدە خصوصی مکتبلرڭ نفقەسی اهل اسلامك اوز همتیله تأمین اولنسه بیكرڭدە مناسب اولور ایدی. دولت طرفندن تأسیس اولنەجق مکتبلربزم سیاسی پروغرامزە داخلدر. اونوع مکتبلرڭ اصلاحی دوما واسطەسیله اجرا اولنور. ٣) مکتب مدرسەلرڭ روحانیت الندن آلنمق مسئلەسی: واقعا روحانیت نظامی ترتیب‌سزدر، بیلورم. بونکچون مکتب مدرسەلری روحانیت الندن غصب ایتمك لازم اولمایور؛ بلکه روحانیتی اصلاح ایتمك لازم اولیور. ملاحظه ایدەیك؛ مکتب مدرسەلری روحانیت الندن آلور ایسەڭ کیمك ادارەسنك قالور؟ روحانیت الندن آلمق مسئلەسنی شمدی فکر ایتمیەلم؛ اسلام دولتلرندە اولان اجنبی ملتلردن عبرت آلالم: اسلام دولتندە اولان ارمنیلر هم باشقه ملتلر اوزلرینك ملیتلرینی دینلرینی حمایە

ایتمك ایچون ، دائما کنیسه‌لرینه روحانیلرینه ارتباطلرینی محافظه ایدرلر . بزلرده ملیتمزی دینمزی محافظه‌ایتمك ایچون روحانیتمزه ارتباطمزی قطع ایتمه‌مك لازم‌در گمان ایدرم . شکر خدایه شو ندوه‌مزده آراتورلار آراسنده روحانیلرمزدن ترقی پرست عالی فکرلی ذواتی مشاهده ایدوب ممنون اولدم .

سوزم ختامنده ایکی مهم نقطه‌یه نظر دقتکزی جلب ایدرم : بری اسماعیل افندی غصپرنسکی جنابلرینك لسان برلشدرمك مسئله‌سنك سزلره بیان ایتمش توصیه‌سیدر. فی الحقیقة شو توصیه عموم روسیامسلمانلری حقنك غایت اهمیتلی بر توصیه‌در. متروفی ایلمنسکی مسلمانلرنی روسلاشدرمق ، آنا لسانلرینی اونوتدرمق خیالی بولنك لسان برلشدرمك مسئله‌سنی وسیله اتخاذ ایتمش ایدی . اسماعیل افندی جنابلری‌ده عموم روسیا مسلمانلرینك جنسیتلرینی محافظه ایتمك ، عمومی بر ترکی لسانی تأبید ایتمك فکرینه خدمت ایدر بر تدبیری سزه توصیه ایدیور . شك یوق ، صوك درجه‌ده مهم بر توصیه‌در .

دیگری : شوسنه مارت ۳۱ ده معارف نظارتی طرفندن تصدیق ایدیلمش ۳۷ ماده‌دن عبارت مکتب نظاملری‌در . بونلار همه‌سی بزم اهل اسلامی روسلاشدرمق خرستیانلاشدرمق خیالنه مبنیدر . البته اهل اسلام اصلا بونظاملری قبول ایتمیه‌جك ، بو خیالك اجراسی ده ممکن اولمیه‌جق. حکومت اجرا ایتمك هوسنه دوشر ایسه غایت دهشتلی واقعه‌لر پیدا اولاجق . بونظاملر وقت جریده‌سنك نشر اولنمش ایدی ، بونلاری فسخ ایتمه‌نك چاره‌لرینی کورمك ایچون ، دوقتور جهانگیر افندی بایبورین واسطه‌سیله اورنبورغ مسلمانلری طرفندن بر لائحه ندوه‌مزه ایصال اولندی . عموم روسیا مسلمانلری اسمندن بونظاملره قطعیا پروتستو اعلان ایتمك، هم‌ده

حکومتدن بو نظاملرنی فسخ ایندرمك ایچون ، ندوه طرفندن بر رەزالوسیه ترتیب ایتمك لازمدر .

رئیس افندی ـ بوراده ایشیدیلن سوزلرك معناسی : الله لازم مکتب ، مکتب . مکتب . لازمصوکبی هوا کبی . مکتب ملتك حیاتیدر . بوصدا هر برده وار . باقگز نه گوزل حوادث ؛ تلغراملار :

١) باکودن عموم قافقازیا معلملری جمعیتی طرفندن ـ عموم روسیا مسلمانلری جمعیتنی تبریك ایدرلر . شو جمعیت اجتهادی سایەسنده عموم روسیا مسلمانلری بر عائله کبی قرنداش اولورلار امیدینی قطعی صورتدەبیان ایدرلر . رئیس حسن بك ملیکوف .

٢) طوقماق دن یدی صو ولایتی مسلمانلرندن ـ جمعیتمزی تبریك ایدرلر . مسلمانلرك تعاون مدنیت ترقی روحلری برکاتنده جمعیت قرارلری هر حالده خیرآور اولاجغنه ایمانلرینی بیان ایدرلر .

١٩٠٦ سنه ٣١ مارتده ابتدائی مکتبلر ایچون معارف نظارتی طرفندن تصدیق اولنمش نظاملره پروتستو ایدرز دیرلر . وکیل وهابف . باقگز همه اهل اسلامك فکری مکتب نقطەسنده اجتماع ایتمش . آنلار اوراده . سز بوراده مکتب مسئلەسنده مذاکره ایدیورسز . امید ایدرم که همه اهل اسلام مکتبلری ایچون عمومی بر پروغرام ترتیب اولنوب ، همه اهل اسلام بالالری بر بالا کبی فنی دینی اوگرەنور . (بردقیقه قدر ال سسلری)

مادەلری برر برر اوقومیه باشلادیلار . ٣ نچی مادەده لسان مسئلەسی اورتایه چیقدی .

علی افندی صالحف ـ مکتبلرده آنا لسانی اولدیغی کبی ، عمومی بر مشترك لسانده اولسون .

عبدالله حضرت ـ علی افندی مشترك لسان اولسون دیر ؛ هرکس

اشتراك ایدر، انکار ایدن اولماز ؛ دورت سنەلك ابتدائی مکتبکه داخل اولاماز دیدیلر. داخل اولورسه نه اولور ؟

یوسف افندی ــ بعض بیلدافوفلرك فکرنچه ۳ نچی سنەده چوچقلره روس لسانی قبول اولنمش‌در. اویلەایسه بزەده لسان عمومینی ۳نچی سنەده قبول ایتمك ممکن اولور. لسان‌ایسه ابتدادن انتهایه قدر آهسته آهسته تدریس اولنور برشیدر.

احمدجان افندی مصطفی ــ اسماعیل افندی دیدیگی کبی مشترك لسان‌ده ، خریستوماتیه طرزنده برکتاب اولسون ؛ بالالار مکتب‌ده اوکتابی اوقوسونلار ؛ شوطریق‌ده تدریجا لسان برلشور.

هادی افندی ــ عمومی لسان‌ایچون رشدی وار؛ اوراده هرکتاب ادبی لسان‌ده اولور . ادبی لسان عمومی لسان‌در .

آرادن ــ هربر بالا رشدی‌یه واراماز .

چنگیز ــ عمومی لسان بیلدرمك خیالیله ، یاش بالالر باشینی واتمق مناسب ایمس . غم بیمەگز عمومی لسان خود بخود حاصل اولور ؛ جریدەلر واسطەسیله تعمیم اولنور .

عطا افندی حسنف ــ رشدی مکتبلرده روس لسانینك لزومی یوق ؛ بالالار دین‌دن محروم قالماسون ؛ رشدی مکتبلرده دین علمی اوقولسون . روس لسانی جبری اولماسون .

عبدالله‌افندی‌بوبی ــ عالم دگل ایسەم ، قرآنی روسچەترجمەدن اوقور ایسەم نه ضرروار؟ لسان اوقومق گناه‌دیب گمان قیلغان آدملرخطا قیلالار. لسان اوقومق‌دەگناه اولمق امکانی یوق؛ بزلر هر حال‌ده روسیاده ؛ بزلر ایچون روس لسانی ضروردر. ضررندن قورقمق جهل‌در وهم‌در.

ابراهیم‌بای‌بیکف ــ ابتدائی‌ده البته روسچه اولماسون ؛ رشدی‌ده

اولماسه‌ده ضرر یوق؛ استه‌گان آدم روس آراسنه کیدوب اوگرنور.

معلم عبدالله افندی عصمتی — قزان‌ده معلملر جمعیتی طرفندن وکیل اولارق، شومسئله‌ده جمعیتنك فکرینی بیان ایده‌جگم: ابتدائی مکتبه‌یدی یاشلك بالا قبول اولنوب، سنه‌ده سکز آی کوننه دورت ساعت تعلیم ایله ابتدائی مکتب دورت سنه‌ده تمام اولور. ابتدائی مکتب‌ده بالانك عقلینی فکرینی تربیه‌یه خدمت ایده‌رماده‌لر لازم اولدیغندن، عقلی هم فکری ضعیف اولان بالالری ادبی لسان یاخود روسی لسان ایله زحمت ایتمك مناسب دگل. ابتدائی مکتب دورت سنه اولاجق؛ زیرا همه‌یه بلافرق لازم اولان معلوماتی اوچ سنه‌ده اوگرنمك بالالار ایچون پك مشکل اولور. بناءً علیه ابتدائی مکتب دورت سنه اولسون، ادبی لسان هم‌ده روس لسانی رشدی‌ده باشلانسون.

حسن افندی مامین — سوزم بیك آز، روسچه رشدی‌ده اولماسون دیدیلر. تجارت ایله اشتغال ایده‌جك بالالارنه ایدرلر؟ دوماده بزم بیك بخشی اعضالارمز وار ایدی. لکن تیل‌سز ایدیلر. روسچه لازم!

امیرخانف — همه روسیا مسلمانلری پروشینیه ویروب، روس لسانی مجبوری اولماسون دیدیلر. اویله ایسه بزلر نصل رشدی‌ده روس لسانی مجبوری اولسون دیرز..؟

آلکین افندی — ایکی‌گنه سوزم وار: بعض آراتورلار روس لسانی کرك، بعض‌لری کرك توگل دیلر. بنم فکرمجه کرك؛ اوقو لازم. دین علملرینی اوقوغان کشیلرگه کرك توگل دیلر. دین علملرینی اوقوغان کشیلرده روس لسانینی بیلورلك قوت یوق دیب گمان قیلالار. خطا قیلالار.

یوسف افندی — روس لسانی ملی مکتب‌ده‌می؟ دولت مکتبنده‌می؟

عصمت افندی مامیشف — ابتدائی آنا لساننده اولسون. اسماعیل

افندی غصپرنسکی فکرینه بن‌ده اشتراك ایدرم. ٤ نجی سنه‌ده عمومی لسان اولسون. آرامزده افتراق پیدا اولدی. لسان برلگی اتحاده سبب اولور ایدی.

عبدالله افندی بوبی — روسیاده عمومی تربیه جبری اولسه، البته روس لسانی لازم اولور. یارامی دیسه‌لرده اهمیت‌سز. شریعتچه‌ده لازم. رسول الله افندیمز حضرتلری بر دفعه لزومی صوکنده تعلم ایله امر ایتدی. بز روسیاده روسلر ایله دواما اختلاطده هر وقت معامله قیلامز. البته بزلره روس لسانی ضروردر.

منهاج افندی یوسف — روس لسانی حقنده بر آز فکر ایتمك لازم. رشدی‌ده برفن کبی تعلیم اولنور دیدیلر. هر بر مکتب‌ده کیم تعلیم ایدر؟ همه اهل اسلام مکتبلرنك بونی اجرا ایتمك ممکنمی؟ بوراسنك هیچ برآدم سوز سویله‌مدی. لازم دیدیلر، قبول ایدرم لازمدر، لکن نصل اجرا ایدرلر؛ ملاحظه ایتمك تیوش. روس لسانی اختیاری اولسه دها اولی اولور ایدی.

شو کیفیت‌ده مذاکره‌لر صوکنده،

١) ابتدائی مکتب‌ده ساده آنا لسانینك تعلیم بلاخلاف قبول اولندی.

٢) رشدی‌ده روس لسانی جبری اولور قبول اولندی.

٣) اسماعیل افندی غصپرنسکی توصیه‌سی قبول اولنوب، دها بر ماده زیاده اولندی:

٣٣) ابتدائی‌ده یاخود رشدی‌ده همه روسیا مسلمانلری آراسنك آکلاشیلان عمومی تورك لسانی تدریس اولنور.

٥ نجی ماده اوقولدی.

احمدجان افندی مصطفی — ابتدائی‌ده رشدی‌ده تحصیل مدتی تقدیر اولنماسه بیگرکده مناسب اولور ایدی. زیرا مکتبك پروغرامی

تعیین اولنور ایسه ، بالطبع مدت تعیین اولنور ، دورت سنه اولسون ، یاخود ٦ اولسون دیمیه حاجت قالماز . بنم گمانمچه هر یرده بنا اولنه‌جق ابتدائی مکتبلر ایچون دورت سنه مدت لازم دگل . زیرا معارف عمومیه‌نی تماما تعلیم ایتمك ایچون اڭ آزنده یدی سکز سنه لازم اولاچغی کبی معلومات ابتدائیه‌نی یعنی اوقو یازو دین ایمان کبی درسلرنی تعلیم ایتمك ایچون ایکی اوج سنه کفایه ایله‌جك‌در . معارف عمومیه مکتبلری ایچون ، غایت واسع بنا ، کلیتلی مصاریف لازم اولاچغندن هر قریه‌ده هر محله‌ده دگل ، حتی هر شهرده بناسی ممکن اولمیه‌جق‌در . هر قریه‌ده هر محله‌ده مکتب لازم ایسه ، معلومات ابتدائیه مکتبی لازمدر ، معلومات ابتدائیه درسلری ایچون بنم گمانمچه ایکی اوج سنه کفایه ایله‌جك‌در . اول مکتبك پروغرامینی ترتیب ایتمك لازم ، صکره پروغرامنه کوره سنه تعیین اولنور . پروغرامی معلوم دگل مکتب ایچون سنه تعیین ایتمك مجهول شیئی تقدیر دیمکدر .

٥ نجی ماده بر قدر تغییر ایله قبول اولندی .

٧ نجی ماده اوقولوب ، بلا خلاف قبول اولندی .

عبدالله حضرت آپانایف تعبیری بوینجه ، همه روسیا مسلمانلری اصول جدیده‌یی اتفاقا قبول ایتدیلر . بونك ایچون مجلس‌ده حاضرلرڭ اکثری اللر چابدیلر .

٨ نجی ماده اوقولدی .

یوسف افندی — معلملر جمعیتی مکتبلره پروغرام ترتیب ایتمك ایچون گنه اولماسون ، بلکه روسیاده اهل اسلام معلملرینك اتفاقینی میدانه کتورمك مسئله‌سیله معلملر جمعیتنده حل قیلنسون .

فواد افندی — بر مناسب پروغرام ترتیب اولنوب ، روسیاده اهل اسلام معلملرینك اتفاقنی وجوده کتورمك بیك معقولدر .

شو سوزلر قبول اولنوب ، ۹ نجی ماده اخیرنده « شوجمعیتلر روسیاده اهـل اسلام معلملرینـك اتفاقنه بر مقدمه کبی اولور» قیدی زیاده قیلندی .

۱۱ نجی ماده اوقولدی .

چنگیز افندی ـ بالالار تربیه‌سی مکتـب مسئله‌سی بیـك آغیر اشلردر . بالالر بیه‌سی ایچون مکتب ایچون بیك کوب آقچه کرك بولا. آقچه بولماسه آلغه بارو مکتب تربیه قیلو هیچ ممکن توگل . حاضرگه قدر اوز آقچه‌لارمزایله مسیونیرلرنی چیرکاولرنی تربیه قیلا ایدك. بوندن صوك آلای ایتمس‌گه تیوش . مکتب‌لرمزنی تربیه ایچون قایدن ممکن شوندن آلورغه کرك . آقچه‌لارمزنی مسلمانچه بیره ایدك ، ایندی مسلمانچه آلورغه‌ده کرك .

۱۳ نجی ۱٤ نجی ماده‌لر اوقولدی . مکتب‌لرك امام‌لار النـدن آلنوب آلنماقی مسئله‌سنه برقدر مذاکره دوام ایدوب ، ماده‌لر قبول اولندیلار.

۱۲ ساعت ۱۲ دقیقه‌ده مجلس تمام اولدی .

V

(آوغوست ۱۹ ده ٤ نجی مجلس)

شنبه‌کون ٦ ساعت ۲۵ دقیقه‌ده مجلس باشلاندی .

رئیس افندی ــ ٤ نجی مجلس فتح اولندی. دون ۱٤ ماده باقیلمش ایدی . شوکون دیگر ماده‌لر باقیله‌جق . ۳ کون دوام ایتمش مجلس‌لر مضبطه‌سنی ترتیب ایتمك ایچون بن مجلس ترك ایدرم . آلـکین جنابلری رئیس اولاجق .

آلـکین کرسی ریاست‌ده قرار ایتدی . هادی افندی مقصودی ماده‌لری بربر اوقومیه باشلادی .

١٥ نچی ماده اوقولدی .

یوسف افندی — معلملر انتخابی اهالینك اولسه اهلیتلی معلملر صایلانماق احتمالی بار.

هادی افندی مقصودی — انتخاب مسئله‌سی خاطردن کتمه‌سون ایچون شوماده‌بی یازه‌ش ایدك . معلملری کیم انتخاب ایدر همدی تعیین اولنسون .

شاهگره‌یف افندی — بوماده‌لر رهبر کبی شیلردر ، مؤبد دگل ؛ یاراماز ایسه تغییر ایتمك ممکن . معلملر انتخابینی هرحالده صوبرانیه النه تسلیم مناسب ایمس . معلملر جماعت طرفندن انتخاب قیلنسون .

چنگیز افندی — بویله اوفاق مسئله‌لرده سوز اوزاتماق مناسب دگل ، ٣ یا ٥ دقیقه تعیین اولنسون .

عالمجان حضرت — ٣ از ، لااقل ٥ اولسون .

٥ دقیقه مقبول اولدی .

آطلاسی افندی — صوبرانیا هیچ بر وقت معلملری قارامادی ، هیچ بر وقت قارامیه‌جق . معلملر انتخابی صوبرانیه النه ویریلمه‌سون ، جماعت طرفندن انتخاب اولنسون .

عالمجان حضرت — معلملر تعیینی پوپیچیتل‌لر النده اولمق مناسب ایمس . بزم قومسیون قراری معلملر جماعت طرفندن انتخاب اولنوب ، صوبرانیه طرفندن تصدیق اولنور .

تیمورشاه افندی صلاویوف — یوسف افندی نڭ سوزینی آڭلامادم . اهالی انتخاب ایدرایسه معلم اهلیتسز اولور دیدی . امام صایلامق مسئله‌سنده اهالی‌یه اعتماد وار ایسه ، معلم صایلامق مسئله‌سنده نیچون اعتماد یوق ؟ محله‌یه امام انتخابلری کبی مکتبه معلم انتخاب ایدرلر . صایلاو خلق اختیارنده اولسون .

عبدالله افندی عصمتی ـ معلملری اهـالی انتخـاب ایتسون ، صوبرانیه اصـلاح اولنماسه معلملری تصدیق ایتمك‌ده صوبرانیه اختیارنده اولماسون . چونکه صوبرانیا الده هیچ بر شی ویرلمه‌سون بو زمانه قدر صوبرانیا خلق فائده‌سنه خدمت ایدر هیچ بر معلم نصب ایتمدی . بوندن صوڭ اسکی صوبرانیادن بر فائده امید ایتمك بوش خیالدر .

شاه‌حیدر افندی صرتلانف ـ امامل‌رنی مدرسلرنی صایـلامق خلق اختیارنـده اولسه معلملرنی صایلامق‌ده خلق اختیارنـده اولسون . هرشی‌ده حریت وار ایسه صایلاو مسئـله‌سنده‌ده حریت اولسون . صوبرانیا اوزاق ؛ مکتب حالندن خبری یوق . مکتب خلق اختیارنده اولسه بیگرك بخشی .

جمال‌الدین حضرت قورامشین ـ معلملر خلق طرفندن صایلانسون ؛ یوسف افندی خلق طرفندن صایلانسه معلم ناچار بولو احتمالی وار دیدی . طوغری ، البته احتمال وار . معلم ناچار چیقسه خلق‌ده اختیار وار . ایکـنچی معلم آلـورلار . هـر صایـلاوده ناچاربولماز ، صوبرانیا بو کونگه قدر معلملرنی تفتیش ایتمدی ، بوندن صوڭ هم ایتمز .

هادی افندی مقصودی ـ قریـه خلقی بر نادان آدم انتخاب ایتو احتمالی وار ، بناءً علیه بو خصوص‌ده براز مذاکره لازم .

عاقل افندی ایشماسیف ـ زمان تجدد زمانیدر ، هر بر شی زمانه موافق اولسون کرك . شیمدی بیلمك کرك پروغرام دائمی اولور یاخود یوق ؛ بنم فکرمچه معلملرنی اهالی انتخاب ایتمك مناسب ایمس . چونکه خلقمزده معرفت از ، خلق بیك قارا . شوکا کوره ملالر هریرده نادان . معلملر مسئله‌سی اهمیتلی مسئله‌در . بناءً علیه معلملر اهل

علم‌دن مؤلف قومسیون طرفندن انتخاب اولنسون . اوقوتوده تعلیم تربیه بابنلا قصور مسابسز ایدی . قومسیون انتخاب ایدر ایسه ، اویله اولماز .

رئیس‌افندی - آلطی یازیلمش آراتور وار . بوندن آرتق یازیلسون یا یوق ؟

جماعت - یازیلماسون ، قید بتسون .

عبدالله‌افندی‌مسنق - خلق صایلاسون ، صوبرانیا یاخود هیئت امتحان تصدیق ایتسون ، معلم گوزل اولسون ، طار شالوارلی اولماسون .

ابراهیم افندی بای بیکف - معلملرنی خلق انتخاب ایتسون ، صوبرانیا تصدیق ایتسون .

غلمانف‌افندی - معلملرنی‌خلق‌انتخابی مناسب دگل ، خلق‌انتخابی قومسیون تصدیقی صورتنده‌گنه مقبول اولسون .

عبدالله‌افندی بوبی - مسئله‌ده اوچ شی وار : انتخاب ، امتحان ، تصدیق . شو مسئله‌ده خطیبلر اوچ تورلی سوز سویله دیلر : ١) هوام انتخاب ایدر ایسه معلم نادان اولور ، ٢) ملالر انتخاب ایدر ایسه ، اورننه مخدومینی قویار ، ٣) خلق انتخاب ایدوب صوبرانیا تصدیق ایدر ایسه بعض‌لار مناسب بعض‌لار توگل دیدیلر . شواوچ سوزی جمع ایتملث ممکن : دارالمعلمین‌دن شهادتی اولسون ، خلق صایلاسون ، صوبرانیا تصدیق ایتسون . صوبرانیا اصلاح اولنسه ، خلق شهادتی وارمعلمی انتخاب ایدوب ، صوبرانیا تصدیق اینسه گوزل اولور .

چنگیزافندی - بو مسئله‌ده ایکی تورلی فکرکورندی : خلق‌غه اعتمادسزلرفکری ، اعتمادلیلر فکری . بزخلق‌غه انابت قیلامز ،

اعتماد قیلامز، خلق اوزینه ضرر قیلور دیب گمان قیلمایمز. بـز هر وقت خلق طرفنده یوریمز. خلقغه حریت ویریلسون، معلملرنی اوزلری انتخاب ایتسون، اوزلری تصدیق ایتسون. طبیعی هربر مکتبنك قومسیونی اولاجق. خلق انتخاب قیلغان معلمنی قومسیون باقه‌جق. معلم‌ده نادان اولماز، خلق‌ده حریتلی اولور.

یوسف افندی ـ بنم سوزلرمنی تماميله باشقه ایدوب سویله‌دیلر خلق انتخابنه مخالف گمان ایتدیلر. بن خلق انتخابنه مخالف دگلم. بن خلق طرفداری‌یم، عمومی صایلاو طرفداری‌یم. خلـق النده اولدق‌ده لازم قدر علم اولماز دیرم، خلق صایلامش امام‌لار مثال اولا بیلور.

عبدالله حضرت ـ معلملر انتخابی خلق النده اولسون، لکن حاضرگی زمان‌ده ملالر انتخابی کبی دگل. بر قید وار، ملاحظه قیلمادیلار، صایلاو یاشرون اولور، یاشرون شار ایله اولسه یامان اولماز. بولای بولغانده صایلاو خلق قولنده بولو معقول.

رئیس افندی ـ ١٥ نچی ماده‌نی باللاتیروفکاغه قویام. معلملرنی خلق‌می انتخاب ایتسون؟ علمامی انتخاب ایتسون؟

اکثریت آرا ایله خلق انتخاب ایتسون قبول اولندی.

رئیس افندی ـ معلملرنی کم تصدیق ایدر؟

صرتلانف افندی ـ تصدیق لازم دگل. عالم آدمنی صایلارلار. تصدیق اولماز ایسه عزل آسان اولور.

اکثریت آرا ایله تصدیق لازم دگل مقبول اولدی.

١٦ نچی ماده اوقولدی.

عبدالله حضرت ـ اورنبورغ صوبرانیاسنده آلطی ملك‌دن زیاده محله وار، تعلیم عمومی اولسه الك ازنده اون ایکی بیك معلم لازم

اولور . بومعلملرنی قایدن آلامز ؟ البته بونلار ایچون دارالمعلمین‌لر لازم . دارالمعلمین‌لره پاره لازم . پاره یوق . دارالمعلمین‌لـر بنا قیلنغانچه بعض رشدی‌مکتب‌لرده اصول تعلیم هم‌ده دیگرلازم فنلر اوقوتولوب معلملر حاضرلنه طورسون .

عبدالله‌افندی‌عصمتی ـ مکتب‌لرمزده انتظام یوقلق معلملـر یوقلغندن کیله ، معلم کرك ، بناء علیه دارالمعلمین کرك . رشدی‌لر بر از بخشیلانوب ، ابتدائی مکتب معلملرینی حاضر ایدرلك بولسه‌ده ، بر ازغـه قدر یاراب طورور . تصدیق ماده‌سی معلوم بولدی . شهادتنامه‌سز هیچ بر آدم معلم بولماسون .

فوادافندی ـ دارالمعلمین‌لر یاصالغانچه رشدی‌لر یتوب طورور دیدیلر ، خلق‌ده بو سوزگه قبول چابا . بزده حاضرگه قدر رشدی‌ده بولغانی یوق . بیلمم نیندی رشدی‌لرنی دارالملمین یاصارغه‌حساب قیلالار ایکان ؛ رشدی‌لر آچیلسه دارالمعلمین‌لرده آچیلور ایدی . حاضر دار المعلمین آچیلسون ؛ یوق رشدی‌لر دار المعلمین یاصالماسون،رشدی آچمق‌ده مشقت، دارالمعلمین آچمق‌ده مشقت. حاضرده ٤ قلاصلی دارالمعلمین قزان‌ده اوفاده وار. دار المعلمین ایچون سیزد برمـایه یاصاسون . معلملرمکتبی آچمق بیك تیز بولماغان‌غه کوره ، معلملر ایچون بر یا ایکی آی‌لق قورص یاصاسون. بوقورصنی یاصاواپچون سیزد اوزطرفندن دورت یابش کشیلك بر قومسیون صایلاسون. قومسیون شوسنه اوکتابرباشندن معلملرقورصی آچسون .

شاه‌حیدرافندی‌صرتلانف ـ معلملرمکتبی البته کـرك . لـکن آچارلق قدرت بزده یوق ؛ حکومت‌دن طلب‌قیلورغه تیوش . آلطی یدی شهرلرده مسلمـانلار ایچون معلملر مکتبی آچسون ؛ بناسنه

معلملر بنه بيك كوب خراجات كرك ، حكومت تحمل ايتسون .

عاقل افندی ایشماسیف ـ فواد افندیگه جواب : بزده دار المعلمین تأسیس قیلورلق قدرت یوق . رشدی‌لره بر ایکی سنه زیاده ایدر ایسه‌ك مطلب حاصل. فواد افندینك سوزی طوغری هر یرده رشدی یوق. لکن رشدی وار یرلرده بر ایکی سنه زیاده ایله معلملر حاضر ایتسه‌ك ضرر اولماز.

عبدالله افندی بوبی ـ فواد افندینك سوزی طوغری. دار المعلمین یك لازم. اما دار المعلمین بناسنه قدر رشدی‌لرده بعض شیلرنی زیاده ایدوب معلملر حاضر ایتمك‌ده هیچ ضرر یوق ؛ دار المعلمین‌ده یاصالسون، رشدی‌لرده اصلاح اولنسون، منافات یوق؛ شو قدر واردرکه دار المعلمین خراجتینی تحمل اهالیگه آغیر بولور ، دار المعلمین بناسنه قدر رشدیلر اصلاح اولنسون

مصطفی افندی شیروانسکی ـ ١٦ نچی ماده موجبنچه بزلره دار المعلمین لازم . امانصل دار المعلمین اولاچق ؛ اوروپا اصولنده دار المعلمین آچمغه بزم حالمز یتمز . اویله بیوك مکتبلر تربیه‌سنه بزده قدرت یوق . ابتدائی مکتب معلملری یتشدریچی دار المعلمین اولسون . اوکا قدرتمز یتار .

چنگیز افندی ـ دار المعلمین هم رشدی مکتب مسئله‌سنده سوز اوزادی . بزده معلملر قورص آچیلسون دیدك . شاکردلر اوقورغه اورون یوق دیب غوغا ایته‌لر ، شاگردلر ایچنده معلملر بوقلق طرفندن راحت‌سزلك بار . شاگردلر ایچون معلم کرك . حاضر سیزدمز قورص آچار ایچون بر قومسیون تشکیل ایتسون . قورص آچو ایچون خراجات اوقدر کوب بولماز. قورص قومسیونی یاصاگز ، حاضرده الك لازمشی دار المعلمین یاصاو، قورص آچو. بز سویلیه‌جك سوزشول.

رئیس افندی - قورص قرمسیونی اخیرده بولور .

۱۶ نچی ماده قبول اولندی ، ۱۷ نچی بلا خلاف قبول اولندی .

۱۸ نچی ماده اوقولدی .

صلاویوف - حقوق مدنیه‌ده‌ده عسکریت خصوصلارنده‌ده برابر اولسونلار .

جلال‌افندی‌معینوف - روسلاره اولان حقوق بزه‌ده اولسون ، عرض قیلام شو پراوالار طلبه‌لرمزه‌ده ویرلسون .

عبدالله‌حضرت - ابتدائی مکتب شاکردلرینه هیچ بر پراوا لازم دگل . مدرسه شاکردلرینه سمینار یستلار کبی پراوا ویریلسون .

هادی‌افندی‌مقصودی - روس‌ابتدائی‌مکتب طلبه‌لرینه نه‌اولسه، بزم ابتدائی مکتب طلبه‌لرمزه‌ده او اولسون .

رشیدافندی - بیوك قورص‌لارده اوقومش مسلمان قزلارینك شهادتنامه‌لری اخیرنده یازالار: مسلمانلار آراسنده‌غنه معلمه اولا بیلور. مسلمان‌قزطلبه‌لرینك‌ده پراوالارینی‌ماده‌لرده‌ذکر قیلوتیوش.

قورامشین‌حضرت - روس ابتدائی مکتب بالالرینه نصل پراوا ویره‌لر، بزم بالالره‌ده اویله اولسون .

صرتلانف‌افندی - ارقی‌طورغان روس یکیت‌لرینی عسکریت‌دن قالدرالار ، معلم بولسه‌ده عسکرلك یوق . بزه‌ده شولای اولسون ، مدرسه مدتی تمامنه قدر آلنماسون ، مدرس اولسه‌ده آلنماسون . پراواسزلق ، رشید افندی ایتکانچه ، مسلمان قزلارنده‌غنه توگل ؛ بزم معلملره‌ده پراوا یوق . روسلار پراوا طلب قیلالار ، مسلمانلارده طلب ایتسون .

رئیس‌افندی - مسلمان معلملر روس معلملرینه حقوق‌ده برابر اولسون دیسه‌ك کفایه .

هادی‌افندی‌مقصودی ــ مسلمان مکتبنده مسلمانچه اوقومش معلملر پراوادە روس معلملری کبی اولسون .

۱۹ نچی ماده اوقولدی .

عبدالله‌حضرت ــ غمنازیه‌لارده ریالنی‌لارده اوقوچی مسلمان بالالاری کوندن کونگه کوبایوب بارا ؛ لکن غمنازیه‌ده ریالنی‌ده مسلمانجه‌دن هیچ بر حرف سبق یوق . بالالارغه وارماگز آتالارغه یبارمه‌گز دیب ایتوب‌ده بولمای . بزم‌قومسیون شوندای غمنازیه‌لارده اوقوغان بالالار ایچون مسلمانچه اوقوتا طورغان بر لیلی مکتب یاصاونی بیك معقول کوره‌در .

صرتلانف‌افندی ــ لیلی مکتب یاصاوغه حاجت یوق ؛ غمنازیه‌ده ریالنی‌ده مسلمانچه معلم طوتو زاکون‌ده وار . مسیونیرلر زاکون‌نی طوتماسه‌لارده حاضر بزگه اول زاکون‌لارایله عمل ایتمك ممکن .

عصمت‌افندی‌مامیشیف ــ جماعت ! قزان‌ده روس دارالمعلمین‌لرنده مسلمانچه معلملر وار . طلبه‌لر بر شی‌ده بیلمزلر ؛ مسلمان بالالاری تماما جاهل قالالار .

عبدالله‌افندی‌بوبی ــ لیلی اولسه بیگرك مصلحت . طلبـه‌لرك اخلاق دینیه‌لری‌عادتلری توز اولور . استقامت زیاده اولور .

۲۰ نچی ماده اوقولدی .

عبدالله‌حضرت ــ معلملر جمعیت یاصاسونـلار دیگان ایدك ، فرض ایتدك بزم سوزنی قبول ایتدیلرده معلملر جمعیت یاصادیلار . ینه بز بو معلملردن رجا قیلامز برقومسیون تشکیل ایتسون‌لر . قبول ایته‌لرده برقومسیون تشکیل قیلالار . بوقومسیون مکتب مدرسه‌لر ایچون کتابلار صایلاب بیلـگولب قویا ؛ آچ قورصاق بیورماسه هیچ برآدم خدمت قیلمای . شوکا کوره بوقومسیون الك

بخشی کتاب یازغان مؤلف‌لرگه آچ قورصاق طویدورراق مکافات تعیین قیلا .

جمال‌الدین‌حضرت‌قورامشین – بزلر مکافات ویروب یاخود مکافات‌گه کوزطوتوب آرتده قالدق . معلملرملت خدمتینی قصد ایتسه‌لرمکافات‌سزاش قیلسونلار .

عبدالله‌افندی‌بوبی – خدمت قیلاجق آدم مکافات‌سزده خدمت قیلا، طوغری . لکن فائده‌لی کتاب یازمق ایچون بوش وقت راحت اورون ، دها دیگر شیلرلازم بولا . بونلارایچون البته پاره لازم .

چنگیزافندی‌عیاض – مکافات بیك حقیرمسئله، هیچ برآدم‌مکافات ایچون خدمت قیلمی . هربرآدم البته ملت فائده‌سنه خدمت قیلا . ایدیالست لاربزم‌طاواریش‌لارمکافات ایچون خدمت‌قیلمادیلار، هیچ بروقت مکافات صورامادیلار. شولای بولسه‌ده شوندای وقتلار بولا آندای یازوچیلارنك قوارتیرلاری ده بولمی . کوب وقتلارده آلار چارداقلارده اوتوبه‌لرنده طورالار، طاماق آچ بولا ، اچ بوغوردی ؛ قورصاق آرقاغه یابوشقان‌بولا . شوندای‌وقتلارده‌نه‌قدرخدمت‌ایتارگه استه‌سه‌ده، آچ قورصاق سویگان خدمتدن محروم ایته . مکافات بیره بیره آرتده قالدق دیدیلر . بزهیچ بروقت مکافات ویرمه‌دك ؛ ملت خدمتینی استه‌گان‌آدم مکافات سزاش قیلسون دیدیلر . آلای دیمك بیك آسان ؛ مکافات‌سز اوزلری‌ده بر آز خدمت قیلسه‌لار ایدی .

۲۱نچی ماده اوقولدی .

هادی‌افندی‌آطلاسی – معلم متدین محب‌دین اولسون کرك ؛ ایلمنسکی مسلسکنده معلم یارامی .

۲۳ نچی ماده اوقولدی .

عبدالله‌حضرت – بو زمانغه قدر مکتب مدرسه بر ایدی . حاضرده

زمان اقتضاسیله آیری اولمق لازم . مدرسه روحانیت طرزنده اصلاح اولنوب، امام‌لار ایچون‌گنه اولسون .

٢٤ نچی ماده اوقولدی .

خیرالله‌حضرت‌عثمانف ــ اصلاح اولنمش صوبرانیاغه دینلمش . حاضرده صوبرانیا اصلاح اولنمامش . مدرسه‌لر نظارتی نره‌ده‌اولور؟

صرتلانف‌افندی ــ صوبرانیاده آلطی بیلك محله وار . برصوبرانیا همه مدرسه‌لره نظارت قیلا آلورمی ؟ صوبرانیا اداره‌سنده اولان آخوندلاره مدرسه‌لر نظارتی ویرلسون .

عبدالله‌حضرت ــ نظارت مسئله‌سی آچیق قالدی . زمان اقتضاسنه ترك اولندی . مدرسه‌لر امام‌لار مدرس‌لر ایچون‌گنه اولغاچ‌عددلری کم اولور . صوبرانیا اصلاحنه قدر مدرسه‌لر نظارتی نره‌ده اولور دیدیلار . اسکی‌جه قالور ، نصل ایدی اویله اولور .

آطلاسی‌افندی ــ دوخورنی صوبرانیاغه نه‌وقته قدر اعتماد امنیت ایدرز ، مدرسه‌لرنی ایلمینسکی طرفندن قویولمش آدملره تسلیم ایتمك معقول ایمس . مدرسه‌لرده خلق‌قولنده اولسون .

رئیس‌افندی ــ صوبرانیا دیمك سلطانوق دیمك دگل .

عالمجان‌حضرت ــ نظارت مسئله‌سی روحانیت قومسیوننده وار . بوماده حاضرگه قالوب طورسون .

٢٥ نچی ماده ایله ٢٤ نچی ماده تأخیر اولندی .

٢٦ نچی ماده اوقولدی . قبول اولندی . عباره‌سی براز تبدیل اولنه‌جق . قومسیون تبدیل ایده‌جك .

٢٧ نچی ماده ٢٨ نچی ماده اوقولدی .

عبدالله‌حضرت ــ مکتب قومسیوننك بوماده نی ذکر ایتمه‌سك ده یارارایدی . لکن بوماده‌نی ابتدائی مکتبه تعلقی جهتندن ذکر

ایتدك . اول‌ده امام بولسه مدرس‌ده بولا ایدی . بولای بولو کوب وقت‌ده محله ایچون‌ده مدرسه ایچون‌ده اوکای‌سز بولا ایدی. امامت باشقه ، تدریس باشقه، ایکی‌سی ایکی اش . حاضرده بز بو ماده‌ده اینه‌مز : امامت اوکازی ایله تدریس اینمه‌سون . لکن کوچی یتسه تدریس‌ده ایدر ، تعلیم‌ده ایدر .

عالم‌جان‌حضرت ـ جماعت ! بو بیك زور مسئله ، تفکر اینمك کرك . بونلاری آیرمق معقول توگل . بوزمانه قدر امام هم مدرس بر ایدی . امام مقتدر بولسه معلم هم مدرس‌اولسون . نیچون بوش بوشنه یاتوب علمینی ضایع اینسون ؛ امام مقتدر ایکن مدرسه‌سندن ممنوع اولماسون ، امام‌لار مدرسه امرنده قصور اینمش‌لر ، شك یوق ، بوندن صوڭ مدرسه‌لر نظاملی اولسه قصورلاری قالماس . امام‌لار محله خدمتلری‌ایله مشغول ، درس ویرورگه وقتی یوق‌سوزی بیك موافق توگل . امام‌لار وقتی مساعه قیلا . هرکون نکاح طلاق واقع اولمایورکه امامڭ وقتی اولماسون . امام‌لرمدرس‌لرنظارت تحتنده بولسون . وظیفه‌سنی بلاقصور ادا ایتمزایسه عزل‌اولنسون.

فوادافندی ـ عالم‌جان‌حضرت‌مکتب مدرسه‌لرنی قارشدردی. مکتب باشقه ، مدرسه باشقه . مدرسه ملالار حاضرلمك ایچون اولاچق ؛ هر یرده اولمیه‌چق . عبدالله‌حضرت بونی سویله‌دی . مکتب‌ده معلم‌دوام ایتسون کرك . امام بولغان‌آدم نصل دوام ایدر؟ ممکن توگل. مدرسه هیچ بروقت برگنه ملاالنده اصلاح اولنماز. امامت تدریس اشلری بری‌برینه تماما باشقه . عالم‌جان حضرتڭ فرق ایتمدیگنه تعجب ایدرم . امام مقتدرایسه‌مکتب‌ده‌یامدرسه‌ده دینی معلم‌اولا بیلور. لکن مکتب هم‌مدرسه امام النده اولمق هیچ جائز توگل.

عالم‌جان‌حضرت ـ تکرار سویلمه‌مك مجلسمز قاعده‌سی ایسه‌ده ،

جواب ویرملك مجبوریتی‌ایله سوز طلب ایتدم. استه‌میان وار ایسه چیغار. مکتب مدرسه نظارتی اوزوندر. بوراده ایکی مسئله وار. امام معلم یاخود مدرس اولا بیلورمی؟ بنم گمانمجه اولا بیلور. یعنی بر آدم ایکی خدمتی التزام ایده بیلور. امامت تدریس فرق‌لرینی بن‌ده دیگرلر کبی بیك یخشی بیلهم. آلای‌ده امامت تدریس بر آدم همله‌سنك اولا بیلوردیرم. امام‌لارمدرسه‌لرده معلم مدرس صفتنك ایدیلر. مدرسه‌لرده خواجه‌لق مسئله‌سی امام‌لارالنك دگل ایدی. خواجه محله‌ایدی. وکالت ایله امام‌لار مدرسه اشلرینی اداره ایدرلرایدی. مدرسه حاجتلرینی محله اهالیسنه بیان قیلوب طورمق امام‌لار شانی ایدی. مکتب مدرسه هیچ بروقت امام‌لارالنك بولغانی یوق. لکن همه مکتب‌لر همه مدرسه‌لر بو آنه قدر امام‌لار تشویقاتیله اجتهادیله بنااولنمش‌لاردر. بناءً علیه، مکتب‌مدرسه‌لرده امامك دخلی قالماسه مکتب‌لرمدرسه‌لر ویران‌اولاجق‌در. قریه‌ده‌گی‌لر امامنر النذن آلنوب معلم‌لرکیلسه، امام‌لار عزت نفس‌ایچون هر تورلی فساد یولنه سلوك ایدرلـر. مکتب‌لرده‌ده محله خلقنه‌ده بیوك ضررلار پیدا اولور. بنم فکرمجه مکتب مدرسه‌لره امامنر مداخله ایدرایسه بیگرك موافق اولور.

هادی‌افندی آطلاسی ــ عبدالله حضرت سوزی بیك درست: امام مقتدرایسه مدرس‌بولسون‌دی. مقتدرامام النذن‌مدرسه آلنماسون‌دی. اقتدارسزایسه معلم اولماسون‌دی، لـکن درس‌ایله اشتغال ایدر ایسه آش‌قه بارور، آش‌قه بارسه درس ایله اشتغال ایدر دیمك طاوغه قارشی بوکلی آط اوزاردیمك‌در. هیچ بروقت‌ده بر آدم‌ایکی خدمتی اداایتمز، ممکن‌توگل. امامنرمدرسه‌اشلرینه‌مداخله‌ایتمه‌سونلر.

عبدالله‌افندی‌بوبی ــ امام‌لار اوزلری‌اوقوتمایلار، معلملرنی منع

قیلالار. هیچ بروقت امامت ایله اشتغال ایدن آدم تدریس ایله اشتغال ایلامز . مکتب مدرسه‌لر یالگز امام‌لار اختیارنده اولسه ، مکتب نظاملری درس اصوللری هیچ بروقت اصلاح اولنماز . عالم‌جان حضرت سوزلری مناسب دگل ، بعضلری وارد دگل .

صرتلانف افندی ـ قریه‌لرده هم امام‌نی هم مدرس‌نی تربیه ایدرلك قوت بولمای . بناءً علیه قریه امام‌لری مقتدر ایسه‌لر معلم هم مدرس اولا بیلسون‌لر . درست ، هم امامت هم تدریس بر اولمق مناسب توگل ؛ لکن قریه‌لرده ضرورت ایچون یاراسون .

عبدالله حضرت ـ بوماده‌لر قالوب طورسون ؛ روحانیت قومسیونی دوقلادندن صوڭ قرار ویریله‌چك .

رئیس افندی ـ روحانیت قومسیوننه تعلقی وار ماده‌لر ترك اولنه‌جق .

۲۷ ، ۲۸ ، ۲۹ ماده‌لر ترك اولندی . ۳۰ ، ۳۱ ماده‌لر اوقولوب قبول اولندی .

سکز ساعت ایللی دقیقه‌ده فاصله اعلان اولندی .

طوقز ساعت ۳۰ دقیقه‌ده رئیس افندی ـ کرسیلرده قرار ایدیگز ؛ فوطوغراف جمعیتمز رسمینی آلاجق دیدی . همه آدم جایلارنده قرار ایندیلر . فوطوغراف بردفعه هیئت ریاستنك بردفعه عموم جمعیتك رسمینی آلدی . الکترو ـ ماغنیت دخانی بتون جمعیت صالونینی استیلا ایتدی .

سیدگرای افندی ریاستنده ، اون ساعت راده‌لرنده مجلس تکرار باشلاندی .

رئیس افندی ـ حاضر روحانیت قومسیوننك دوقلادی اوقولاجق . کشاف افندی ترجمانی دوقلادنی اوقور ؛ عالم‌جان حضرت کشف ایدر .

شو آراده کبیرف افندی رابوچیلر طرفندن سوز سویلمیه رئیس افندیدن مساعده استه‌دی .

كبيرف افندی ـ افندیلر! جمعیتمزده هرصنف وار، فقط عمله صنفی یوق، جمعیت مجلسنده حاضر بولسه‌لار اشلری قالا. کیلسه‌لر کیره آلمیلار، بیلت ایچون ایللی تین کرك. ممکین رابوچیلر بنی وکیل ایندیلر، بزم طرف‌دن سن سویله دیدیلر. آلار مسلمان‌لار اتفاقنه اخلاص ایله شادلانالار، رجا قیلالار اسلام اتفاقی سیاسی مسئله‌لره مداخله ایتمه‌سون. معارف علوم‌ده بزده برلك‌ده بولامز دیلر، سیاسی‌ده یوق. مکتب‌لر مسجدلر حقنده بزده برلك‌ده، اقتصادی مسئله‌لرده یوق.

یوسف افندی ـ باشقه برشی وار، بکّابر فابریقانت تنبیه ایندی: فابریقه‌ده عمله بالالاری ایچون فابریقانت حسابنه برابتدائی مکتب تأسیس ایدوب، عمله بالالارینی اوراده مجاناتربیه ایتمك لازم ایدی. ممکن ایسه، مکتب پروغرامنده جمعیت شو حق‌ده بر ماده زیاده ایتسون.

رئیس افندی ـ مکتب پروغرامنده برنچه ماده اصلاحینی قومسیونه حواله ایتمش ایدیگز، شو برماده‌نك علاوه‌سنی‌ده قومسیونه حواله ایدرسزمی؟

شو صوك درجه‌ده معقول طلب جمعیت طرفندن مقبول اولوب، مکتب پروغرامنه دها برماده زیاده اولندی.

٣١) عمله اولادی ایچون خواجه‌لر مکتب تأسیس ایدرلر.

کشاف افندی ترجمانی قومسیون دوقـلادینی اوقودی دوقلاد، برقدر عباراتنده تعدیل صوڭنده، شودر:

عموم روسیا مسلمانلرینك نیژنی نووغورده ١٩٠٦سنه آوغوست ١٦ده ابتدا اولنمش مجلسلری پروغرامنك اوچنجی ماده‌سنی حل ایتمك ایچون صایلانمش قومسیون قراری:

١) روحانیت اصلاحی قلب حکمنده اولان صوبرانیا اصلاحندن ابتدا اولنور . روحانیت نظاملرینی هم‌ده مطلقا مسلمانلرڭ امور دینیه‌لرینی اصلاح فقط صوبرانیانی اساسندن اصلاح صورتنده‌گنه ممکن اولور.

٢) روسیاده مفتیلر ، (قریم ، قافقاسیا ، اورنبورغ، تورکستان، قرگیز مفتیلری) متدین علوم دینیه‌ده ماهر احوال زماندن آگاه صاحب بصیرت اولمق شرطیله، اهالی طرفندن بش سنه مدتله صایلانوب شیخ الاسلام عنوانینی حائز اولاجقلار . مفتیلر تحت ریاستنده اولاجق اداره روحانیه محکمه اسلامیه اسمنده وقوتنده اولاجق .

٣) اهل اسلامڭ همه دینی اشلری ، مناکحاته عائد همه مسائل شرعیه‌لری محکمه اسلامیه تحت قضاسنده اولوب ، ولایت محکمه‌لری اصلا ابدا بو اشلرده مداخله ایتمیه‌جك .

٤) هر بر محکمه اسلامیه‌ده امور شرعیه ایچون صاحب بصیرت علمادن اوچ یاخود آلطی قاضی ، امور نظامیه اداره‌سی ایچون حقوقشناس برمسلمان بوریست اهالی طرفندن صایلانوب تعیین اولنور .

٥) محکمه اسلامیه مسجد مدرسه ایچون خلق صایلاوی بوینچه امام مؤذن مدرس معلم کبی خدمه‌لر نصب ایدر ؛ علماً واخلاقاً لیاقتلرینه نظارت ایدر ؛ خدمتلرنده قصور ایدرلر ایسه بلا مساهله تنبیه یا تکدیر یا موقتا عزل یا خود تماما عزل کبی جزالرنی بالاستقلال اجرا ایدر .

٦) محکمه اسلامیه مکتب مدرسه‌لره نظارت ایدر ؛ دین وفن اقتضاسنه مناسب پروغراملار تعیین ایدر ؛ احوال درسیه‌لرینی احتساب ایدوب ، هر سنه اخیرنده امتحان اجرا ایتدرور .

٧) محکمه اسلامیه اوز وظیفه‌لرینی اجرا ایتمك ایچون، ولایتلرده

اویزدلرده آخوند مدرس امـام‌لار هیئتندن عبارت، مجلس‌لر تشکیل ایدر.

٨) همه‌روحانیلرك (شیخ الاسلام، قاضی، نائب، امام، موذن، مدرس، معلم) معاشلری تأمین قیلنور. اسلام روحانی لری غیره‌متیان روحانیلرینه هربر حقوق‌ده مساوی اولور.

٩) هرسنه‌ده بردفعه‌شیخ الاسلام حضورینه، ملت حاجتلرنك مشاوره اینمك ایچون اون بش‌دن ایللی‌گه قدر علما واهل بصیرت دعوت اولنوب، برمجلس شوری تشکیل اولنور.

١٠) یدی صو، تورکستان ولایتلری ایچون بر محکمه اسلامیه تأسیس اولنسون، قریم قافقاسیادن خارج همه اهل اسلام اورنبورغ تورکستان مشیخت‌لرینه تماما ادخال اولنسون.

١١) همه‌شیخ الاسلاملر فوقنك، شیخ الاسلاملرك اشلرینه‌نظارت ایدر، مسلمان‌لارك اشلرینی اداره ایدر، دینی ملـی حقوقلرینـی حمایه ایدر، همه حاجتلرینی بلا واسطه امپراطور حضرتلرینه ایصال ایدر، مسلمان‌لار طرفندن صایلانمش متدین علوم دینیه‌ده متبحر بر رئیس تعیین اولنور.

١٢) شیخ الاسلاملر رئیسی هرسنه لااقل بردفعه‌همه شیخ الاسلاملرنی دعوت ایدوب، مسلمان‌لارك مهم اشلری حقنك قرارلار، مشکل مسائل دینیه حقنك فتوالار تعیین ایدرك اهل اسلام اشلرینی اداره‌ایدر. شو رئیسك اداره‌سی محکمه اسلامیه‌لر ایچون بر مرکز، همه روسیا اهل اسلامی ایچون بر رابطه اولور. شیخ الاسلام، نائب، قاضیلری تصدیق کبی اش‌لر همه‌سی رئیس النده اولور.

١٣) هرطرف‌دن جمع اولنمش امتحان پروغراملارندن انتخابا، دین وزمانه‌اك موافق صورتك، ترتیب قیلنمش‌بر پروغرامی شوسنه‌ده

بلا تأخیر محکمه اسلامیه همه مدرسلره ارسال ایدوب ، بوندن صوڭ امتحانلار شو پروغرام حسبنچه اولاجق دیو اعلان اینسون. اتفاقڭ اداره مرکزیه‌سی صوبرانیادن شویولده حرکت ایتمگی طلب ایتسون.

رئیس افندی ـ قومسیون دوقلادی تمام. دوقلادڭ عمومنه عائد سوزلری وار افندیلر سویله‌سونلر .

عیاض افندی چنگیز ـ مجلس ترتیبنه عائد بر سوز ؛ زالده توتون ، تره‌زه‌لر آچیلسون ، توتون چیقسون. حاضر سویلنه‌جک مسئله‌ده براز توتونلی. ایکی توتون برلشسه باش آورتا باشلار .

عالمجان حضرت عیاض افندی سوزندن دیننی تحقیر آڭلاشیله دیدی ؛ جمعیت شوحقده آواز کوتاردی ؛ عیاض افندی سوزینی قایتاروب آلمیه مجبور اولدی .

عیاض افندی ـ مکتب مدرسه قومسیوننڭ دوقلادی جمعیت طرفندن مقبول اولدی . مکتب مدرسه‌لر جماعت اختیارنده اولاجغی محقق اولدی ، بناءً علیه شوکونگی دوقلاددن ۵ نچی ۶ نچی ماده‌لرڭ حکمسز قالاجغی ضروری اولدی . مکتب مدرسه‌لر صوبرانیا ادارەسنده ، دوقلاد تعبیرنچه محکمه اسلامیه نظارتنده اولمیه‌جق . دون قبول قیلنمش قراربوینچه جماعت اختیارنده اولاجق .

دوقلاد رئیس العلما اسمنده بیك زوربر بیوروقراط بولسون دی . اول زور بیوروقراط منسترلر آراسنده بولوب ، پادشاهغه دوقلادسز کیره آلسون دی. دوقلاد اداره مستبده اصولی بتماسه ایدی دی ، اهالینڭ اوزینه اختیار حریت ویرپلمه‌سه ایدی دی . دوقلاد باشدن آیاق اداره مستبده اصولنه بنا اولنغان ؛ تاریلکا طوتوب حقوق حمایه ایتمك دنائننه قورولغان. رئیس کرك توگل. دموقراتیزم اصولنه تماما مخالف. رئیس ، بیك زوربیوروقراط ، کم بولسه‌ده مسلمان بولسه‌ده کافر بولسه‌ده

خلق ایچون ضرربولا. بوندن‌صوڭ اسکی‌نظام بته‌جك؛اداره مستبده اصولی قالمیه‌جق. پروغرام‌لارنی‌اسکی نظامغه قاراب یاصامایبچه یڭی نظامغه موافق یاصارغه کرك .

دوقلاد هیچ آڭلاشیلمای ، عربی فارسی ترکی روسی کلمه‌لردن اویوشدورلغان جمله‌لرگنه . آڭلاشیلورلق توگل ، روسچه ایتکان‌ده طومانتی ، تاتارجه ایتکان‌ده توتونلی . پروغرام‌ده توتونلی سوزلر بولماسقه تیوش . توتون‌سز بیك ساده بولورغه تیوش .

کشافی‌افندی‌ترجمانف ـ مکتب مدرسه صوبرانیا نظارتنده اولور دیمك خلق اختیارندن چیقار دیمك توگل. خلق اختیارنده اولور صوبرانیا نظارت ایدر آراسنده‌تنافی‌یوق . مکتب مدرسه‌لره نظارت ایتمك ایچون خلق برآدم یاخود برهیئت تعیین‌ایدرایسه مکتب‌ده مدرسه‌لر خلق اختیارنده اولمش اولور ، رئیس‌لك معقول توگل ، ده‌موقراتیزم اصولنه مخالف‌دیدی . قبول قیلمام . جمهوریت‌لرده‌ده رئیس‌وار. ریاست جمهوریت اصولنه ابدا مخالف‌توگل .

اسماعیل‌افندی‌غصپرینسکی ـ شو کون مذاکره اولنور مسئله‌لر عرض‌اولنان شیلر اوقدر اهمیتلی درکه جان ویروب جان آلاجق قدر . روحانیت حقنده حاضر قیلنمش دوقلاد زماننه نسبت‌ایله پك بیوکدر ، شوازوقت‌ده بوقدر اشلر اشله‌مك پك زور شیدر .

برقناد ایله اوچلماز ، طبیعی اوچمق ایچون ایکی قناد لازم اولور . مفتی کیم اولاچق ؛ مفتی کرك پك معلوماتلی اولسون ، معیتنده بر قاچ اهل علمك وجودی لازمدر . روسیادر بوملکت؛ علوم دینیه‌دن فضله ، روحانیلر علوم دنیویه علوم سیاسیه ایله اوغراشمق‌لاری لازم اولور . غصپرنسکی اولسون دیمه‌گز ؛ روسیاده مفتی‌اولان عالم‌جان‌حضرت‌کبی‌عالم ، یوسف افندی کبی سیاسی

اولسون . ایکی جناحلی اولماسه روسیاده مفتی اولاماز . بونك لزومینی بزه تاریخ کوستردی . یامان زاکونلار کوب ایدی ؛ چاره‌سنی کورن مفتی اولمادی ؛ یخشی زاکونلاردن مناسب فرصتلاردن استفاده ایدن مفتی کورنمه‌دی . املاك اوقافمز المزده قالمادی ؛ خراب اولدی . مفتی‌لرمز یامان دگل ایدیلر ، لکن اهل ایمس ایدیلر . ایکی قنادلی اولمق لازمدر . چاره‌سنی طابمق کرك . نه‌یاپالم کندومزده اویله بیوك مکتب مدرسه یوق . غمنازیه‌ده اونیورستیت‌ده اوقور ایسه علوم دینیه‌دن محروم اولاچق . بناءً علیه اداره روحانیه‌مز ایکی قنادلی اولمق ایچون مفتی عالم دن اولسون ، معاونی حقوقشناس سیاسی اولسون . قاضی‌لری غیرتلی علمادن ضیالیلردن اولسون . بویله اولورسه دینی‌ده بری ؛ سیاسیده بری اولور .

شاهمردان افندی قوشچیغولف -جماعت ! دینمز ماده‌لری کوب یاتور . بزلره دین ترقی‌سی هم دنیا ترقی‌سی لازمدر . روحانیت اداره‌لرینی اصلاح ایتمك ، روحانیلره اطاعت ایتمك لازم . عرب‌ده عقل وار ، یخشی سوز سویله‌گانلر : اوزقدرینی اوزحرمتنی وفا ایدن آدملری قدر ایدیگز حرمت قیلکز دیمشلر . عالملر دیانتلی اولسه‌لار شریعت یولنده استقامتلی اولسه‌لار بزعالملرمزنی کما ینبغی حرمت قیلامز . عالم اسمی نبی‌دن میراث ؛ عالملر حرمتنه دینمز ترقی طابار . مفتی عالملردن اولسون ، دیانتلی استقامتلی اولسون ؛ بر کورگان کافر مسلمان اولور درجه‌ده انسانیتلی مهابتلی اولسون .

سهمان افندی اسحاقف - دوقلادنی آکلامادیلار ؛ اعتراض ایتدیلر . توتونلی دیدیلر ؛ رئیس اولور ایسه مربت اولماز دیدیلر . بر رئیس لازم ؛ اسمنه اختیار . هیچ بر یرده باشسز ملت یوق . صوبرانیالار رئیسی عمومی اشلرنی اداره ایدر ؛ مشکل مسئله‌لرنی

حل ایدر . نیچون لازم دیمیه اورون یوق .

ابراهیم افندی بایبکف ـ نبیمز حضرتلرینه قیاساً بزم دین اسلامده عمومی بر رئیس لازمدر . مفتیلر فوقنده بر رئیس بولنمق‌بنم فکرمجه پك‌مناسبدر . بورادە دەموقراتیزم اصولنه خلاف شی یوق . رئیسك اختیاری‌ده جماعت النده اولاجق .

حسن افندی مامین ـ افندیلر سوزم بیك‌از . بز پاشلرنی علماغه خلاف حرکت قیلالار دیب تهمت ایتەلر . بزهیچ بر وقت علماغه قارشی توگل . فقط بزخلقنی بهادرلك یولینه دعوت قیلامز . هر وقت دینمزده مختاریت آوتانومیا طلب ایتەمز . اگرده دینمزده مختاریت آوتانومیا بولسه برگنه رئیس توکل ، لازم ایسه بیك رئیس تعیین ایدرمز ، رئیس مسئله‌سی اوقدر بیوك مسئله توگل ، آوتانومیا کرك !

کشاف افندی ترجمانف ـ مختاریت دینیه آوتانومیا البته لازم ، سوز یوق . ١١ نچی مادەنی آڭلاسالار مختاریت دینیه آوتانومیا دیمك‌در . رئیسك وظائفی نەدر بیلسه‌گز ، تماماً مختاریت صورالش‌در .

دوقلاد مادەلرینی برر برر اوقومیه باشلادیلار .

١ نچی ماده اوقولدی .

سلطانعلییف افندی ـ روحانیت نظاملرنده اصلاح لزومی هر بر آدمه معلوم ، صوبرانیه اصلاح اولنسون دیمك هیچ بر وقت پروغرام مادەسی اولاماز . نه یولده اصلاح اولنەجق ، نصل اصلاح ایتمك لازم بیان ایتمك کرك . دنیوی جهتلرنی روحانیت اصلاح ایتمز . روحانیت دینی جهتلرنی اصلاح ایچون لازمدر . اصلاح دیمك ایله اش بتمز ، اصلاح چارەلرینی کوسترمك تیوش .

عبدالله حضرت آپانای ـ وقتمز بیك آز ، بوگون دورت کون اولدی . خلق نفرت ایتمه‌سون . هر کس خطیبلکنی کوسترمك‌چی بولماسون ، بزه هر کس خطبه اوقیور ، بس . اهلیتسز خطیبلر

چیقماسون . سلطانعلییف افندی آڭلامامش . اول روحانیت باشی اصلاح اولنمق لازم . اما نصل اصلاح اولنور ، اوفاق مسئله .

احمدجان افندی مصطفی ــ حکومت تعیین ایتمش مفتی هم مفتیلك بزه کرك توگل ! زیرا مفتیلك اصلا بزم فائده‌مز ملاحظه‌سیله تأسیس اولنمامش‌در . یالـڭز اهل اسلامڭ همه اموریني کیف ما یشاء اداره ایتمـك‌ده بر کورقورال بولسون ملاحظه سیـله مسلمانلر ایچون حکومت طرفندن بر مفتیلك تأسیس اولنمشدر . اوز فائده‌مز ملاحظه سیله وضع اولنمامش بر اداره‌یی هرنه قدر اصلاح ایتمك خیالنده حرکت ایدر ایسه‌ڭده هیچ بر وقت ثمره چیقمیه‌جق . بر از اصلاح اولنوب‌ده بوکون بزم فائده‌مزه خدمت ایدر کبی کورنور ایسه‌ده ، یارین اسکی اداره اسکی خدمتنده دوام ایده‌جك‌در .

بزه ، هر بر حاجتمـزی ادا ایدر ، فائده‌لرمزه خدمت‌ده حرکت ایدر ، اوز طرفمزدن تأسیس اولنمش ، بر اداره لازمدر . البته شو صورتله تأسیس اولنمش اداره حاجتلرمز دوامنچه دوام ایدوب ، قوتمز نسبتنده قوی اولاجق‌در . بناءً علیه ابدا تعطیـل اولنمیه‌جق .

بزه لازم تعلیم تربیه‌سی حر مکتب مدرسه‌لر ؛ بزه لازم مقتدر معلم مدرس‌لر ؛ بزه لازم بونلاری تربیه اداره ایچون تامین اولنمش خزینه‌لر ؛ بزه لازم شو خزینه‌لری محلندن جمع ایدوب محلنه صرف ایتمیه مقتدر سیاسی‌لر ، بزه لازم مکتب مدرسه‌لر انتظامنه صرف همت ایدر مقتدر ناظرلر ؛ بزه لازم اهالینڭ دینی عمومی حقوقلرینه واقف اولان ، مشکلاتنده فتوی ویرن ، دعوالرینی فصل ایدن ، فعلی ایله دیگرلره نمونه اولان عالملر امام‌لر مؤذن‌لر .

بزه لازم روسیا مسلمانلرینڭ هر بر عمومی اشلرینی انتظام صورتنده اجرا ایچون عدالتلی عالم‌لردن ، امام‌لردن ، مدرسلردن ، سیاسی لردن

صایلانمش بر «هیئت نظارت». شو هیئت اهالی ایله حکومت آراسنده واسطه اولسون، اهالینك خلاف قانون اشلرندن حکومت عندنده مسئول اولسون. بو هیئت اوز اعضالری آراسندن علی النوبه بر یاخود اوچ سنه‌یه بر رئیس صایلاسون. خصوصی مسئله‌لرده رئیس مسئله‌سنه کوره اولسون: دینی مسئله‌لرده عالملردن، تعلیم تربیه مسئله‌سنده پیداغوغلاردن، سیاسی مسئله‌لرده حقوقشناس یوریست‌لردن رئیس صایلانسون. هر مسئله اکثریت آرا ایله حل قیلنسون.

بزم ایچون شویله بر هیئت لازم در. حکومت مکرینه قورال اولمش صوبرانیا بزه کرك توگل.

هادی افندی آطلاسی — صوبرانیا کرك؛ زیرا ایلمنسکی صوبرانیه کرك توگل دیمش.

١ نچی ماده قبول اولندی.

عالمجان حضرت — صوبرانیه ولایت اداره‌سنه مشیر معاون کبی قیلنمش ایدی؛ صوبرانیاده حکم قوتی یوق ایدی. صوبرانیاده حکم قوتی اولسه ایدی؛ مفتیلرده قاضی لرده حاکملك اولسه ایدی؛ دینی اشلر همه‌سی صوبرانیاده قارالوب فصل اولنسه ایدی. صوبرانیانز محکمه شرعیه قوتنده محکمه اسلامیه اسمنده اولسه ایدی.

عالمجان حضرتك شو عرض‌لاری جمعیت طرفندن بلا خلاف قبول اولندی.

٢ نچی ماده اوقولدی.

صرتلانف افندی — بو صایلاو اول صایلاو بولا، یا کُلش بولو احتمال. تاتارده بر مقال وار: «اوزی ییغلغان یغلاماس» دیلر. بنم فکرمجه اوچ سنه‌یه صایلاو کفایه، بش اولماسون، اوچ یته. دین عالمی اولسون. باشقه علملرنی بیلسه بیگرك گوزل. گناه‌دن قورقسون، کیسه‌سی

اویلاماسون ، اوسننه‌التزام قیلمش خدمتینی ادا قیلورلق بولسون .
روس‌جه بیك بخشی بیلسون ، آلای‌ده برمعاون یوریست تعیین
قیلنسون . یوریست مسلمان بولسون .

منهاج‌افندی‌یوسف ـ مفتینك موقت اولماسی بیك گوزل . لکن
اوچ سنه‌یه‌گنه اولماسون ، بش سنه‌یه انتخاب اولنسون . ایکی اوچ
سنه تجربه حاصل ایدر ، صوكره اش قیلور . هندستان‌ده انتخاب بش
سنه‌لك بولا . مفتی عالم اولسون دیدیلر . هم عالم هم‌سیاسی
اولمق‌لازمدر . لکن علوم‌دینیه‌هم علوم‌سیاسیه‌ده کمال‌بر آدم‌ده‌محال
ایدیگندن ، زمان مساعده ایتمدیگندن ، مفتی‌نی علمادن صایلاب ،
یوریست‌لاردن برمعاون تعیین ایتمك لازمدر .

احمدجان افندی مصطفی ـ بنم‌فکرمجه صوبرانیانك بزه‌لزومی یوق .
عموم علمادن مرکب بر هیئت عالیه لازم .

جنگیز افندی ـ رئیس‌نی مفتی‌نی قاضی‌نی خلق انتخاب ایتسون ،
خلق تصدیق ایتسون .

سلیم‌گرای‌افندی‌جانتورین ـ مفتی کلمه‌سندن قاضی کلمه‌سنك
معناسی آرتق دیلر . بناءً علیه مفتی اسمینی تغییر ایتمك ،
قوتینی بلند ایتمك لازمدر .

٢ نچی ماده قبول اولندی . مفتی‌لك مدتی بش سنه قرار اولدی .
مفتی اسمی لغو اولنوب ، بوندن صوك شیخ الاسلام لقبی جاری
اولاجق اولدی . مفتی معاونی بر مسلمان یوریست تعیینی مقبول
اولدی .

٣ نچی‌ماده‌اوقولدی . جمعه خصوصنده یعنی‌متعدد جامعلر اولور ایسه
جمعه نمازیچون بر جامعك اختصاصی حقنده مذاکره دوام ایتدی .
رشیدافندی ـ بو یرلرده روسیا مملکتنده شائع بولغان هر مسجدده

جمعه . اسلام مملکتنه واروب کورمش آدملره معلوم: اسلام دیارنده بش وقت نمازی محله مسجدلرنده اوقوب، جمعه نمازینی جامعلرده، جمعه ایچون مخصوص مسجدلرده، بیكلب آدم برلكده ادا قیلا ، شرعا جمعه دن عموم مسلمانلك اجتماعی مقصوددر. نبی اکرم جماعت نمازینه تحریض قیلا ایدی؛ هر وقت اصحاب کرامی برآرایه طوپلار ایدی. اجتماع ده الفت اتحاد وار ، اجتماع شریعتمزده بیك بیوك بر سیاستدر . مکه مکرمه ده اجتماعدن مقصود عموم اهل اسلامك تعارفیدر . دین اسلامده حج عموم اهل اسلامك اتحادی تعارفی ایچون مشروع بر بیوك رکندر . هر حالده جمعه نمازی بر یرده اولمق افضلدر .

مصطفی لطفی افندی شیروانسکی - رشید افندی سوزینی تأکید ایتدی . بر قریه ده اوچ یا بش جامعك فائده سز لگینی هر جهتدن ضرر اولدیغینی بیان ایتدی .

ابوالمحجن افندی - صوبرانیانك قوتی بیوك اولسون دیدك . مفتیلر روسچه بیلمزلر ایسه ده ضرر یوق دیدك . بو براز مناسبتسز . بر بلده ده ایکی محلده جمعه درست اولماسه ، بوقدر زمانلردن بیرو روسیاده ادا قیلنمش جمعه لر نصل اولور ؟ جمعه لر جوازی جمعیت اسلامیه یه می توقف ایتمش ؟

قالمش اون برماده مذاکره سی یارینه تأخیر اولندی . ١٢ ساعتده مجلس تمام اولدی ، ٥ نچی مجلس یارین ساعت ٤ ده اولاجغی رئیس افندی طرفندن اعلان اولندی .

VI

اورنبورغ مسلمانلری طرفندن اهل اسلامك ٣نچی ندوه سنه دوقتور جهانگیر افندی بایبورینك واسطه سیله کوندورلمش لائحه ده مذکور ماده لر:

١

شو سنه ٣١ مارتده معارف نظارتی طرفندن تصدیق اولنمش ٣٧ ماده دن عبارت مکتب نظاملری چیت قوملرك خصوصاً بز مسلمانلرك دینلرینی یازولرینی قومیتلرینی ملیتلرینی محو ایدوب روسلشدرمق خرستیانلاشدرمق ایچون نیچه سنه لردن بیرو مسیونیرلر طرفندن قورلمش بر پلاندر. اهل اسلام اصلا و قطعاً بو نظاملری قبول ایتمیه جك. جبراً اجرا ایدیله جك ایسه، هم اهل اسلام ایچون هم دولت ایچون دهشتلی حادثه لر میدانی آچیلاجقدر.

بش بیك مقدارنده اورنبورغ قارغالی مسلمانلاری صحراده جمعیت یاصاب شو نظاملرك هر بر ماده سنی تدقیق ایتدیلر. همه مانیفستده مذکور حریت اساسلرینه شو ماده لری مخالف کوروب پروتیست ایله دیلر. هم ده دولت دوماسنه رفع ایتمك ایچون بر رزالوسیه ترتیب ایتدیلر. دوماطارالدی. رزالوسیه دوما شوراسنه واصل اولامادی.

شو ماده لرك هر بری حریت اساسلرینه مخالف اولدیغنه کوره، اورنبورغ اهل اسلامی شو ماده لرك فسخ اولنماسنی طلب ایته لر. «روسیا مسلمانلری اتفاقی» ندوه سی عموم روسیا مسلمانلری اسمندن پروتستو اعلان ایله می، یاخود دیگر بر چاره ایله می مذکور نظاملرنی فسخ ایتدرسه ایدی. اتفاق مسلمین ندوه سی مذکور نظامنی معاینه ایدرگه لزوم کورسه، ٤، ٦، ٨، ٩، ١٢، ١٣، ١٧، ٢٦، ٢٧، ٣٢، ٣٥، ٣٦، ماده لرنی خصوصی بر دقتله نظر ایده بیلور.

عموم روسیا مسلمانلرینك حقوقلرینی حمایه ایده بیله جك روسچه بیوك بر اسلام جریده سنی پتربورغ ده نشر ایتمك لازمدر.

٣.

اسلام مدرسه‌لرینڭ اصلاحی حقنده اجمالا اولسه‌ده اتفاق مسلمین جمعیتی برطریق کوسترسون.

٤.

بوندن صوڭ اولاجق انتخابلرده اهل اسلامڭ قایسی سیاسی فرقه‌لرایله برلڭده حرکت ایتمکلری فائده‌لی اولور، لازم ایسه شوخصوصده نره‌دن تعلیمات آلنور، تعیین قیلنسون

٥.

«روسیا مسلمانلری اتفاقی» پروغرامنڭ ماده‌لرنده ملاحظاتمز: ١) ٩نچی ماده‌دن مرادنه اولدیغی، ونه‌دن عبارت ایدیگی آڭلاشیلمادی؛ ٢) ١٨نجی ماده‌ده دورت رکنلی صایلاو صورتنده، اهل اسلامدن وکیللرنی عدد نفوسلرینه متناسباً انتخاب ایتمڭ ممکن دگل؛ ٣) ٢٤نجی ماده‌ده «مینسترلر ملت وکیللری ایچندن صایلانور» قیدی، ٣٨نجی ماده‌ده «شریعت اسلامیه‌گه خلاف اولماق شرطیله ١٨٦٤سنه» قیدی، ٤٩نجی ماده‌ده «ملی حرف ایله» قیدی، موافق ایسه‌لر، علاوه قیلنسون.

هیئت ریاست شوماده‌لری مطالعه ایدوب، ١نچی ٣ نچی ماده‌لری مکتب مدرسه قومسیوننه، ٥نچی ماده‌یی پروغرام قومسیوننه توزیع صوڭنده، ٢نچی ٤نچی ماده‌لری ندوه قرارینه درج ایتدی.

VII

پروغرام قومسیوننڭ مذاکره‌سی.

مذاکره ١٩-٢٠ آوغوستده ایکی کون دوام ایتدی. مذاکره‌ده قومسیون اعضالرینڭ فقط اکثریتی حاضر اولوب، مجلسلر مصطفی افندی داویدوویچ ریاستنده دوام ایدر ایدی. رئیس افندی هر بر ماده‌یی علیحده اوقوب، قومسیون هر بر ماده‌یی علیحده مذاکره ایدر ایدی.

۳ نجی [*] ماده‌ده « نسانك حقوق‌ده مساواتی » مسئله‌سی مذاکره اولندی. دیگر ملتلرك نسالری حقوق صاحبی اولوب‌ده ، اهل اسلام نسالری حقوق صاحبی اولمیه‌جق ایسه‌لر دولت دوماسنه انتخاب مسئله‌سنده همده دیگر جهتلرده اهل اسلامه بیوك ضررلر اولاجق دیدیلر.

علی‌مردان افندی - حقوق‌ده مساوات ، دولت دوماسنه انتخاب مسئله‌سی ایچون گنه دگل ، هرشی ایچون لازم‌در . لازم‌درکه نسا هیچ بر حقوق‌دن قانون‌دن استثنا قیلنماسون .

عبدالله افندی بوبی - شرع شریف نظرنده نسا هر حقوق‌ده رجال کبی در. شریعت بهانه‌سیله حقوق‌ده مساوات مسئله‌سنی اسقاط ایتمك جائز دگلدر. بوندن ماعدا حقوق الزامی دگلدر. نسالره حقوق ویریلسون ، اختیارلریله استفاده ایدرلر. شریعت حکمنه مخالف اولاجق خصوصلارده ترك ایدرلر.

هادی افندی - ماده‌مزده مذکور مساوات قانون نظرنده مساوات‌در ، شریعت احکامنده دگل ، یا خود شریعت مساعده ایدر درجه‌ده قانون قاشنده مساوات دیمك ممکندر.

شو مآل‌ده مذاکره دوامی صوڭنده اتفاقاً بلا تغییر ۳ نجی ماده علی حالها ترك اولندی.

ماده‌لری علی الترتیب اوقیوب ، ۷ نجی ماده‌یه کلدیلر .

رئیس افندی - بو ماده تناقض وار . زیرا ملك غیرهر تقدیرده حرام ایسه ، خیر عمومی ایچون‌ده آلنماماق لازم اولور .

علی‌مردان افندی - ۷ نجی ماده‌ده تناقض اولور ایسه ، ٦ نجی ماده‌ده تناقض اولمق لازم اولور. تناقض دگل بو ؛ استثنادر. بونك مثاللری واردر : عمومی بر حاجت ایچون مثلا تیمور یولنی

(*) همه اهالی، ارلك خاتونلق دین قومیت فرق اولنمایوب، قانون قاشنده برابردر.

اوزاتمق ایچون بر آدمك یا خود بر جماعتك یرینی بدل عادل مقابلنده افراغ ایتدرمك شریعت هم قانون نظرنده جائز اولور . حق غیرك احترامنه تعدی حساب اولنماز . ملك غیری غصباً یا مصادرة آلمق هیچ بر تقدیرده جائز اولماسه‌ده ضرورت عمومیه وار ایکن ، بدل عادل مقابلنده آلمق قانون عندنده جائز اولور .

۹نچی ماده اوقولدی .

شوماده تجارتده صناعتده هر برعمل ایله اشتغالده حریتدن عبارتدر : لکن تجارت یاصناعت ایله اشتغالده حریت دیگرك جاننه مالنه خطرسزلك ایله محدوددر . دینامیت بومبا بارود کبی شیلری شهر درونده حاضر ایتمك ، یاخودسموم کبی جان تلف ایدر شیلری آچیقدن آچیغه بازارلارده هرکس اوز اختیاریله صاتمق قانوناً ممنوع حساب اولنور . روسیا دولتنده حریت عمل قانونی تماماً جاری دگلدر . مطبعه‌چیلق کبی اشلرده حریت یوقدر .

رئیس افندی ـ حقوق مدنیه مسئله‌سی وارایسه ، شوماده‌یی علی حده ذکر ایتمیه‌ده حاجت یوق .

بعضلار شوماده‌نك ذکر اولنمامه‌سنی مناسب دیدیلر ، بعضلار «مسلمانلار حقنده شریعت حدودنده» قیدی زیاده اولنسون دیدیلر . زیرا خمرصاتمق فاحشه‌لك ایتمك مسلمانلار ایچون اصلا جائز ایمس دیدیلر .

علی‌مردان افندی ـ شریعتمزده جائز دگل شیلردن اجتناب ایتمك دیانتمز اقتضاسیدر ، حدود شریعتی تعدی ایتمه‌مك دینمز ایجابیدر . دینمز قوتیله برشیدن انتهایه قدرتمز یوق ایسه پولیسه خوفیله اوشیدن اجتناب ایتمك حمیت ملیه‌مزه تماماً منافیدر . امور دینیه‌مز امور ادبیه‌مز اوز اختیارمزده شریعتمز حکمنده اولسون .

اتفاق پروغرامنده محلی مختاریت وار. اویله اولور ایسه بوقبیلدن اولان شیلر اوز اختیارمزده اولور.

عبدالله افندی بوبی - دینده حریت اولدیغی تقدیرده ارتداد جائز اولماسون دیمیه قادر دگل ایسهك، عملده تجارتده حریت اولدیغی تقدیرده خمر صاتمق جائز اولماسون دیمیهده قدرتمز یوق اولاجق.

صدری افندی مقصودی - دینمزك اعتقادات عبادات قسمنده هر شی شریعتمزجه اولسون دیمك لازم ایسهده، معاملات هم حقوق بابنده هر شی شریعتمزجه اولسون دیمك روسیا دولتنده ممکن اولمیهجق. او خصوصلارده شریعتمز احکامی قانون احکامنه میدان ویرهجك.

۹ نچی ماده، شو حالده مذاکره دوامی صوکنده، علی حالها ترك اولنوب قبول اولندی.

نوبت ۱۷ نچی مادهیه کلدی.

«دولت دوماسی وضع ایتمش» قیدینی حذف ایتمك فکری عرض اولندی. برقدر مذاکره صوکنده شو قیدنی حذف ایتمهمك اتفاق آرا ایله مقبول اولدی.

۱۸ نچی مادهده مذاکره ممتد اولدی.

مذکور مادهده اوچ مسئله وار ایدی: ۱) دورت رکنلی صایلاو، ۲) بر مجلسلی وکالت، ۳) اهل اسلامدن عدد نفوسلرینه متناسب وکیللر.

دورت رکنلی انتخاب عمومی، بلا واسطه، مساوی، خفی انتخاب دیمکدر.

مذکور مادهنك طلبینه کوره، انتخاب عمومی اولمق یعنی

علم ، مال یا خود امتیاز شرط اولماق ، هر ملتدن بـلا تفاوت وکیللر انتخاب اولنمق لازمدر . کذلك هر ملتدن وکیللر ملتك عدد نفوسنه متناسب اولمق یعنی صایـلاوده رایون‌لار دائره‌لر اعتبار قیلنمایوب ، هر ملت‌دن علی حده عدد نفوسلرینه کوره وکیللر صایلامق لازمدر .

۲ نجی مسئله : ملت وکالتی برمجلس‌دن عبارت اولور .

صدری افندی مقصودی ـ ایکی مجلس اصولی ذاتنده فنا برشی دگلدر . اهل اسلام ایچون کیله‌جك‌ده فائده‌لی اولماسی احتمالدر . شوکون روسیاده اولان دولت شوراسینك عدمی وجودندن خیرلی اولدیغنده شبهه یوق . زیرا شودولت شوراسینك تشکلی غایت کیفیدر ، اعضالاری اهالی طرفندن صایلانمش دگل ، حکومت طرفندن تعیین اولنمش‌در . لکن دومادن باشقه ، اهل‌وطن طرفندن‌انتخاب اولنمش ایکنجی بردیوانك وجودنده پك چوق جهتدن فائده اولاجغی مأمولدر .

شوزمان اختلال زمانی‌اولدیغندن ، روس پارتیالرینك‌اکثری بر مجلس‌اصولینی طلب‌ایدرلر ، زیراجمهوریت فکرنده اولان پارتیالار ، دومانك فوقنده بر دولت شوراسی اولسه آریستوکرات‌لار غلبه ایدر ، دوما استه دیگی اصلاحاته سد چکر احتمالندن قورقارلر . فرانسیه‌ده عین حال واقع اولدی : ۱۷۹۲ سنه اختلالنـدن صوك برنجی دفعه اجتماع ایتمش مجلس تنظیمات‌ده ایکی مجلس اصولی مباحثه ایدلدی . اکثریت بر مجلسلی اصول طرفداری ایدی . بناء علیه فرانسیه‌ده برنجی پارلامنت بر مجلسلی اولدی . لکن شو کون فرانسیه جمهوریتی بو اصول‌دن واز کچدی . فرانسیه‌ده « شامبرده دەپوته » دن باشقه برده « سەنات » واردر .

شوزمانده اڭ جمهوریت طرفداری اولان مملکتلرده ایکی مجلس اصولی مقبول اولمشدر، پارلامنتلر ایکیگه آیرلمشدر .

شو ایکی مجلس اصولینڭ هر یرده مقبولیتی‌نڭ فلسفی سببلرینی ؛ عمومی نقطهٔ نظردن اولان فائده‌لرینی بیان ایتمیه حاجت یوق ، فقط بزم ملت نقطهٔ نظرندن اولا بیله‌جك فائده‌لرینی بیان ایدرم :

یقین‌ده روسیاده عمومی بلاواسطه خفی انتخاب اصولی موقع اجرایه قویولورایسه ، بزم درجهٔ مدنیتمز دیگر ملتلردن آشاغی اولدیغندن ، اکثر ولایتده اقلیت تشکیل ایتدیگمزدن ، بزلر دوماغه بیك از اعضا کوندوره بیله‌جگز ؛ دوماده وکیللرمز عدد نفوسمزه متناسب اولمیه‌جق .

لکن دومادن باشقه بر دیوان اولسه ، اعضالاری هر ملتدن عدد نفوسلرینه متناسب صایلانسه ، بزلر دوماده غائب ایتدیکمز منافع ملیه‌یی اوراده قزانیرز.

شویتساریه‌ده ایکی پارلامنت واردر: بری «شورای ملی» اعضالاری عمومی طوغری انتخاب اصولیله صایلانور ؛ دیگری «کانتونلر شوراسی» ؛ بوراده عدد نفوس اعتبار قیلنمایوب ، هر کانتوندن ایکی آدم انتخاب اولنور. شورای ملیده کانتونلاردن صایلانمش اعضالار متفاوت ایسه‌ده ، کانتونلار شوراسنده مساویدر.

روسیاده موجود ملتلرڭ نفوسچه تفاوتی شویتساریه کانتونلاری آراسنده اولان تفاوتدن دها بیوکدر. بناءً علیه دولت دوماسنده روسلاردن نه قدر اعضا اولسه مسلمانلاردن اوقدر اعضا اولسون دیمك ممکن دگلدر. هیچ اولمازسه ایکنجی بر دیوان اولسون‌ده، اوراده بزم وکیللرمز عدد نفوسمزه متناسب اولسون دیمك ممکندر. بزم بو مطلبمز قابل الاجرادر.

دولت دوماسی عموم روسیا اهالیسی‌نك منافع ملیه سیاسیه‌عدلیه اقتصادیه‌سنك میدان مذاکره‌سی اولور، ایکنجی دیوان روسیاده موجود ملتلرك منافع دینیه وملیه‌لرینك موقع مباحثه سی اولور.

بز مسلمان‌لار ایکی مجلس اصولنه اساساً قارشی طورمیه‌لم. بلکه شمدیکی دولت شوراسی یرینه ایکنجی بر دیوان وجوده کتورمیه اجتهاد ایدوب، دوماده غائب ایده‌جك ڤیلرمزی اورادن استفاده ایده‌لم. بنم فکرم بو.

علی‌مردان‌افندی ـ ایکنجی مجلس‌سزك فکرگز کبی اولسه یارار ایدی. لکن ایکنجی مجلس‌اولمه نصل‌اولور؟ بزدن اوراده اعضالار اولورمی؟ معلوم دگل.

شاه‌حیدر افندی‌صرتلانف ـ ایکنجی مجلس فقطبر مؤنت اولور. اهالیگه ضرردن باشقه شی‌اولماز. منسترلر ایکنجی مجلس اعضالرندن‌اولور، اهالی‌ده حریت قالماز.

١٨ نجی ماده شوه‌آل‌ده مذاکره صوگنده بلاتغییر قبول‌اولندی.

مذاکره ٢٤ نجی ماده‌یه واصل اولدی.

اورنبورغ جمعیتی لائحه‌سنك کوسترلمش «منسترلر ملت وکیللری آراسندن صایلانور» جمله‌سی اتفاقاً علاوه قیلندی.

٢٥ = ٢٦ ماده‌لر اوقولدی.

شوایکی ماده‌اختصارا برماده صورتنه‌افراغ اولنمق قبول‌قیلندی، پروغرام‌دن محلی مختاریت ماده‌لرینی (٢٩ ـ ٣٧) اسقاط ایتمك فکری عرض اولنمش ایسه‌ده مذاکره‌لر صوگنده علی‌حالها بقاسی قرار اولدی.

٣٨ نجی ماده‌ده‌اورنبورغ جمعیتی طرفندن کوسترلمش قیدزیاده قیلنمادی.

٤٨ نجی ماده‌ده اورنبورغ جمعیتی طرفندن تنبیه اولنمش «ملی حرف ایله» قیدی زیاده اولندی.

٥٤ نجی ماده‌ده «دین مکتبلری اهل اسلام روحانیتی نظارتنده اولور» جمله‌سی حذف اولندی.

٥٩ - ٦٠ ماده‌لرده دولت دوماسنده مسلمان فراکسیه‌سی طرفندن کوسترلمش تعدیلات قبول اولندی.

خصوصی ملك یرلر بدل عادل ایله آلنور قاعده‌سنه بر استثنا زیاده قیلندی: حکومت یاخود پادشاه طرفندن هدیه طریقیله تملیك اولنمش یرلر بدلسز آلنور جمله‌سی زیاده اولنه‌جق اولدی.

عبدالله حضرت آپانای - هدیه قیلنوب ده صکره بیع قیلنمش یرلر نصل اولور؟

شاه حیدر افندی - قایتاروب آلمق ممکن اولمامه حکومت بهاسنی ویرسون.

رئیس افندی - اراضی مسئله‌سی مشکل مسئله؛ دوماحل ایدر، دومایه تأخیر اولنسون.

صکره وقف یرلر مناستر یرلری کنیسه یرلری آراسنده فرق مسئله‌سی مذاکره اولندی.

شاه حیدر افندی - مناستر یرلری غایت از، بزم وقفلار رمزالمزده قالسون ایچون کنیسه یرلرینی ذکر ایتمه‌مك مناسبرك اولور.

یر مسئله‌سنده سویلنمش فکرلرك اساسی شو ایدی.

ماده‌لر با ترتیب اوقولوب ٧٤ نجی ماده‌یه کلدیلر. ٧٤ نجی ماده مسلمان عمله‌لرینه جمعه کون استراحت ایتمکدن عبارت ایدی.

علی مردان افندی - جمعه کون استراحتی بنم پروغرامده یوق ایدی. ٣ نجی سیزده قزانیلر طلبیله ادخال ایتدم. بن هرحالده

جمعه كون استراحت مسئله‌سنی ادخال ایتمه‌مك طرفنده‌یم . زیرا جمعه كونی استراحت مسئله‌سی دینی مسئله دكل . ضرر اولمق احتمالی ده‌وار: مسلمان عمله‌لرینی فابریقالار زاوودلار خدمت ایتمیه قبول قیلماق احتماللری وار .

بوكا خلاف سوز اولمادی. اتفاق آرا ایله ٧٤ نچی ماده اسقاط اولندی. پروغرام ٧٢ ماده دن عبارت اولوب قالدی .

علی مردان افندی – ١٧ نچی آوغوستده ندوه‌سیاسی بر پروغرام ایله سیاسی برفرقه تشكیل ایتمكی ، هم ده شو سیاسی فرقه تنظیماتی ایچون ، لازم اولورایسه رسمیتنی تصدیق ایتدرمك ایچون اون بش اعضادن مركب برادارهٔ مركزیه لزومینی قبول ایتمش ایدی . صكره پروغرامی ماده بماده تدقیق ایتمك ایچون اون بش كشیدن عبارت بر قومسیون انتخاب ایتمش ایدی .

شمدی شوقومسیون پروغرامی باشدن آیاق مطالعه ایتدی . روسیامسلمانلرینك سیاسی فرقه‌سی ایچون موافق كوردی. اویله ایسه ده پروغرامی، ندوه طرفندن تفصیلا محاكمه مذاكره ایتمه‌ینچه، قبول ایتمكی قومسیون تكلیف ایتمه‌یور .

لكن دینی سیاسی اقتصادی مسئله‌لردن ٧٤ اهمیتلی مسئله‌لری مشتمل بر پروغرامك بویله بیوك برندوه‌ده مذاكره‌سی ممكن اولمادیغندن یاخود هفته‌لره ممتد اولاچقندن قومسیون شوپروغرامك تفصیلا مذاكره‌سنی، لازم اولان تعدیلات اجراسنی ادارهٔ مركزیه‌یه حواله ایتمكی مناسب كورور. شوپروغرام ادارهٔ مركزیه ایچون برخط حركت اولور. ادارهٔ مركزیه دورتنچی ندوه‌یه قدر لازم اولان تعدیلاتی حاضرایدر. پروغرامی قطعی صورتده قبول دورتنچی ندوه‌ده حل اولنور . اووقت پروغرام سیاسی اتفاق پروغرامی اولور.

شو مجلس ده قومسیون قراری یازیلوب، ٢٠ آوغوست ده اوچ ساعت رادەلرندە مجلس تمام اولدی .

VIII

(هیئت ریاستنك ٣ نچی مجلسی)

(٢٠ آوغوست ١٩٠٦ سنه ٥ ساعت)

شو کونگی مجلس ندوەنك صوك مجلسی اولمق احتمالنه کوره، مذاکرەسی لازم مسئله لر تعیین اولندی .

بر وجه آتیدر :

١) روحانیت قومسیونی دوقلادینك ما بعدی .

٢) مکتب مدرسه قومسیونی دوقلادینك ما بعدی .

٣) مجلس پروغرامینك ٤ نچی مادەسی .

٤) پروغرام قومسیونی دوقلادی .

٥) اداره مرکزیه اعضاسنك رأی خفی اصولیله انتخابی .

٦) اداره مرکزیەیه تحمیل اولنەجق وظائف ،

٧) روسیا مسلمانلری اتفاقنك اموریني اجرا ایتمك ایچون لازم اولاجق پارەلر منبعی .

٨) اتفاق جریدەسی .

٩) رشید افندی ابراهیمفك بیاناتی .

١٠) اهل اسلام اشلری حقنده ناظرلر رئیسنه ارسال اولنەجق تلغرام مسئلەسی .

١١) تبریك تلغرامنه جوابلر .

١٢) ناظرلر رئیسنه ویریلەجگی ١٧ آوغوست مجلسنده تقرر ایدن تلغرامنی اوقوب، ندوه طرفندن تصدیق ایتدرمك .

١٣) هرسنشتەین زوجنه تعزیه تلغرامی .

١٤) زاقافقازيا وقائعى حقنده قرار نامه .

١٥) كلەجك ندوەنك اجتماع ايدەجك محل وزمانى .

١٦) ندوه مضبطەلرى حقنده معلومات .

١٧) ايران‌ده قانون اساسى وضع اولنديغندن شاه حضرتلرينه ، هم‌ده ايران اهاليسنه تبريك نامه .

٣نجى مسئله هيئت رياست‌ده مذاكره اولندى .

مجلس پروغرامينك ٤نجى‌ماده‌سى : مكتب مدرسەلر امام معلملر ايچون لازم اولاجق پاره ، هم‌ده خيرات معارف يولنده وقف‌اولنمش ملك مسئله‌لرندن عبارت ايدى .

وقفلر مسئله‌سى اتفاق پروغرامنه داخل اولديغى سويلندى . اما معلملر امام‌لار مكتب مدرسەلر ايچون لازم اولاجق پارەمسئله‌سى ، نيز زمان‌ده حلى ممكن اولماديغندن ، شمديلك اداره مركزيه‌نك تدقيق ومذاكره‌سنه تأخير اولنوب كلەجك ندوه ده قطعى قرارى معقول كوريلدى .

٤نجى مسئله هيئت رياست‌ده مذاكره اولندى .

پروغرام قومسيوننك فكرى هم قرارى هيئت رياست طرفندن تصويب اولندى .

اداره مركزيه‌يه اعضالارانتخابى اثناسنده ديگرمسئله‌لر مذاكره‌سنه قرارويرلوب مجلس تمام اولدى .

IX

(١٩٠٦ سنه ٢٠ آوغوست‌ده)

ندوه‌نك ٥ نجى مجلسى

يكشنبه‌كون ٦ساعت ١٠دقيقه‌ده على مردان افندى رياستنده مجلس باشلاندى .

رئیس‌افندی ــ ندوه‌نك ٥ نچی مجلس آچیلدی . ایشان رسولف جنابلرندن تلغرام کلمش ، تبریك ایدر ، اهل اسلام هم وطنمز ایچون فائده‌لر ویره‌جك قرارلارك جمعیتمز طرفندن حاضرلنمه‌سنه دعالار ایدر . ایشان رسولف .

باکوده تجات جمعیتندن تلغرام ــ جمعیتمزی تبریك ایدرلر . مشروعات خیریه‌مز رواجینی تمنی ایدرلر . خدای اعانه‌سیله جمعیتمز همه روسیا مسلمانلرینك تعاون قرندشلك زمینده برلكلرینه قوی براساس اولسون دیرلر . رئیس : دیش طبیبی سلیم‌بکوف .

برهان‌ترقی اداره‌سندن تلغرام ــ تبریك ایدرلر . جمعیتمز برکاتلی اولسون دعاسنی ایدرلر . برهان‌ترقی .

به‌لو اوستروف‌دن‌تلغرام ــ تحیات اوقورم ، ترقی پرست اهل اسلام وکیللری جمعیتنه الڭ‌خیرخواه صمیمی دعالارمنی بیان ایدرم . ملیون لارجه قرگیزخلقینك الڭ‌ضرورحاجتی اولان یرلر مسئله‌سنی جمعیت فراموش ایتمه‌س امید ایدرم . دولت دوماسنك اعضاسی : سه‌ده‌لنیکوف . (بردقیقه قدر السس‌لری .)

یوسف‌افندی هیئت ریاست جلسه‌سینك قرارینی اوقیوب شوکون‌ندوه مجلسنده مذاکره اولنه‌چق مسئله‌لری بیان ایتدی .

رشیدافندی ــ جماعت ! همه‌مز رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرتلرینك امتی‌مز . همه‌مز بردین قرندشلری . رسول‌الله «لاتجتمع امتی علی الضلاله» بیورمش‌در . البته امت نبی ضلالتده اجتماع ایتمزلر . بورایه همه خلق پیغمبرامتی دیه‌رك کلمش‌لر . اهل‌اسلامه برمنفعت اولسون دیه کلمش‌لر . همه‌مزه اش لازم ، جمعیت مسئله‌لری مذاکره ایتسون ، برقراره کلسون ، بزلرقراری قبول

ایدەیك . نبی حضرتلری امتم ضلالدە اولماز دیمشدر .

مجلسدە باشلر قارتلار همەسی برابر ، هرآدم سوزندە کامل هریتلی اولسون . مجلسدە هرتورلی سوزبولا . سوزدە قصور بولسەدە ، بعض یرلری یاراماز بولسەدە اخیرینه قدر دگلامق لازم . هربر آدمك ، یاش اولسەدە قارت اولسەدە ، سوزینی اخیرینه قدر دگلاگز . غوغا طاووش اولماسون . دگلاودە ضروریوق . غوغا اولسە مسئلە آگلانماز . هربرسوزی اولدن اخرینه قدر سماع ایدیگز ، اعتراض محللری وارایسه تعیین ایدیگز . صگره هرکس اوزنوبتندە سوزسویلر ، جواب ویرور . مجلسدە عداوت فلان اولماسون . مجلسمزی گوزل نیت ایله ابتدا ایتدك . مجلسمز ختامیدە خیراولسون . همەمز خیرنیت ایله کلمش ایدك ، خیرلی فکرلر ایله کیدەیك . جماعت ؛ بورادە اجتماعدن مطلب اهل اسلامە فائدە اولور شیلری مذاکرە ایتمكدر . زاقافقازیا مسلمانلرینك حاللرینی جریدەلردە اوقودیگز . خصوصا حاضردە شیشە مسلمانلرینك حاللری بیك فنادر . اوبیچارەلری خاطرگزە آلگز ، اعانە ایتمیە غیرت ایدیگز .

عالمجان حضرت ــ دون اوچ مادە اوقولوب قبول اولنمش ایدی . شوکون دیگرمادەلر اوقولاچق .

٤ نچی مادە اوقولدی .

عبیدللین افندی ــ محکمە اسلامیەدە قاضیلر شیخ الاسلام کبی قوتلری اختیارلری وارمی یاخود یوقمی ؟

عالمجان حضرت ــ اصلدە قاضیلار مفتی کبی قوت واختیار صاحبی ایدیلر . لکن سؤاستعماللر ایله حقوقسز قوتسز قالدیلار شوزماندە قاضیلار صوبرانیادە خادملرکبی قوتسز اختیارسز اولدیلار . بوندن صوڭ صوبرانیا اصلاح اولنورایسە قاضیلارنك

حقوقلاری حریتلری اعاده اولنوب، قاضیلار مفتی کبی آواز صاحبی اولورلار.

شاه‌حیدر افندی ـ بوندن صوڭ اختیار محکمه اسلامیه‌ده اولور، یالڭز مفتی‌ده اولماز. مفتی هروقت اوزهواسی آرتندن یوریدر، اختیار یالڭز مفتی‌ده اولماسون. اختیار هیئت النده اولسون.

صلاویوف افندی ـ دها برماده زیاده ایتمك لازم. اختیار مفتی‌ده اولماسون، محکمه‌ده اولسون، قاضیلارده بش سنه‌یه انتخاب اولنسون. مفتی ایچون بر یوریست لازم اولور ایسه قاضیلار ایچون‌ده بر یوریست لازم اولور.

عالم‌جان حضرت ـ بوکونه قدر قاضیلار مفتیلر خلق اختیارنده دگل ایدی. مفتی حکومت طرفندن، قاضیلار مفتی طرفندن تعیین اولنور ایدی. مفتی حکومت النده، قاضیلار مفتی النده اسیر ایدی. مفتی حکومت‌دن، قاضیلار مفتی‌دن قورقار ایدی. قاضیلارده ذره قدر قوت هم اختیار یوق ایدی. اما بوندن صوڭ اویله اولمیه‌جق. خلق انتخاب ایدر ایسه قاضیلارده قوت هم اختیار اولور، مفتی حکومت النده اسیر اولماز. مفتی غفلت‌ده قالماز، مساهله ایتمز. ایدر ایسه قاضیلار تنبیه ایدرلر، منع ایدرلر. قاضیلار شریعت ناظرلری‌در، قاضیلارده فقیه اولمق شرط، اما یوریست اولمق لازم دگل.

جارالله افندی آقچورین ـ محکمه اسلامیه‌لر فوقنده بر رئیس تعیین اولنه‌جق ایسه، مفتیلر قاضیلار مساهله ایتمزلر، خیانت ایتمزلر.

عارف افندی خیراللین ـ اوچ یاخود آلطی قاضی دیدیلر. بونلار نه اشلیه‌جك؟ مکتب مدرسه‌لره نظارت ایدر ایچون صوبرانیا حضورنده

برقومسیون اولسون دیسه‌لر دها گوزل اولور ایدی. البته بر قومسیون تشکیل ایتمك لازم‌در.

عالم‌جان حضرت — محکمه اسلامیه مکتب مدرسه‌لره نظارت ایدر دیدك، لازم اورون‌لارده هیئت علماءدن عبارت مجلس‌لر تشکیل ایدر دیدك. کله‌جك ماده‌لرده وار.

صرتلانف افندی — احتمال سزلره معلوم توگلدر: مفتی پتربورغدن قاینقاچ ملالاری جمع ایتدی. مسلمانلاره لازم اولان نرسه‌لر ایچون بر پرویکت یاصاگز دیدی. پرویکت یازدیلار: مفتی اوزی‌ده امضا ایتدی. صکره پرویکت‌نی مفتی بوزمش. صایلانه سوزی اورننه مؤبد صایلانه یازمش. برمکتوب ایله پرویکتنی ویتته‌گه کوندورمش. ملالار همه‌سی مفتی مؤبد بولونی طلب قیلالار دیمش. کیم بیله احتمال باشقه اورونلارینی‌ده تغییر قیلغان‌در. بزم مفتیلرگه اعتماد قیلورغه یارامی.

شاهمردان افندی — جماعت! دون مفتی بش سنه‌یه انتخاب اولنور دیدك، قاضی‌لارده بش سنه‌یه انتخاب اولنه‌جق اولدی. صایلاو ایله عمراوتمه‌سون. همه‌سنی برسنه‌ده صایلاسون‌لار.

٤ نجی ماده مقبول اولدی.

٥ نجی ماده اوقولدی.

صرتلانف افندی — معلم مدرس‌لر خلق اختیارنده اولور، صوبرانیا مداخله ایتمز دیمش ایدك. دون بوقرار مقبول اولدی. بناءً علیه ٥ نجی ماده‌ده مدرس‌لر معلم‌لر کلمه‌سی ذکر قیلنماسون.

عالم‌جان حضرت — ٣ نجی کون مقبول اولمش ماده‌لره بناءً مکتب مدرسه‌لر نظارتی صوبرانیا النده قالدی. لکن بزلر تعلیم یاخود

تدریس ایچون صوبرانیادن اجازت شرط دیمه‌دك . اجازه‌سز تدریس اینمه‌سون دیمه‌دك .

صرتلانف افندی ـ معلملك ایچون تصدیق حاجت ایمس ؛ تصدیق اولماسه عزل آسان اولور دیمش ایدك . تصدیق هیچ کرك توگل .

عالم‌جان حضرت ـ معلملره مدرسلره بلسکه عموما هر بر خدمتده خادم آدملره تصدیق لازم‌در . خلق انتخاب اینسه‌ده محکمه اسلامیه طرفندن تصدیق مناسب‌در . تصدیق‌سز نصل خدمت اولور ؟ بو یله شی کورمه‌دم .

صرتلانف افندی ـ انتخاب تصدیق‌سزده بولا . دوما اعضالاری خلق طرفندن انتخاب قیلنه‌لار ، هیچ بر یردن‌ده تصدیق قیلنمایلار . معلملره تصدیق لازم دگل ، شهادتنامه‌لری کفایه .

ابراهیم افندی بای‌بیکف ـ بوراده معلملر وار . نیچون سویله‌میورلر . معلملره مدرسلره محکمه اسلامیه طرفندن اوکاز کرك .

٥ نچی ماده قبول اولندی . ٦ نچی ماده قبول اولندی .

٧ نچی ماده اوقولدی .

شیروانسکی افندی ـ قافقازیا ترتیبی اجرا قیلنسون . ولایت قاضیلری وغیرلری اولسون .

٧ نچی هم ٨ نچی ماده‌لر مقبول اولدی .

٩ نچی ماده اوقولدی .

هادی افندی آطلاسی ـ تعیین ایله دعوت اینمك مناسب ایمس ؛ اهالی صایلاب یبارسون . فقط علمادن‌غنه اولماسون . کوزلی بولسه موژیك بولسه‌ده یاری .

شیروانسکی افندی ـ محکمه اسلامیه جریده‌لر واسطه‌سیله دعوت ایتسون ، اهالی صایلاب یبارسون .

۹ نچی ماده عباره سی تبدیل اولنوب قبول قیلندی .

۱۰ نچی ماده اوقولدی .

هادی افندی آطلاسی ـ مرحوم شهاب‌الدین حضرت سوزینه بناً اسلامیت‌ده ایکی رئیس یارامی ، ریاست کوبایسه افتراق بولا . رئیس روحانی بر اولسون ، مفتی‌لر متعدد اولماسون . فقط امتحان ایچون‌گنه بش برده مفتیلـك یاصالماسون . اوزاق اورونلاردن امتحانغه کلمـك بتسون . مفتیلـك بر برده‌گنه اولسون . خدای « واعتصموا بحبل الله ولاتفرقوا » دیمش .

عالم‌جان حضرت ـ بزده همه روسیا مسلمانلرینی بر مرکزده جمع ایتمك مسئله‌سنی ملاحظه ایتدك . قریم قافقاسیاده حاضرده مفتی‌لر وار . توركستان بزم اورنبورغ مفتیلـگنه تابع اولماز ، همه مسلمانلرنی بر مرکزده جمع ایتمك ایچون مفتی‌لر فوقنده بر رئیس وجودینی لازم کوردك .

صرتلانف افندی ـ هادی سوزی درست . یکیدن بر رئیس کرك توگل . حاضرده وار صوبرانیالاردن برینی بیوكرك ایدوب باشقه لارینی تابع ایتارکه کرك . قوتلی اولورلار . اورنبورغ مفتیلگی بیوگرك بولسون .

عالم‌جان حضرت ـ سوزده تخالف یوق . برعمومی رئیس کرك . نره‌ده اولسه اولسون . لکن دورت مفتیلـکنی برگه قوشمق ممکن اولور یایوق معلوم توگل .

هادی افندی آطلاسی ـ اتفاق برلك قرآن ایله فرض . اسلامیتده ریاست تعددی جائز توگل . دورت مفتیلك برگه قوشولماز سوزی

درست ایمس . بز اول‌ده ایکی خروس کبی طالاشه ایدك . حاضر اویله دگل ، زمان کلور ، تماماً اتحاد ایدرز . دورت مفتیلك‌ده اون‌مفتیلك‌ده بربولورلار .

عالم‌جان حضرت - بز اتحاد ایچون اجتهاد ایتدك . تفریق قیلمادق . متفرق مفتیلرنی برمرکزده جمع ایتمکی لازم کوردك . واقعا ایکی پادشاه اسلام‌ده یارامی ، لکن والیلر متعددبولا . مفتی‌لر تعددی افتراق دگل . بش‌مفتی برمرکزده . رئیس اولسه افتراق اولماز .

سهمان‌افندی - آڭلاشیلمیان برجای وار . اهالی انتخابیله مفتی تعیین اولنه‌جق . بوقدر اهالی برمفتی انتخاب ایتمزلر . دورت مفتیلك‌نی جمع ایتمك ممکن دگل . دورت‌نی جمع ایچون بررئیس لازم . تفریق دگل ، بلکه حاجات اقتضاسنچه عمل‌ایتو .

شیروانسکی‌افندی - رجا ایدرم سوز اوزاماسون . مجلس‌ده حاضر اولان‌لاره ملال‌اولماسون . اوراده هم‌بوراده مفتی‌لر اولسون . ریاست‌مسئله‌سی دگل . روحانیت‌مسئله‌سیدر . افتراقه سبب اولماز ، اهل اسلام اشلرینی اداره آسان اولسون ایچون لازم اورون‌لارده مفتیلك تاسیس‌اولنسه نه ضرر وار ؟

۱۰ نجی ماده یه قرار ویریلدی .

۱۱ نجی ماده اوقولدی .

عالم‌جان حضرت - اولاجق رئیسمز منسترلره تابع اولماسه‌ایدی ، امپراطور حضرتلرینه بلا واسطه حاجتلرمزی رفع‌ایتسه‌ایدی .

هادی‌افندی آطلاسی - جماعت ! بوماده اسکی نظام اصولنه مبنی‌در . منسترلر بزلری هلاك ایتدیلر ، یهودیلرکبی بزلری هم ظلم‌ایتدیلر . آلار آراسنده بزم عالم رئیسمز بولماسون . دومایه واراجق اعضالارمز آراسنده دگل برعالم ، اون‌عالم کوندرمك کرك .

اسکی نظام اصولندن نفرت قیلامز . بومادہ‌یی اصلاقبول قیلمایمز .

یوسف افندی ـ مسئله اهمیتلیدر . هادی افندی آڭلامامش . بزم روسیاده دها حریت میدانه کلمه‌مشدر . ١٨٤٨ سنه‌ده مشروطیتی قبول ایدن آوستریا دولتنده اهالی طرفندن مجلس مبعوثانده نه قدر وکیللری وار ایسه‌ده ینه بر معتبر رئیس روحانیلری وار . آوستریاده ملت بیوکلری ایکی نوع : بری ملت منافعینی مدافع ، مبعوثان آراسندن صایلانمش منسترلر ، دیگری اهالیدن صایلانمش بیوك بر رئیس روحانی . بویله اولمق هیچ بر وقت حریته منافی دگل . مبعوثاندن صایلانمش منسترلر ، اهالیدن صایلانمش رئیس روحانی حکومت مأموری اولمایورلار . هادی افندی منسترلر بزه ظلم ایتدی دیدی . منسترلر مبعوثان آراسندن صایلانسه ایدی ، بزمده صایلانمش بر رئیسمز اولسه ایدی بزه کیم ظلم ایدر ایدی ؟

عالمجان حضرت ـ قومسیونڭ مقصودی بش مفتی‌نی بر مرکزه ربط ایتمکدر . مفتیلرڭ قوتلری از ، بناءً علیه قوتی زیاده بر آدم لازم . منسترلر یانندہ‌می اولور یاخود باشقه بر ده‌می اولورلر ، دوقلاددہ بو مسئله آچیق قالدی .

صرتلانف افندی ـ شو روشده بو رئیس روسلارده وار ، اوبر پروقورور پوبه دانوسسیق . روسلار همدسی قبول ایده‌لر ، رئیس لازم توگل . صوبرانیالارمز ولایت محکمه‌لرینه تابع بولماسه‌لار ، ناظرلار شوراسنه تابع بولسه‌لار کفایه . منسترلر یاننده اولسه بیلك مکمل روسی بیلمك لازم اولور ، بزده طابلماس . صوبرانیا قوتی زیاده اولسون ، مخصوص بر آدم لازم ایمس . دولت دوماسنده اعضالارمز اولسه هر حاجتمز تمام اولور ، رئیس لازم اولماز .

عالمجان حضرت ـ دورت بش مفتی سببلی افتراقه دوشدك .

شو افتراقی نصل جمع ایدەلم؛ بونك ایچون رئیس لازم. اهل اسلام حاجتینی بلاواسطه ایصال ایدن بر آدم لازم. رئیس پوبەدانوسیف کبی اولماز، پوبەدانوسیف حکومت فائدەسنه خدمت ایدر، رئیس اهالی فائدەسنه اولور.

جمال‌الدین حضرت قورامشین- جماعت! سوز رئیس کرك یا توگل؟ بنم فکرمجه کرك توگل. زیرا حکومت یاننه قریب بر رئیسك صاتون آلنمق احتمالی وار. رئیس براولسه اتحاد بولا، قوت بولا دیدیلر. بوسوز معقول توگل. فاس مملکتنی تماماً طارالدی؛ تورکیاده قریب اولدی. هر شینی بلاواسطه امپراطوره ایصال ایتمك ایچون رئیس لازم توگل. دوماغه اعضالار ارسال ایدرز؛ امپراطوره بلاواسطه ایصال ایدرلر. بوکونه قدر موقت مفتی‌لرنی تجربه ایتمەمش ایدك. حاضر براز صبر ایدەیك، موقت مفتی‌لرنی تجربەایدەیك. احتمال رئیس‌دن مستغنی ایدرلر.

شاهگرەیف افندی- دوقلاد بیك گوزل اولمش، اتحادده قوت دیمش ایدك. رئیس اولماسه بش مفتیلك زمانی نرەده اولور؟ مفتیلرنی برینی دیگرینه تابع ایدوب بولماز، بر بورغ‌ده اولاجق رئیسەهر بری تابع اولور. حکومت مشروطه اولسون جمهوریت اولسون هر حال‌ده منسترلر اولاجق. شومنسترلر آراسنده بزم اسلامدن بر رئیس اولمق لازمدر. حکومت یاننده صاتون آلنمق احتمالی وار دیدیلر. برسوز درست ایمس، زیرا اهالی اختیاربله صایلانمش رئیس هر شی‌ده مسئول اولور. بونك اوزرینه شو دوقلاد مؤبد دگل؛ لدی‌الحاجه تبدیلی ممکن.

ابراهیم افندی بایبکوف - اتفاق مسلمین ادارەمرکزیەسی پتربورغده اولور دیمش ایدك. رئیس‌ده پتربورغ‌ده اولسه بیك گوزل اولور.

برلك ايچون بر رئيس لازم شبهه‌يوق ؛ لكن بش مفتيلكدن بر رئيس نصل صايلانور؟

سليم گرای افندی جانتورین ـ بر نيچه يرده مفتيلر اولغاچ البته اتحاد ايچون بر رئيس العلما لازم . منسترلردن قورقمق بوش خيالدر . بوندن صوڭ دولت دوماسی اعضالارندن صايلانه‌جق منسترلر اهاليگه ضرر ايتمزلر . دولت دوماسی بولغاچ صاتيلمق ياخود صاتون آلمق مسئله‌لری قالماز .

هادی افندی آطلاسی ـ زمان اوزگردی ، اوزگره‌چك . كيله‌چكده كيم بيلور نه‌لر بولاچق ؛ لكن بزلر همان اسكی‌چه : منسترلر آراسنه بر رئيس كوندوره‌مز ، رئيس باراده بيسان ايته ، هراش شولای غنه بولاده ، بته . بو بر بوش خيالدر . مورومسيفده قويروغنی آلار آراسنده بوطاب يوردی . بزه آلاردان بر فائده بولورديب گمان ايتمه‌گز . بوندای خياللره آلدانوب يورمه‌گز . كيله‌چكده بزم ايچون غايت پارلاق كونلر بولور . دوماده بزدن بر عالم دگل ، يوز عالم اولور . منسترلر آراسنده قويروق بوطاب حقوق حمايه ايتمك بزم ايچون بيوك عاردر .

عالمجان حضرت ـ هادی افندينڭ سوزلری بيك بخشی ، استهزا طريقنده سويله‌مش ايسه‌ده بن عفو قيلام . مقصد هر شيئی پادشاه حضرتلرينه بلا واسطه ايصال ايدن بر آدم . منسترلر آراسنه داخل اولور يا اولماز ؛ پتربورغده اولور ياخود ديگر بر جايده اولور ، دوقلادده تعيين قيلنمامش . خلق آراسندن انتخاب قيلنسه ، هم گوزل متدين اولسه صاتيلمق احتمالی بعيددر . ملتی صاتاجق آدم ، منسترلر آراسنده اولسه اولماسه‌ده پيتربورغده طورسه هم طورماسه‌ده ، صاتار . مقصد همه مفتيلری ربط ايتمك ايچون بر مركز لازم ياخود توگل ؟

١١ نچی ماده مقبول .

١٢ نچی ماده اوقولدی .

شاهگرهیف افندی ـ زمانمزده هر تورلی غریب مسئلهلر باشمزه کیله . فقها کتابلارنده بومسئلهلرگه خصوصی جوابلاری طابلمای ؛ بزلر حیرتده قالامز : حرام اولسه فعلنده گناه ، حلال بولسه فائدهسندن محروم بولامز . شو مسئلهلرده زمانمزه موافق جوابلار فتوالر لازم بولا . بر آدمك بوقدر جوابلره قدرتی معلوم توگل . شوندای مسئلهلرنی حل ایتمك زمانه مناسب جوابلار ویرمك وظیفهسی شیخ الاسلام محکمهسنده علمالار النده اولسون ، رئیس العلما تصدیق ایتمك امضا ایتمك وظیفهسیله مکلف اولسون .

عالمجان حضرت ـ قرارلار فتوالر همهسی هیئت النده اولور ؛ مادهمزی اویله یازارز .

١٢ نچی ١٣ نچی مادهلر مقبول اولدی

ندوه ده مذاکره دوام ایتمکده ایدی . اسماعیل افندی غصپرنسکی هیئت ریاست ایله بعدالمصافحه وداع ایدوب قریمه سفر ایدهجکینی ندوهیه بیان ایتدی . « قارت بابانی یاش بالالار » اومورزلرینه کوتاروب بیوك آوازلار ایله زالدن چیغاردیلار . طبیعی ندوه مذاکرهسنه سکته کلدی .

رئیس افندی ـ دوقلاد مادهلری مقبول اولدی . بن دها برماده زیاده ایدرم . کاغدلرمزده یازماز ایسهکده یورکلرمزده یازیلسون ! مادهلر مادهسیدر ، اسلامیت اساسیدر ! اسلامده تفرقه اولماسون . بو سنی ، بو شیعی ، بو حنفی ، بو شافعی دینلمهسون . شیعیلك سنیلك یوق . اختلاف بتسون . محمدیلك شرفیله افتخار ایدهیك ! اسلامیت لواسی تحتنده همهمز بر قرندش کبی اجتماع ایدهیك .

ندوه‌ده حاضر اهل اسلامك كافه‌سی تمام ممنونيتله دقيقه‌لارجه ممتد اولان السسلريله اظهار سرور ايدوب «سنيلك شيعيلك يوق، اختلاف بتسون» جمله‌لرينی بلند آوازلار ايله تكرار ايتديلر.

رشيد افندی ـ جناب خدای بزی بر كلمه ايله جمع ايتمش؛ لا اله الا الله كلمه‌سيله همه‌مزی بر قرنداش ايتمش. اسلاميتدن مقصد همه‌كزه معلوم: توحيد ايله اتحاد. هر حركتمز كلمة خدايی اعلا ايچوندر، قوتمز اساسی اتحاددر. همه اهل اسلام اهل قرآندر. اهل قبله اهل قرآن همه‌سی بردر. عداوت بتسون؛ قلوبده تنافر قالماسون. دين قرنداشلكدر، همه اهل ايمان نص قرآن ايله قرنداشلردر. مؤمن مؤمنه محبت ايدر، حقانيت هم‌امانت ايله معامله ايدر. رئيس افندينك عرض ايتديكی ماده غايت مهم ماده‌در. ماده‌لر ماده‌سی ديميه، يوركلرده يازميه شايان برماده‌در. رئيس افنديه شو ماده ايچون هرنه قدر شكر ايدرايسه‌كده آزدر.

رئيس حضرتلرينك صوك درجه‌ده اهميتلی عرضی ندوه‌ده‌حاضر اولان اهل اسلامی جانلندردی، روحانيت دوقلادی ١٤ نجی ماده ايله زينتلندی.

١٤) اهل اسلام همه‌سی بر؛ مذاهب اختلافی اهميتسز؛ عمومی بر «رياست روحانيه» تاسيس ايتمكی مانع دگل

مكتب مدرسه دوقلادينكدون قالمش ماده‌لری ميدانه قويولدی.

٢٥ نجی ماده اوقولوب، قبول اولندی. ٢٧ نجی مقبول اولدی.

٢٨ نجی ماده اوقولدی.

عالمجان حضرت ـ مكتب مدرسه‌لر اسكيدن بيرو محله خلقی تربيه‌سنده نظارتنده‌در. اماملار فقط وكيل اولمق صفتيله مكتب مدرسه‌لری اداره ايدرلر. مدرسه‌لر اداره‌سی امام‌لارالندن آلنمق

موافق دگللر. زیرا مدرسه حیاتی بقاسی ایچون امام‌لارقدر اجتهاد ایدن آدم بولنماز. محله‌خلقی اداره‌دن عاجز؛ هرآدم اوزشغلی ایله مشغول. مدرسه‌نك بناسی عمارتی محله‌خلقینك خراجاتیله‌اولسه‌ده، مدرسه‌لرنك اکثری امام‌لارتشویقاتیله اجتهادیله وجوده کلمش‌در. امام‌لار اجتهادندن باشقه وجوده کلمش مدرسه غایت نادر. اشـك طبیعتنه کوره‌ده، مدرسه اداره‌سی امام‌الندە اولمق تیوشدر.

بعض امام‌لار اصلاح مدارس خصوصنده عطالـت، بعض‌لاری خلافنده حرکت ایدوب عناد ایتمش‌لر، انکار ایتمه‌م. لکن امام‌لارك عنادی محله‌خلقی طرفندن کوسترلمش عنادلره نظراً یوق‌حکمنده‌در. امام‌لار الندن‌چیقار؛ محله‌الندە اصلاح‌اولنوردیمك بربوش‌خیال‌در.

مسلمان‌لار امـام‌لارنی تعظیـم ایدرلر، دین هم علم امورنـده امام‌لارنی احترام ایدرلر؛ خدای‌ایله اوزلری‌آراسنده واسطه‌اعتبار ایدرلر. شوکا کوره؛ ملـت هیچ بر وقت الك اهمیتلی علم اشینی مدرسه‌اداره‌سنی امام‌لار الندن آلیه‌راضی اولمیه‌جق.

لهذا الك اصلح اولان شی مدرسه‌لر امام‌لار اداره‌سنده اولسون؛ محکمه اسلامیه مدرسه‌لره نظارت ایتسون. امام اوزی یاخود هیئت اداره مشاوره‌سیله مدرسه اشلرنده تصرف ایتسون. اگر یکباره مدرسه‌لر امام‌لار الندن‌آلنور ایسه، بودرجه‌ده دفعی انقلاب‌امام‌لاره تأثیر ایدر، خارج‌دن معلم‌لر کیلسه، بشریت سببلی امام‌لار هر تورلی فتنه‌لره سعی ایدرلر. نتیجه‌ده مطلوبك تماماً ضدی حاصل اولور.

شیروانسکی افندی ـ جماعـت؛ عالمجان حضـرت سوزی پك معقول. مدرسه اصلاحنه اجتهاد ایدن امام‌لار وار؛ لکن غایت نادر؛ عالمجان‌حضرت هم‌عالم هم متدین اولدیغندن البته مدرسه اوزاتك

اوز اختیارنده اوز ادارەسنده قالسه ضرریوق. لکن ملالرڭ اکثری عالمجان حضرت کبی دگل. مدرسەلر ملاافندیلر تشویقاتیله وجوده کلمش ایسه محله خلقینك اصلاح مدارس مسئلەسنه عنادلری ده ملاافندیلر اغواسیله وجوده کلمش در. ملالرڭ اکثری مدرسه اصلاحینی استەمزلر. غالبا اصلاح مدارس خلافنه حرکت ایدرلر. مکتب‌لر مدرسەلر ملا افندیلرڭ ادارەسنده بولو پك مناسب دگل. انتخاب اولنمش هیئت ادارەسنده اولسون. خلق اختیارینه تسلیم اولنور ایسه، بر هیئت تشکیل ایدرلر، هیئت نظارت ایدر.

عبدالله افندی عصمتی ــ مکتب مدرسه مسئلەسنده عمومك منافعینی ملاحظه تیوش. ادارەکیم النده اولسه اصلاح اولنور؟ ملاحظه ایتمك تیوش. بوبله مسئلەلرده شخصی فائدەلرنی عمومی مصلحتلره تقدیم ایتمك موافق دگل. مدرسه بناسنه عمارتنه سعی ایتمش‌لر. انکارمز یوق. لکن منت ایتمسونلر. طلبەلری تربیه ایتمش لر ایسه، قصورده ایتمش‌لر. تربیه ایتمش‌لر ایسه، بز شکر ایدرز. لکن آنلار مدرسەده قصور اسکیچه قالسون دیرلرمی؟ محله خلقی امامارنی تعظیم ایدر ایسه، بزده تعظیم ایدرز؛ لکن تعظیم ایتمكدن خدای ایله اوزی آراسنده واسطه اعتبار ایتمك لازم دگل. اسلامیتده خدا ایله عبد آراسنده واسطه یوق.

مکتب مدرسه ادارەسنه اڭ اصلح کیم؟ تعیین قیلورغه تیوش، بوقسه اصلاح مسئلەسنده مدرسه ملا النده قالسون دیمكده گنه فائده یوق. عمومك منافعنه خدمت ایدر بر الده اولسون. بر ملا النده گنه اولماسون.

بر آدم ــ مدرسەلر امام‌لار الندن آلنسه حضرتلر آراسنده فتنه چیغار یکباره آلمق مناسب ایمس.

عبدالله‌حضرت ـ بو سوز آڭلاماودن کیله . امام‌لار النادن مدرسه آلنور دیمه‌دك . مدرسه امام‌لار قولنداغنه قالماسون دیدك . بر هیئت قولنده اولسون . امام‌لرڭ اکثری مستبد بولا . اوزی اصلاح ایتمای ، باشقه‌غه یول ویرمای .

شاهگره‌یف افندی ـ امام‌لار فتنه‌سی همه‌سی قورصاق مسئله‌سندن کیله ایدی ، بوندن صوڭ فتنه لر دعوی‌لار خوفی بولماس .

هادی افندی آطلاسی ـ مدرسه امام قولندن آلنسون دیسه‌ك ده عالم‌جان حضرت کبی مدرس‌دن آلنسون دیمه‌دك . اهلیت‌سز امام‌دن آلنسون ، غیرتلی اجتهادلی امام‌دن آلنماسون . به‌لش آشاب یوروچی امامدن آلنسون ؛ خدمتنده مقید امام دن آلنماسون .

عالم‌جان حضرت ـ امام‌لارنی واسطه دیدم . یعنی الله‌غه مناجاتلرنی نیازلرنده امام‌لارنی واسطه قیلالار ؛ امام‌لارنی اوزلرینه مناجاتچسی دعاچی اعتبار قیلالار .

جارالله حضرت آنچوربن ـ جماعت ! مدرسه‌لرنی امام‌لارالندن آلوده بیك کوب ضررلاربار : اولاً ایکی‌بیکلب بخشی‌امام‌لارنی تعطیل لازم‌بولا . ثانیا امام‌لاردن آلورایسه‌ك معلم‌لر لازم‌بولا . معلم‌لرگه ماهیه لازم ، مکتب‌لرڭ اگثرنده ماهیه ویرورلك قدرت یوق . امام‌لارقولندن آلنسه مکتب‌لر معطل قالور . بالالارنی اوقوتورلق کشی بولماس . امام‌لاربوزمان‌غه قدراوقوتدیلار ، دینمزنی محافظه ایتدیلر . حاضرده مکتب مدرسه‌نی امام‌لار الندن جبراً آلورایسه‌ك برقدر انصاف‌سزلق بولور . عیب همه‌سی اوزمزده امام‌لارده توگل . همه‌مزه برلك ده خدمت ایتارگه کرك . اهالی ترقی ایدرایسه امام‌لارده ترقی ایدرلر . مکتب مدرسه‌لرنی اصلاح ایچون امام‌لردن آلمق لازم

توگل . آلمازایسه‌کده مرادمزجه اصلاح ممکن . بخشی اوقوتورایسه اوقوتور ، بوقسه اورننه معلم آلورمز .

عبدالله حضرت آپانای ــ جارالله افندینك سوزینی هیچ آڭلامادم .

٢٨ نچی ماده‌هم دیگر قالمش ماده‌لر اوقولوب تمام اولدی .

عبدالله حضرت آپ‌انای ــ مکتب مدرسه قومسیوننك دوغلادی تمام اولدی . دها عرض قیلنه‌جق شی‌وار :

١٩٠٦ سنه ٣١ مارت‌ده معارف نظارتی طرفندن اجنبی ملتلر ابتدائی مکتب‌لرینه متعلق نظام نشر اولنمش ایدی . شو نظامك اکثر ماده لری بزم اسلام مکتبلرینه اصلا مناسب دگلدر . بش بیك قدر اورنبورغ مسلمانلاری صحراده جمعیت یاصاب شو نظامك ماده‌لرینی بربر اوقوب مذاکره ایتمش‌لر . هربرینی مخالف کوروب پروتستو اعلان ایتمیه قرار ویرمش‌لر . اورنبورغ مسلمانلاری بزم جمعیتمزه مراجعت ایدوب شو نظامی فسخ ایتدرمك بابنده برچاره کورمگی رجاایتمش‌لر ، شمدی بزلر شومسئله‌یی هیئت ریاسته حواله‌ایده‌یلك هیئت ریاست بوننك چاره‌سنی کورسون

ندوه بوڭا راضی اولدی .

عبدالله‌حضرت ــ مکتب مدرسه‌لر اصلاحی ایچون پروغرام ترتیب اولندی : بوندن صوڭ انشاءالله مکتب‌لر مدرسه‌لر اصلاح اولنور ، پروغرام‌غه آیدراب قالمامز . لکن مکتب مدرسه‌نی اصلاح ایچون معلملر لازم‌اولاجق . حاضرده‌بزده معلم‌لر بیك‌از ، البته معلملرنی چیت‌دن دعوت ایتمك لازم اولور . لکن ، همه‌گزه معلوم ، چیت‌دن اوقوب کلمش آدملره روسیاده تعلیم ایله اشتغال ایتمك زاکون طرفندن ممنوع . بو زاکون‌نی‌ده فسخ ایتدرمك لازم .

مکتب مدرسه قومسیوننڭ دوقلادی تمام اولدی .

جمعیت آرزوسیله مجلسه ۹ ساعتده فاصله اعلان اولندی .

(فاصله اثناسنده هیئت ریاستنڭ)

(٤ نجی مجلسی .)

ابتدا شوکون صوڭ کون اولوب اولماق مسئله سی مذاکره اولندی. «صوڭ کون اولاجق ، هر نصل ایسه ده شوکون مجلسنی دوام ایتدروب لازم اولان مسئله لری حل ایتمك کرك » فکری اتفاقا مقبول اولدی.

اداره مرکزیه اعضالارینی رأی خفی اصولیله انتخاب ایتدرمك، انتخابنامه لر تفتیشینی دورت بش قومسیونه حواله ایتمك، قومسیونلار شو اش ایله مشغول ایکن ، مجلسنی دوام ایتدروب دیگر مسئله لری اتمام ایتمك فکری اتفاقاً مقبول اولدی .

هیئت ریاست ٦ نجی ماده حقنده شو قراری قبول ایتدی : اداره مرکزیه یه تحمیل اولنه جق وظیفه لردن الڭ مهمی روسیا مسلمانلاری ایچون بر سیاسی فرقه تشکیل ایتمك ، یعنی بر طرفدن نظامنامه حاضر ایدوب فرقه نڭ رسمیتنه اجتهاد ایتمك ، دیگر طرفدن اعضالار جمع ایدوب سیاسی فرقه نڭ بالفعل وجودینه سعی ایتمك.

۷ نجی ماده حقنده : مسلمانلر اتفاقنڭ وارداتی ، دیگر پارتیالار وارداتی کبی اعضالاردن آلنه جق اعضالق حصه لری ، اهل خیرات طرفندن ویریله جك اعانه لر، نشریاتدن حاصل اولاجق فائده لر، هم ده باشقه جهتلردن وارد اولاجق پاره لردر .

شو مسئله نڭ تفصیلا مذاکره سی اداره مرکزیه اجتماعنه تأخیر اولندی .

۸ نجی ماده حقنده : مسلمانلر اتفاقنڭ بر روسچه بر ترکچه جریده لری بولنه جق . اداره مرکزیه ممکن اولان وسیله لر ایله شو

ایکی جریده‌نك پتربورغ‌ده نشرینه اجتهاد ایده‌جك. شو جریده‌لرده روسیا مسلمانلرینك حقوقلری حمایه قیلنوب ، اتفاقك افکاری نشر اولنه‌جق .

١٥ نجی ماده حقنده : عموم روسیا مسلمانلرینك کله‌جك دوردنجی ندوه‌لری ١٩٠٧ سنه ١٠ آوغوستده نیژنی نووغوردده اولاجق .

بویله سنه‌ده بر دفعه اولاجق ندوه‌لر ، سیاسی فرقه ندوه‌لری اولماینجه ، عموم روسیا مسلمانلرینك هرنصل فرقه‌یه منسوب اولسه‌لارده عمومی اجتماعلری اولاجق. بوندوه‌لرده روسیا مسلمانلرینك عمومنه تعلقی وار مسئله‌لر مذاکره اولنه‌جق .

١٦ نجی ماده حقنده : ندوه مجلسلرینك پروتوقولی ، ندوه‌نك قرارلاری ممکن قدر تیز زمانده اداره مرکزیه طرفندن نشر اولنه‌جق . بوندن حاصل اولا بیله‌جك واردات روسیا مسلمانلری اتفاقی فائده‌سنه حساب اولنه جق.

صکره ندوه‌ده اوقنه‌جق قرارلاری تلغراملری کوزدن کیچردیلر .

بونك ایله هیئت ریاستك ٤ نجی مجلس تمام اولدی .

فاصله‌دن صوڭ اون ساعت راده‌لرنده مجلس باشلاندی .

یوسف افندی — ایکی قومسیون دوقلادی تمام اولدی . دوقلادلار ، سویلنمش سوزلر همه‌سی پروتوقولده درج اولنور . سته نوغرافیا ایله اولماسه‌ده ممکن قدر مکمل اولور . پروتوقولك ره‌داقسیونی اشلرنده تعدیل لازم اولور ایسه تعدیلات اجراسنه راضی اولاچقمی‌سز؟

لازم اورونلارده تعدیلات اجرا ایتمك اختیارینی ندوه هیئت استشاره‌یه ویردی .

صرتلانف افندی ـ قومسیونلارده خدمت ایتمش محترم افندیلره تشکر ایدیکز . اززمانده بیوك خدمتلر حاضر ایتمشلر .

ندوه بر آغزدن تشکرات بیان ایتدی .

علیکایف افندی ـ قومسیونلار کوب اش قیلمشلار ، رحمت . لکن بوگون بورادە یازیلمش شیلر کاغدده قالماسه ایدی . قایتوب همه‌مز اجتهاد ایتسه‌ك ایدی . بواشلرنی همه‌مزه واجب بیلوب اجتهاد ایله اجرا ایتسه‌ك ایدی .

رئیس افندی ـ عبدالله حضرت پروغرام قومسیوننك دوقلادینی اوقور .

عبدالله‌حضرت ـ ١٧ نچی آوغوست مجلسنده هیئت ریاست روسیا مسلمانلری ایچون بر سیاسی فرقه تشکیل ایتمگی ندوه‌یه عرض ایتمش ایدی هیئت ریاستنك عرضی ندوه طرفندن قبول قیلنمش ایدی . هر بر سیاسی فرقه ایچون بر پروغرام لازم اولدیغندن هیئت ریاست برمعین پروغرام قبول ایتمگیده ندوه‌یه‌عرض ایتدی . ندوه قبول ایتدی . صکره سیاسی فرقه ایچون بر اداره مرکزیه کرکلکی ، همده بو اداره مرکزیه اون بش کشیدن عبارت اولوب اوچیننك دائما هیئت دائمه اسمیله پتربورغده اقامت ایده‌جگی قرار قیلنمش ایدی .

ینه ده مذکور مجلس اون بش کشیدن عبارت بر قومسیون انتخاب ایدوب ، شو سنه‌ده ینوار آینده طوقز کون ظرفنده تفصیلا مذاکره صوکنده موقتا قبول قیلنمش پروغرام مذاکره‌سنی قومسیونه حواله ایتمش ایدی .

قومسیون پروغرام مذاکرەسی ایچون ایکی دفعه اجتماع ایتدی. پروغرامنی باشدن آخیرینه قدر تماما تدقیق ایله مذاکره ایتدی. بعض مادەعبارەلرینی برقدر تعدیل ایدوب، بعض مادەلردەبرقدر شیلر زیاده ایتدی. پروغرام مادەلری آراسنده مسلمانلرغه ضرر شریعت ایله عقلغه خلاف هیچ برشی کورمدی. همه روسیا مسلمانلری ایچون موافق کوردی.

آلای بولسەده قومسیون بو پروغرامنی مذاکرەسز محاکمەسز قبول قیلڭز، یارار، بیك بخشی دیمك فکرنده دگل.

لکن ٧٤ مادەلی برپروغرامنی بویله زور جمعیتده مذاکرەقیلو آسان توگل. پروغرامده دینی سیاسی اقتصادی نظامی مسئلەلر وار اکثری مشکل، بومسئلەلرنی مذاکره ایتمك ایچون بیك بیوك دقت کرك، اوزون فکر کرك، اڭ ازنده برهفته وقت کرك. جمعیتمز بش کون دوام ایتدی. بوندن صوڭ برهفته یاخود بش کون دوام ایتو احتمالی یوق. البته جمعیتده بوپروغرامنی تفصیلا مذاکره ایتو ممکن توکل بولوب قالدی:

شونکا کوره قومسیون عرض قیلا: جمعیت بو پروغرامنی حاضرده قطعی صورتده قبول ایتمەسەده مسلمانلرنڭ سیاسی اشلرنده عمل ایچون کنه سیاسی اشلرده اداره مرکزیەگه خط حرکت کوسترە بیلەجك بررهبر ایتوب کنه، موقت طرزده قبول ایتسون. همده جمعیت پروغرامنڭ تفصیلا مذاکره سنی لازم اورون لارده تعدیل ایتونی اداره مرکزیەگه الزام ایتسون.

اداره مرکزیه پروغرامنی تفصیلا قارار، نقصانی وارایسەتکمیل ایدر، اهل اسلام منفعتی ایچون لازم اولان تعدیللرنی اجرا ایدر، زیاده قیلنەجق یاخود اسقاط قیلنەجق مادەلرنی تعیین ایدر، کلەجك ندوه

اجتماعنه‌قدر پروغرام ایچون لازم اولاجق هرشینی حاضرایدر ؛

کله‌چك ندوه‌ده بونك همه‌سنی عموم مسلمان لاره عرض ایدر ؛ قبول ایتمیه شایان ایسه قبول ایدرلر ، دگل ایسه ینه‌تعدیل ایتمك ایچون تأخیرایدرلر .

افندیلر : بویله‌ایتماك عجب دگل . هرکس هرملت اویله‌ایدر . هرپروغرام شوطرزده وجوده کلور . پروغرام هرنه قدر مکمل ایسه‌ده ، تنقید قیلنسه ینه نقصانی ظهور ایدر . هرشینی زمان تکمیل ایدر . پروغرام برکون ایکی کون مذاکره ایله‌گنه تکمیل اولنماز ؛ پروغرام حیات کوستردیگی تجربه ویردیگی تعدیلات ایله تکمیل اولنور . حیات‌دن چیقمش شی کامل اولور ، هرملتك حاجتنه موافق اولور .

اداره مرکزیه کله‌چك سنه‌یه قدر حیات‌دن تجربه‌دن استفاده ایدوب لازم شیلری حاضرایتسون ؛ حاضردن اعضالار قیدایتمیه باشلاب ، اهل اسلام اتفاقنك رسمیتنی تصدیق ایتدرمیه سعی ایتسون ، دولت دوماسنه صایلاو زمانده مسلمانلار ایچون فائده‌لی اولاچق صورت حرکتنی تعیین ایتسون .

عیاض افندی‌چنگیز — جماعت : حاضرده پروغرام حقنده براز سوز سویلیم : نیچه کون مقدم پروغرام حقنده اوزون نزاع لار بولغان ایدی . بیك قاتی قچقرش‌لار بولوب ، بز پروغرامنی قبول قیلماغاچ تفتیش ایتو ایچون پروغرامنی بر قومسیونغه طاپشرغان ایدك . قومسیون بزگه ثلثه نیلر بیان قیلور ایندی دیب کرتوب طورغان‌ده قومسیون بزگه‌ایته : سزبو پروغرامنی قبول قیلماسه‌گزده عمل‌گنه قیلوب طورگز . بونیندی سوزبولا : سز خره‌ستیاناق‌نی قبول قیلماسه‌گزده چوقنوب‌غنه طورکز دیگان شکللی سوزبولا . قبول‌قیلمایچه

عمل ایتو ممکن توگل . پروغرام مسئله‌سی بیك زور مسئله . ٢٠ ملیونلق مسلمان‌لار اسمندن هیچ قارامابنچه بیلمه‌ینچه پروغرام قبول ایدیگز دیمك معقول توگل . وجدانلی عقل سلیم صاحبی بوندای تکلیفنی قبول ایتمز . سز ١٥ روبل‌لك بر کاغد یازدرسه‌گزده اوقوب آڭلاب بتورماینچه بیك تیزگنه قولگزنی قویمایسز . پروغرام شکلی زور اشلرده تفتیش‌سز قبول ایتو برده یارامی . سزده البته بوندای معناسز تکلیف‌لرنی قبول قیلمازسز . بز بو پروغرامنی کورگانمز هم ایشتکانمز یوق ؛ ابی بابای‌لار ایندی بیلمه‌ینچه اشله‌مه‌گان‌لردر دیب هیچ بر وقت قبول ایتو احتمالمز یوق . البته بایلارغه‌غنه یاراقلی ایتوب یازلغان‌ده اویالولاردن اوقوماس‌دن غنه قبول ایتونی تکلیف ایته‌لر . ینارایندی بزلرگه بایلار کوبینی کویلرگه ، خلق‌نڭ الڭ کوب صنفی قره‌ستیان‌لارنی رابوچیلارنی یاقلارغه کرك ، دوماده‌بایلارغنه بولغاچ آلارهمان خلق‌نڭ قانینی ایچرگه‌گنه زاکون یاصارلار . پروغرام ماده‌لرینی برر برره‌مذاکره قیلایق تنقید قیلایق ، صڭره‌یاراسه قبول‌ایدرمز بوپروغرام ایله وکیللرمز دوماغه باردیلار . هیچ بر نرسه قیلمادیلار .

فوادافندی ـ جماعت ! بو کون‌گه قدر جمعیت‌ده ایکی مسئله‌نی مکتب مدرسه مسئله‌سنی همده روحانیت مسئله‌سنی مذاکره ایتدك . ناچارمی بخشی‌می قبول ایتدك . قبول ایتکان نرسه‌لرنی اجتهاد قیلوب وجودگه‌ده احتمال چیغارورېز . بو ایکی ینگل‌گنه مسئله‌لرگه دورت کون صرف ایتدك . حاضر ایندی سیاست مسئله‌سنه کلدك . دینمز ایچون‌ده دنیامز ایچونده الڭ لازم مسئله . مکتب مدرسه اشلری ایچون‌ده روحانیت اشلری ایچون‌ده سیاست لازم . علوم معارف ایچون‌ده دین ایچونده سیاست لازم . بتون روسیا دولتننڭ

احوال‌لر حرکت‌لر سیاست‌اشلر ینه تعلقلی . بوندای بیوك مسئله‌ده قومسیون بزگه نی ایته؟ ۲۰ ملیون مسلمان‌اسمندن همه مسلمان‌لارغه تعلقلی بولغان پروغرامنی هیچ اوقوب قاراماس‌دن اچنده نی بار نی یوق بیلمس‌دن عمل ایچون‌گنه قبول قیلگز دی . ۲۰ ملیون خلق‌اسمندن اوقومایینچه قارامایینچه بوپروغرامنی نیچوك قبول‌ایته‌یك؟ احتمال آنك بیك کوب خلق‌لارغه ضررلی‌نرسه‌لر باردر . اوقومایینچه قارامایینچه ۲۰ ملیون خلق اسمندن قبول ایتو هیچ عقلغه صیغان‌اش توگل. ماده‌لرنی برم برم اوقوغان‌ده پروغرام ناچارلغی یاراماس‌لغی معلوم بولاچغنه کوره قومسیون پرده آرقالی‌غنه اشنی‌اوتکارمکچی بولا. ماده‌لرنی برم برم اوقورغه وقتمز یوق دیلر . وقت‌لاری بولماسه طاشلاسون‌لار ، قالدرسون‌لار . نیچون ۲۰ ملیون خلق اسمندن پروغرامنی قبول قیلگز دیب تکلیف قیلالار . ماده‌لرنی برم برم اوقومایینچه قبول ایتسه‌ك بزگه عیب . قارامایینچه قبول قیلگز دیسه قومسیون‌غه عیب. اوقوماس‌دن کورمس‌دن قبول ایته کورمه‌گز ، جماعت ! اویون اش توگل. بیك کوب مسلمان‌لارغه‌ضرر بولور . اخیرسوزم : ماده ماده اوقوماس دن قبول قیلورغه یارامی .

تیمورشاه‌صلاویوف - جماعت‌بن اوزغان صایلاوده بولدم. بزقاده‌ت لارایله برگه قوشولوب صایلادق ، مسلمان‌لار پروغرامنده شریعت گه مخالف اورون‌لار وار دیب علماالار سویله‌دیلر . دوماده وکیللرمزده اختلاف قیلدیلار . پروغرام پروغرام توگل . قاچونوب یوصونوب غنه پلاویاننده اوستال اطرافنده اون اون‌بش کشینك گنه یاصاغان نرسه‌سی . ۲۰ ملیون مسلمان اسمندن نیچوك ایتوب قبول قیلایق ؟ هیچ برآدم‌گه کورنمگان بیلنمه‌گان پروغرام بزگه فیچوك یاراسون ؟ دوماغه بارغان چلینلرمز همه‌سی اتفاقچیلارایدی ، اوز پروغرام‌لاری ایله نی قیلدیلار ؟ بوندن صوکده شولای بولور .

صرتلانف‌افندی ـ پروغرامنی قومسیون ایکی کون قارادی. پره‌زیدیوم‌دن اعضالارازایدی. بوتن آدملر وار ایدی. قومسیون پروغرام‌ده یامان نرسه کورمدی. قبول ایتدی. یاش‌لر پروغرامنی اوقوماس‌دن کورمس‌دن قبول ایتو درست توگل‌دیلر. قومینت پروغرامنی هر طرف‌قه طاراتنور، کورورلر، اوقورلار. استه‌گان آدم‌قبول‌ایتار. هیچ‌بر آدم‌نی اوقوماس‌دن کورمس‌دن قبول‌قیل‌دیب تکلیف قیلغانمز یوق. بوپروغرام اول‌ده طارالغان ایدی. هربرده اوقودیلار، کوردیلر. حاضرده برقومیتت صایلانسون کله‌جك سنه‌گه قدر تفتیش ایتوب قویسون، ٤نچی سیزدده مذاکره قیلنور. کوب مرتبه اوقولورده، اخیرده حل قیلنور. یاشلر بوپروغرام کاده‌ت‌لار پروغرامی‌دیب‌ایته‌لر. یوق، توگل، کوب اورون‌ده کاده‌ت‌لاردن صول‌ده. یاشلر ایته‌لر پروغرام‌ده رابوچیلار قره‌ستیان‌لار حقنده برنرسه‌یوق. درست توگل اوقوسون‌لار، کورورلر. رابوچیلارهمده قره‌ستیان‌لار فائده‌سنه بیك کوب نرسه‌لر بار. آلارغه ینه‌نی کرك ایکان؟ آدملر آتمق، بومبالار طاشلامق کرکمی؟

(یاشلر پروتستوباصادیلار: بزکشیلر اوتوررگه قوشقانمزیوق. سوزینی قایتاروب آلسون. آوازلار کوتاریلدی صرتلانف‌افندی سوزمنی قایتاردم دیمیه مجبور اولدی.)

صرتلانف‌افندی دوام‌ایته ـ یاش‌لر ایته‌لر حریت یولنده قان‌لار جانلر توگلدی. حساب‌سز آدملر قربان بولدی. حریت‌دن سزده استفاده ایتدیگز، سزده حریت‌یولنده قربان بولغان آدملر کبی حرکت ایدیگز، آلار شکللی سزده جان آیاماگز. جانلارده آیاماگز. بوسوزنك معناسی نی‌ایکان؟ بومبا طاشلاگز؛ آدملرنی اوتورگز معناسنده توگلمی؟ معناسی بر، مضمونی بر. (یاشلر

سکوت ایندیلر .) یاشلر ایته‌لر : پروغرام یارامی ، پروغرام یامان . پروغرام طارالغاننه بر سنه بولوب بارا . نی ایچون حاضرگه قدر برگنه ضررلی ماده‌سنی کوستره‌دیلر . طابقان بولسه‌لار کوسترو کرك ایدی . حاضرگه قدر صاقلاوده نی فائده بار . بز پروغرامنی پرده آرقالیغنه اوتکارمکچی بولمایمز . جمعیت وقتی بولسه مذاکره قیلودن بز قاچمایمز ، صوراب قاراگز دورت‌بش‌کون قالوب پروغرام قارارغه راضی بولاچق کشی طاباره‌سز ؟

عبدالله‌حضرت ـ یاش‌لر دیسه‌م‌ده بولا ، صوللار پارتیاسی دیسه‌م‌ده بولا . یاش‌لر ایته‌لر : پروغرامنی کورگانمز ایشتکانمز یوق ؛ اوقوماس‌دن کورمس‌دن اچنده نی‌بار نی‌یوق بیلمس‌دن پروغرامنی نیچوك قبول ایته‌یك .

یاشلرنك بو سوزلری اوز مرادلارینی ماتور ایتوب کوسترو ایچون‌گنه . یوقسه پروغرامنی کورمه‌دك بیلمه‌دك اوقومادق دیمك لری یالغان . کوردیلر ، بیلدیلر ، اوقودیلار . پروغرام روسچه ترکچه طارالدی . هر کم اوقودی ، هرکم بیلدی . جریده‌لرده تنقید قیلندی . شولای بولسه‌ده هنوز قومسیون وقت صورتلگنه رهبر اولسون ، بر قارالسون ، بش قارالسون ، اون قارالسون ؛ صکره قبول اولنورغه یارار ایسه قبول قیلنسون دی .

تیمور شاه‌افندی ایته : پلاو یانند‌ه اوستال اطرافنده اون اون‌بش‌کشی یاصاغان پروغرامنی ۲۰ ملیون ملت اسمندن نصل قبول قیلایق ؟ جواب : پروغرام یاننده آش آشاو چای ایچو پروغرام هیبنی موجب توگل . آشامایچه ایچمه‌یچه طوروب بولمای ، همه‌گزه معلوم ، پتربورغ‌ده جمعیتمزه رخصت یوق ایدی . شوگاکوره مضطر بولدیلار . پلاو مجلسی چای مجلسی یاصاب اش قارادیلار .

بنم گمانمچه آش یاننده چای اوستالنده بولوچیلق هیچ بر نقص نی موجب توگل . تیمورشاه افندی ایته : هیچ بر آدمگه کورنمه‌گان بیلنمه‌گان پروغرام بزگه نیچوك یاراسون ؟ جواب : پتربورغ‌ده طوقز کون ظرفنده تفصیلا قارالدی . هرطرفدن کیلمش بوزدن زیاده وکیل‌لر بار ایدی . روسچه ترکچه طبع اولنوب طارالدی . هرطرفده اوقودیلار . اورنبورغ ده بش بیك مقدارنده مسلمان‌لار جمعیت یاصاب پروغرامنی باشدن اخیرینه قدر تفصیلا تدقیق ایله مذاکره قیلمش‌لار . البته تیمورشاه افندی‌ده بش بیك مسلمان آراسنده بار ایدی . همه ماده‌لرنی قبول قیلغان‌لار . دورت بش ماده حقنده اوزملاحظه‌لرینی یازوب دوقتور جهانگیر افندی بابیورین واسطه سیله بزم شو جمعیتمزگه یبارگان‌لر . پروغرامده شریعتگه مخالف هیچ برنرسه کورمگان‌لر . تیمورشاه افندینك سوزی یالغان . پروغرامده شریعتگه خلاف اورون‌لار بار دیب علمالار سویله‌گانی یوق .

صوللار ایته‌لر : ماده‌ماده اوقوغان‌ده پروغرام نك یاراماس‌لغی کرك توکللگی معلوم بولا جغنه کوره قومیسون پرده آرقالی‌غنه اش‌نی اوتکارمکچی بولا . جواب : پروغرامنی طبع ایتدك . هرطرفقه نشر ایتدك . هرکیم اوقوسون هر آدم کورسون . یاراماس ماده‌سی وار ایسه کوسترسون . پرده آرقالی‌غنه اشنی یورتمه‌دك . بز هیچ بر آدمنك آغزینی باغلامادق . یاراماغان ماده‌سی بولسه نیچون کوسترمدیلر ، فلان ماده ضررلی دیب غزیته‌لرنده یازمادیلار ،

صوللار ایته‌لر : پروغرامده رابوچیلار حقنده هیچ برنرسه یوق . پروغرام بایلار پروغرامی . جواب : بوبالغان . رابوچیلار حقنده بیك کوب نرسه‌لر بار . رابوچیلار فصلنده ایکنچی ماده ده

کونده سکز ساعتلك یاخود یدی ساعتلك اش مسئله سی وار . قره ستیان‌لار حقنده هم ده یاشقه صنف‌لار حقنده ممکن‌قدر فائده‌لی اش‌لر کوسترلش . فقط صوللار مرادنچه بایلار یرینی طالاب آلوب قره ستیانلرغه ویرو مسئله سی یوق . کشینك ملکینی طالاو شریعتمزده حرام بولغانغه کوره بز اول مسئله‌نی پروغرامده یازمادق . زیرا بزنم الله مقدس شریعتمز اوقدرشینی یعنی مال ملك طالاونی تحمل ایتمای . بز شریعت دن طش نرسه‌نی قیلورغه یاخود قوشارغه راضی توگل . هرشی‌ده شریعت احکامینی رعایه قیلورغه اجتهاد قیلامز . اگرده شریعتمز کشینك ملکینی بایلارنك یرینی طالارغه یاری ضرر یوق دیسه ایدی ، صوللار خاطری قالماسون ایندی دیب ، اول مسئله‌نی ده پروغرامده یازار ایدك .

صوللار ایته‌لر : ابی بابای‌لاربیلمه‌ینچه قبول قیلماغان‌لاردر دیب‌گنه یابای‌لاردن قالغان نرسه‌نی قبول ایتو یارامی .

جواب : بابای‌لاردن قالغان یوق . بر سنه‌ده بولغان یوق . پروغرامنی بز کیسه بزگه جیمادق . اوقوسون‌لار کورسونلر .

صوللار ایته‌لر : بزنك وکیللرنك دوماغه باروودن فائده یوق . بارد یلار ، نه قیلدیلار ؟ جواب : بوسوز اورون سز ؛ جریده‌لرده یازیلغان بولسه‌ده انصاف نقطهٔ نظردن بوسوز اصلا درست توگل . حکومت اختیار ویرمگاچ نه قیلسون‌لار ؟ دوماده قایسی پارتیا اش کوسترد‌ی‌ده بزنك مسلمان‌لار قالدی ؟

صوللار ایته‌لر : دوماده بزدن بورژوآ لارغنه وار ایدی . آلاردن رابوچیلارغه قره ستیان‌لارغه فائده بولماس . آلار همان خلق‌نك قانینی ایچرگه گنه زاکون یاصارلار . جواب : دوماده بورژوآ لارغنه بولسه ده آلارنیڭدی مسئله‌ده قوولدیلار ؟ یر !

ایرك ؛ دیب هکیم ایچون قچفردیلار ؟ ویبورغ ووززوانیه سنده کیم لر قول قویدیلار ؟

رئیس‌افندی ـ اشلر چوق ، وقت یوق ؛ صوللار قومسیون دوقلادینه اعتراض ایتمش‌لرایدی . قومسیون جواب وبردی. اش کرك ، جدال میدانی دگل . بر آدم ایکی دفعه سویلمه‌مك قاعده‌در. قید بتدی . (رئیس افندی تکلیفی مقبول)

کبیرف‌افندی ـ صرتلانف پروغرام یارار دیدی . البته صرتلانف شکللی دواره‌ن‌لارغه یارار. افندیلر شو پروغرامنی اوقومایچه قبول ایتمه‌گز ، ضرر بولور .

جلال‌افندی‌معینف ـ بزه دیدیلر ، وقت طار ، قومسیون اوصاندی. بوشیلری قارامایوب کیده‌یك . همه مسلمان‌لاراشی اویون دگل ، اهمیتلی در . یازیق اولور بزه بویله ایدر ایسه‌ك !

جمال‌الدین‌حضرت‌قورامشین ـ بن الك اول قومسیون تکلیفینی قبول ایدرم . قومسیون طرفندن سویلنمش سوزی تصدیق ایدرم. مسلمان‌لارنك همه‌سی دگل ایسه‌ده بیك کوب آدم پروغرامنی کوردی ، اوقودی ، بیلدی. اچنده نی بار نی یوق بیك کوب آدمگه معلوم بولدی. بن دوماده چلین ایدم. یاشلر دیدیلر: دوماده مسلمان‌لار نه قیلدیلار؟ طوغری ، اعتراض‌لاری وارد. دوماده مسلمان‌لار بر شیده قیلمادیلار. لکن باشقه پارتیالار، صوللار پارتیاسی نه قیلدیلار؟ بز بو یاشلرنی دوماغه کوندوره‌یك باقالم نه قیلورلار؟ چیتدن طوروب سوز سویلمك عیب کورمك بیك آسان. دوماده اش قیلو آلای توگل .

صوللار ایته‌لر : «طارطشوده‌غنه طابارسن اوز حقڭنی» درست ، طارطشایق ؛ لکن نه ایله طارطشایق ؟ چوکچ ژورنالنده یازلغانچه قرم

آرقانلاری ایله‌می طارطشایق؛ حاضر ایندی بز کیمگه اعتماد قیلایق؛ چوکچ ژورنالی سوزینه‌می؛ صوللار سویله‌گان سوزگه‌می؛ دولت دوماسنده هیچ بر پارتیادن صوکغه قالمادق. باشقه‌لار قیلغان اشنی بزده قیلدق. قارا خلق ایچون، یر، ایرك ایچون غیرت ایتدك؛ آرسلانلق کوستردك؛ اعضالار. آرسلانلغنه دومانك قپانمه‌سی کون کبی دلیل!

حسن افندی مامین ــ ایکی سنه‌دن بیرو جمعیت! جمعیت! دیه دیه مسلمانلارنی دعوت ایتدك. غزیته‌لرمزی جمعیت جمعیت آوازلاری ایله طولو ایتدك. حساب‌سز مشقت‌لر ایله حاضر ایندی بوقدر مسلمانلارنی بورایه جمع ایتدك. مقصد مهم مسئله‌لرده مذاکره ایتمك ایدی. حاضر ایندی قومسیون الڭ مهم مسئله‌لرده بزه آغز آچماغز سوز سویله‌مه‌گزدی؛ بتون زحمتلرنی مشقتلرنی برباد ایترگه اجتهاد قیلا. بزده هر تورلی صنف وار. کوبرك عمله صنفی. عمله صنفنه یاراقلی اقتصادی سیاسی پروغرام لازم. هر کیم بونی بیله، قومسیونده بیلك یخشی بیله. برده یاراماغان پروغرامنی قبول ایتودن نه فائده بولور ایکان؟ بورادا اوقوسونلار. کورمگان بیلمه‌گان پروغرامنی نصل قبول قیلایق؟ کوسترسونلر!

جارالله‌حضرت آنچورین ــ صوللار یامان دیلر. یامان ماده‌سنی کوسترسونلر. طارالدی، هربرده اوقولدی. اوقوماغان بولسه‌لار اوچ تینگه دورت تینگه آلوب اوقوسونلار. کورمدك، بیلمدك دیلر، یالغان ایته‌لر.

عبدالله‌حضرت ــ آواز ایله سویلنگان سوزنی ایشتسه‌لر ایدی؛ اون مرتبه سویلنگان سوزنی برگنه مرتبه آڭلاسالار ایدی؛ آراتورلق کوسترو ایچونگنه اون مرتبه سویلنگان سوزنی قرق مرتبه سویلمه‌سه‌لر ایدی. رابوچیلر قره‌حنیانلار فائده‌سنه

پروغرامده هیچ بر نرسه یوق دیلر . یالغان ؛ بار ! باشقه پارتیالار پروغرامنده بولغان نرسه‌لر بزنڭ پروغرامده بار . درست ، بزنڭ پروغرامده کشی ملکینی طالاو ، بایلار یرینی طارتوب آلو یوق . عقلغه‌ده شریعت‌گه‌ده هیچ موافق بولماغانغه کوره ، پروغرامده یازارغه یاراماس . اسلام شریعتنه مخالف بولغان ماده‌نی مسلمان‌لار پروغرامنده یازارلق کوچمز یوق !

سیدگرای افندی آلکین ـ یاشلار «همه مسلمان‌لارنی بر پروغرامده بر پارتیاده یاصاب بولماس ؛ مسلمان‌لارده تورلی قلاص‌لار ، تورلی صنف‌لار بار» دیلر . بن آلارغه جوابده ایتدم : بزده صنف جهتندن باشقه‌لق نی قدر کوب بولسه‌ده دین جهتنده بزده برلك بار . دین‌گه تیگان چاق‌ده دشمنلق باشقه‌لق آراده قالماس ، همه مسلمان‌لار بر بولالار . مسلمان‌لار هر برده دین فائده‌سنی دین حریتنی هر فائده‌دن هر حریت‌دن آلده کوره‌لر . دوماغه صایلانودن اول بکا یدی بیگلب مکره‌لر طرفندن وکیل‌لر کلوب کندیلر . دین ایچون کیلگان وکیللرگه بن حقوق‌لار حریتلر طوغروسنده سوز سویله‌دم . خلق‌غه بولغان بزگه‌ده بولور . بزنڭ ایچون دین کرك دیدیلر . دوماغه صایلانغاچ بکا بیك کوب مسلمان قره‌ستیان‌لاری کیلدی . آلارده بر اشلریده بار ایدی . دوماده سزگه یر ، حریت ، پراوالار آلوربز ایندی دیدم . روس‌لارغه بولغان بزگه‌ده بولور . بزگه مکتب ، مسجد ، دین حریتلرینی آلمز دیب جواب بیردیلر . بن بوندن آڭلادم : بزنڭ مسلمان‌لار ایچون دین هر نرسه‌دن عزیزرك . مسلمان‌لار آراسنده قلاص جهتندن کوب باشقه‌لق بولسه‌ده صول‌لار تعبیرنچه دشمنلق بولسه‌ده دین مسئله‌سنه کیلگان‌ده آلار همه‌سی برگه بولا .

مسلمان‌لار ایچون یردن‌ده ایرکدن‌ده آل‌ده دین ! مسلمان‌لار هر وقت دین‌نی دنیادن آل‌ده طوتالار ، هیچ بر وقت دینی دنیاغه صاتو احتماللری یوق . صوللارنـك مسلمان‌لار هیچ بر وقت بر پارتیاده بولو احتماللری یـوق دیگان سوزلری درست توگل . مسلمان‌لار هیچ بر وقت ایکی‌گه بولنمس‌لر دیسه‌ك بیگرك درست بولور . اسلام بر ! مسلمان‌لارده بر !

شاهگره‌یف افندی ـ پروغرام سیاسی پروغرام‌اولدیغندن تفصیلا ماده ماده قاراب بیلمك تیوش . یوقسه بعض مسلمانلارنك حقوقی ضائع بولو احتمال وار .

ولی‌افندی سیداشف ـ جماعت ! پروغرامنی قبول ایتواختیاری دیدیلر . اوبله ایسه نیچون شو جمعیت‌ده عموم مسلمان اسمندن قبول ایتونی تکلیف قیلالار ؟ آلـکین افندیگه مکرهلر مسلمـان قره‌ستیان‌لاری کیلگان‌لرده بزگه هـر شیدن اول دین کـرك دیگان‌لر . طوغری ، آلار دین جهتندن ظلم کورگان‌گه کـوره دین‌نی تقدیم قیلالار . همه مسلمان‌لار دین جهتنده بر بولسه‌لارده قورصاق کیسه مسئله‌سنده هیچ بروقت برگه بولماس‌لار .

اسماعیل افندی غصپرنسکی ـ حضرات ! پروغرام مسئله‌سنده پك اوزون مذاکره‌لر بحثلر دوام ایتدی . صاغ طرفدن هم صول طرفدن پك چوق سـوز سویلندی . آکلاشیلمیان بـر شی وار ، امـا آکلاشیلسه بحثی اولورایدی . بیلمم خاطرکزده وارمی ، بن‌ایکی کـون مقدم سزلره سویـله‌مش ایدم . سیاسی پروغراملاردن ، سیاسی مسئله‌لردن بحـث ایتمیه حقمز یوقـدر دیمش ایـدم .

(*) غصپرنسکی جنابلری سفری عزم ایتمش‌ایسه‌ده دقارت بابایه یاش بالالاره مساعده ویرمیوب ، اوموزلرنده کرها اعاده ایتمش ایدیلر .

پنربورغده ترتیب اولنمش پروغرامی تماميله قبول ایدر ایسه‌ك احتمال ضرراولور، بن اوقدرمسئولیتی تحمل ایله‌مم دیمش‌ایدم. شمدی شو کون آڭلاشیلدیغنه کوره، سیزدڭ پروغرامی تماميله باقمیه وقتی اولمادی. دیمك سیزد بنم فکرمه کلدی. پروغرام قالدی. شمدی قومسیونڭ توصیه‌سی مسبتجه برنیجه آدم انتخاب اولنسون، باقسون‌لار، تنقید ایتسون‌لر، اصلاح ایتسون‌لر. کله‌جك سیزدده یا قبول ایدرز یاخود رد ایدرز. پره زیدیوم بوڭا راضی، سزده راضی اولسه‌ڭز حقڭز اختیارڭز وار. صول قرنداشلرمزه کلنجه: آنلاره غضب قیلماڭز. آنلارڭده حقی وار. حریت گوزل شی‌در. هرکس آرزوایدر. اوڭلارده برحق وار ایسه صوللارده‌ده اوحق وار. پروغرامنی قبول ایتمك ایتمه‌مك هرکس مختار، یاصالمش لکن تمام اولمامش.

یوسف افندی ـ مسئله غایت اهمیتلی مسئله‌در. جلال‌افندینڭ سوزی طوغری. ماده بماده مذاکره لازم ایدی. بن‌ده جلال افندینڭ فکرینه اشتراك ایدرم. ماده بماده تفصیلاً مذاکره قیلنه‌جق ایسه، دورت بش کون دها اقامت ایدرم. لکن بیلمك کرك اهالیده تحمل قالدیمی؟ بر هفته دگل ایکی هفته تدقیق قیلنه‌جق ایسه‌ده، پروغرام اصلاح اولنه‌جق، هیچ بر وقت جرح اولنمیه‌جق. زیرا ماده لردن هر بری انسانڭ اڭ اصل حقوق لارندن اڭ لازم حاجتلرندن اڭ ظاهر فائده‌لرندن عبارتدر. تدقیقاً مذاکره‌سی صورتنده صحتی تبین ایدوب مقبولیتی زیاده اولاجق در. هیچ بر وقت ده هو پروغرامنی قبول ایتمك ملت افرادینه جنایت اولمیه جق در، انسانه مسئولیتی ایجاب ایتمیه جك در.

بویله شیلرده اعتراض ایکی قبیل دن اولا بیلور. بری:

پروغرامده فلان ماده فلان جهتدن ضررلیدر دیمك کبی ، دیگری: فلان ماده فلان تورلی اولسه دها اولی اولور ایدی دیمك کبی. لکن تأسف ایدرم بزم پروغرامزه توجیه قیلنمش اعتراض لار شوایکی قبیلك هیچ برندن دگل. بزه اعتراض ایدنلرڭ بعضلاری پروغراملوگزی کورمدك بیلمه‌دك دیرلر. پروغرام روسچه ترکچه طبع اولنمدی، هرطرفه نشر اولندی هر طرفده مذاکره ایتدیلر. جریده لرده بحث ایتدیلر. شوبله ایکن پروغرام مجهول، اچنده نه وار نه یوق معلوم دگل دیمك انصاف نقطهٔ نظرندن جائز اولاماز.

بعضلاری بیله‌رك یاخود آڭلامیه‌رق، قومسیونڭ «قطعی صورتده قبول ایتمه‌سه‌کده موقت صورتده عمل گنه ایدوب طورایق» سوزینی جرح ایتمیه چالیشدیلار.

هر کیمه معلوم، نظام ترتیبی هر برده وار. زاکون قانون وضع ایتمکده اڭ زیاده مهارت کسب ایتمش انکلیز دولتنده زاکونلارنڭ ایکی تورلیسی بار: دائمی، موقت. شبهه‌لی بعض خصوصلرده موقت قانون یاصاب موقت صورتده عمل ایدرلر. تجربه‌لرایله تأکید قیلنسه قطعی صورتده قبول ایدرلر. انکلیز کبی اڭ مقتدر دولتده «موقت صورتده عمل گنه قیلوب طورو» وارایسه بزم روسیا مسلمانلارینه نه ایچون جائز اولماز؟ زاکون لارده قانونلارده «موقت صورتده عمل گنه قیلوب طورو» جائز ایسه، پروغرام کبی سنه‌دن سنه‌یه یاخود برسیزددن ایکنچی سیزده قدر متبدل اوله بیله جك شیلرده نیچون جائز اولماسون؟

واقعاً ولی‌افندی سیداشیفڭ اعتراضی قوتلی: قورصاق کیمه مسئله‌سنده برلك اولاماز. لکن بوراده دیگر برملاحظه‌سی لازم

شی وار: بزلره سیاسی براتفاق لازم‌می؟ شك یوق لازم. پروغرامسز سیاسی اتفاق ممکن‌می؟ شبهه یوق، ممکن دگل. عموم روسیا مسلمانلرینی جمع ایده بیله‌جك برسیاسی پروغرام وارمی! وارایسه یاخود اولاجق ایسه کوسترسونلر یاخود حاضرایتسونلر. بنم گمانمجه یالگز اکثریتنی جمع ایله بیله‌جك پروغرام اولابیلور.

بزم مسلمانلار نه قدر سیاسی پارتیا تشکیل ایده بیلسه‌لرده، هرحالده اسلامیت ملیت اسمینی محافظه ایتمه‌لری لازمدر. زیرا صکره روسیاده مسلمان پارتیالارندن بر «بلوق» تشکیل ایتمك ممکن اولور.

عبدالله حضرت ـ پروغرام قومسیونك دوقلادی عرض اولندی. آراتورلار طرفندن‌سویلنمش سوزلری دکلادیکز. روسیا مسلمالاری ایچون برسیاسی اتفاق لزومی معلوم اولوب، قبول اولندی. شمدی شوپروغرامی موقتاً قبول ایدرسزمی؟

ندوه طرفندن پروغرام موقتاً قبول اولندی.

رئیس افندی ـ اداره مرکزیه ایچون اون بش اعضا انتخابی مجلس طرفندن قبول اولنمش ایدی. شمدی رأی خفی اصولیله شو اعضالار انتخاب قیلنسون.

تیمورشاه افندی ـ نظامنامه‌سز پروغرام نصل قبول اولندی؟

یوسف افندی ـ نظامنامه یازمقده مخصوص برقانون وار، نظامنامه‌نی اداره مرکزیه ترتیب ایدر.

اون برساعت ٣٠ دقیقه‌ده فاصله اولدی. جمعیت اداره مرکزیه اعضالارینی انتخاب ایتمیه باشلادی.

اون ایکی ساعت راده لرنده هیئت ریاست مجلس عقد ایتدی.

ابتدا ایران دولت علیه سی شهنشاهنه ارسال اولنه‌جق تلغرامی اوقودیلار ، روسچه ایدی . ترجمه سی شو :

« روسیاده بولنان یکرمی ملیون مسلمان طرفندن کوندورلوب ، نیژنی نووغوردده عموم روسیا مسلمانلرینك ندوه سنده اجتماع ایدن مبعوثلر ، ایران دولت علیه‌سنك شهنشاهی مظفرالدین شاه حضرتلرینك امور دولت اداره سیچون ایرانه بیوك شورای منتخب بخش ایدن فرمانلری خبرینی عظیم بر سرور ایله تلقی ایتدی .

شوفرمانیله شهنشاه حضرتلری ایرانده اداره مشروطه اساسینی وضع ایدوب ، کندی رعیه‌سنك مصالحنه بلاقصور سعی ایدن بر پادشاه اولدیغنی کوستردی . زیرا بر دولتك هر جهتدن سعادتی مصالحنی کندی مبعوثلری واسطه‌سیله اداره ایتمك صورتنك‌گنه حاصل اولاجغی تاریخلر تجربه‌لر ایله ثابتدر .

بز ، روسیا مسلمانلری ، یقیناً امید ایدرزکه شهنشاه حضرتلرینك شوحکیمانه خطوه‌سی ایران دولت علیه‌سیچون بیوك فائده‌لر گوزل ثمره‌لر ویرور . مقدماً بیوك مدنیتی سایه‌سنده مشهور شاعرلره مشهور امیرلره مهد وجود اولان ، مستعد خلقی ایله مسکون اولان شوگوزل ایران مملکتی یکیدن کسب ترقی ایدر ، تیز زماندە تماماً حریت اداره حالنه کلوب بختیاراولور .

همدینمز اولان ایران دولت علیه سنك تماماً سعادتینی جان ودلدن تمنی ایدوب ، اهالینك حدکماله ایرشمش حاجتلرینی ایفا ایدن شهنشاه حضرتلریله وزیرلرینك حکیمانه تدبیرلرینه تحسین ایدوب ، حریت مدنیه وسیاسیه اساسلرنده مستقیم سعادت یولنه سلوك ایدن ایران اهل اسلامینی ده تبریك ایدرز . »

حیدر افندی صرتلانف ـ « بتون عالم اسلامینه ایران دولتی نمونه اولسه ایدی » جمله سی مناسب محلده زیاده قیلنسه نه اولور؟

اسماعیل افندی غصپرنسکی ـ اووقت سیاست اولسور ایدی؛ بزم تلغرام ایسه براحترامدر، تبریکدر.

زاقافقازیاده مسلمان قرنداشلرمز حالنه عائد قرار اوقولدی. روسچه ایدی؛

ترجمه‌سی شو:

« عموم روسیا مسلمانلرینك ندوه سی زاقافقازیاده مسلمان ایله ارمنیلر آراسنده دوام ایده کلمکده اولان فتنه خبرلرینی آغیر برتأثر ایله دکلادی.

پتربورغده شو سنه ینوار آینده اجتماع ایتمش عموم روسیا مسلمانلرینك ایکنچی ندوه سی بوکبی فتنه‌لر انقطاعنه نه قدر غیرت ایتمش ایسه‌ده، مع‌التاسف، فائده ویرمدی.

شوصوك زمانلارده زاقافقازیانك بعض نقاطنده مسلمانلار ایله ارمنیلر آراسنده فتنه‌لر کسب اشتداد ایتدی. اراولسون خاتون اولسون یاش اولسون قارت اولسون فرق قیلنمایوب مسلمانلاره ارمنیلر طرفندن وحشیانه هجوم ایتمك، مسلمانلارك مالللارینی خانه‌لرینی تخریب ایتمك، مسجدلرینی هرتورلی شیلرایله تحقیر ایتمك خبرلرینی فزیته‌لرده دهشت وحیرت ایله اوقودق.

شیشه شهرینك مسلمانلار ایله مسکون قسمی کذلك شیشه اویزدیله دیگر اویزدلرك قریه لری طوپلار تفنكلر ایله تماماً تخریب قیلندیغنی بورکلرمزه صوك درجه آغیر برتأثر ایله ایشتدك.

بوتون بوقدر دهشتلی فتنه‌لرك یگانه سببی گنرال غولوشچاپوف دن مسلمانلارك کوردکلری مظالم اوقدر چوق درکه بز آنلاره

اینانمق استه‌مزایدك . لکن ، مذکور گنرالك عزلینی طلب ایدوب ، قافقاز جانشینی نامنه عموم قافقازیا مسلمانلاری طرفندن متوالیاً کوندورلمك ده اولان شکایتلر ، گنرال فولوشچاپوفنك عدالتسز طرفگیرانه ظلملرینه مسلمان قرنداشلرمزڭ قربان اولمقده ایدیگینی یقیناً بزلره اثبات ایتدی .

شوفتنه‌لره جمعیت اسلامیه پروتستو ایدوب امید ایدرکه جانشین حضرتلری ، دگل یالکز مذکور گنرالی بلکه عصرلردن بیرو صلح ایله راحت لك ده عمر ایتمش ایکی ملت آراسنده فتنه‌لر اویغاتمیه دخلی اولان همه مأمورلری عزل ایدر .

بونك ایله برابر عموم روسیا مسلمانلرینك ندوه‌سی هر ایکی ملتك روحانیلرینه اهل علملرینه مراجعت ایدوب ، رجاایدرکه انسانیت نامنه همده حریت حرکتلرنده هرایکی ملتك منفعتلری اشتراکی نامنه ایکی ملتك بینني اصلاح ایتسون ، ایکی آراده دوام ایدن فتنه‌لری قطع ایتسون ، ایکی ملتك قوتلرینی برلشدروب حریت مدنیه وسیاسیه تحصیلنه سعی ایتسون . »

صکره ندوه‌نك قراری صورتنده ناظرلر رئیسنه ارسال اولنه‌جق تلغرامی اوقودیلار . روسچه ایدی ؛

ترجمه‌سی شو :

« نیژنی نووغورودده رسمی صورتده منعقد اولان عموم روسیا مسلمانلرینك ندوه‌سی ، مجلس پروغرامینك ۱ نجی ماده‌سنی مذاکره ایده‌رك ، کورمش درکه :

قانونلرده ، حکومت تصرفلرنده ، اداری اشلرده اهل اسلامك دینی عمومی حقوقلرینه قوبولش طارلق سایه‌سنده مسیونیرلار هرتورلی فتنه‌لر ایقاظ ایدوب ، اهل اسلامی دائما راحت‌سز

ایدرلر ایدی . مسیونیرلاره هرصورتله حکومتنك اعانه‌سنی کوروب مسلمانلارده راحت سزلك زیاده اولور ایدی .

مدنیتنك اك مهم تأمیناتندن اولان حریت وجدان حریت مطبوعات یوقلغنه کوره ، مسیونیرلار تعدیاتنه مسلمانلار عمومی یاخود دینی مطبوعات ایله مقابله ایده‌مزلر ایدی . شوحریتلر ١٧ نچی اوکتابر فرمانیله وعد اولنمشلار ایسه‌ده ، هنوز وجوده کلمه مشلر .

اسکی اصول اداره‌دن نهایت سز ظلملر کوروب ، مسیونیرلار طرفندن هر تورلی تعدیاته اوغرامش مسلمانلاره ، باب آمال اولان دولت دوماسنك قپانمه سی بکیدن امنیت سزلکی راحت سزلکی زیاده ایتدی .

همه اهل وطنی صولك درجه‌ده راحت سز ایدن شو آغیر حاللردن نجات بولمق ایچون یکانه چاره دولت دوماسنك بلا تأخیر دعوت اولنماسی ، همده ١٧ اوکتابر فرماننده وعد اولنمش حریت اساسلرینك تماما ایفا اولنماسیدر . »

صکره انتخاب اولنه‌جق اداره مرکزیه ایچون فرض قیلنمش اون ایکی بیك روبل نره‌دن آلنور ؟ مسئله‌سی مذاکره قیلندی .

بعضلار عموم اهل اسلام فائده‌سنه خیرات اولمق صفتیله اغنیادن طلب قیلنور ، بعضلار حج نیتی ایله سفر ایده‌جك افندیلر ، پاسپورطینه ، حکومت مساعده ایدرسه ، بر قدر شی زیاده اولنور دیدیلر . نهایت امرده ، پاره مسئله‌سی واداره مرکزیه اجتماعنه تأخیر اولنه جق اولدی .

بونکله هیئت ریاست مجلسی تمام اولدی .

تون برساعتده ندوه مجلسی تکرار باشلاندی . مجلسده ایکی یوز ایللیدن زیاده آدم وار ایـدی . حاضر اولان جماعتده مجلس امتدادندن انتظار شدتندن هر نه قدر یورغونلق اثری وارایسهده ، هر بو آدم جانلی ایدی ، هوشلی ایدی . هر بر آدم جاینـده قرار ایدوب ، رغبت ایله مجلس ابتدا اولنماسنی بکلهمکده ایدی .

انتخابنامهلرك فنلکهسی دورت بش قومسیون النده ایسهده تمام اولمامش ایدی .

نوبت رشید افندینك بیاناتنه کلدی .

رشیدافندی ـ روسیاده اهل اسلام نه قدر اسارتلر نه قدر حقارتلر کوردیلر ! مسلمانلار انسان دگل کبی ایدیلر اوزلرینهده دینلرینهده قدر وقیمت یوق ایدی . بو حاللردن نجات بولمق ایچون نه قدر خلائق آغلادیلر . نـه قـدر خلائق یورت یرنی همه وارنی اوتقه یاقوب عزیز وطنلرندن هجرت ایتدیلر . اوراده راحت بولامایـنچه یوللارده چوللرده خراب اولدیلار .

وطنلارنده قالمش اهل اسلام هرتورلی شدتلری کوردیلر . انواع زحمتلری چیکدیلر . حکومت اهل اسلامی روسلاشدرمیـه اجتهاد ایدر ایدی . دینلرینه هرجهتدن تعدی ایدر ایدی . اهل اسلامی تماماً تفریق ایتدی: دینلرینی اوزلرینی محو ایتمیه غیرت ایتدی . هیچ برجهتده بونلاره میدان ویرمدی .

بیچاره مسلمانلار حرکتسز جانسز برحاله کلدیلر . هرملتده غیرت حرکت وار ایدی ؛ بزده هیچ برحرکت یوق ایدی . خارجدن بزه نظر ایله جك برآدم اولور ایسه ، قلبلری اولمش ؛ امیدسز

برحاله کلمش‌لر، بوندن صوڭ بونلارده ترقی تقدم مأمول ایمس، ابدآ بونلارده فکر اصلاحات اویغانماز دیر ایدی .

او وقت ده بزی غزیته‌لرده مطبوعات‌ده عیب ایدن‌لر وار ایدی . ارزه‌زی سوکسه‌لرده دینمزی ممکن اولان قباحتلرڭ همه‌سیله تحقیر ایتسه‌لرده مدافعه ایدن یوق ایدی .

سنه‌لر کچمك‌ده . فنالق آرتمق‌ده ایدی . شو احوالڭ هرنه قدر اسباب ظاهریه‌سی وار ایسه ده ، اصل سبب اوز عیبمز اوز آرا عداوتمز ایدی .

روسیاده احوال دیگشمیه باشلادی . اصلاحات انقلابات دوری کلدی . بزم مسلمانلارده ده حرکت اثری کورنمیه باشلادی . لکن ابتدا بزم حرکتلر حکومت قپوسنه پروشینیه‌لار طاشیمق‌دن عبارت ایدی . سنه‌لرچه پروشینیه‌لار طاشیدق . هیچ برفائده هیچ بر ثمره کورمدك . بزم صدامزی ایشیدن ، کاغدلارمزی النه آلان بولنمادی .

اوجهتدن امیدمز کسیلدی . دردمز دواسنی آرامق فکری بزلرده قوتلندی . برآرایه طوپلانوب احوالمز حقنده مشاوره مذاکره لازم اولدی . کچن سنه بوراده طوپلاندیلار . نصل قیلایق دیدیلر ، برجمعیت یاصامق فکرینه کلدیلر . حکومت‌دن رخصت طلب ایتدیلر . حکومت رخصت ویرمدی .

چار ناچار الڭ برنچی جمعیتمزی صو اوزرنده یاصادق . مشاوره مذاکره ایتدیلر . درد برلگی دین قرنداشلگی معلوم اولدی . برنچی جمعیتمز قراری هرطرفه طارالدی . ملتمز آراسنده جمعیتمزڭ بیوك اثری کورندی . ایکنچی دفعه پتربورغده اجتماع مقرر اولدی .

هرطرفدن صايلانوب وكيللر كلديلر . پتربورغده علناً جمعيت ياصاماق اميدنده ايديلر : مساعده رخصت استهديلر . حكومت رخصت ويرمدى . ممكن اولان اسبابلره تمسك ايتديلر فائده ايتمدى . بيكلر صرف ايتمك استهديلر ، نتيجه چيقمادى . طوقز كون زحمت چيكديلر . اوراده بوراده ياشردن مجلسلرده اون اون بش آدم اجتماع ايدوب مذاكره ايدر اولديلار .

مجلسلر هرنه قدر غير رسمى ايسهده ، اش كورديلر ، اهل اسلام احوالنى ملاحظه ايدوب ، مفصل برپروغرام ترتيب ايتديلر . بش بيك روسچه بش بيك مسلمانچه طبع قيلديلار . هر طرفه نشر ايتديلر . نسخهلرى قالمادى ديمك هرطرفده اوقوديلار كورديلر .

روس جريدهلرى عليهمزده هر تورلى شيلر يازديلار . اوز آرامزدن هركتمزى عيب ايتنلر بولندى . جمعيتمزى سوكديلر . اتفاقمزى انكار ايتديلر . اهل اسلام قلبلرينى تشويشه براقديلار . اهل اسلام اضطرابه كلدى . هر طرفدن مكتوبلر كلميه باشلادى تكرار اجتماع طلب ايدر اولديلار .

شو حاللرى بز ميزان ملاحظهيه قويدق . حاللرمزى مذاكره ايچون بر رسمى جمعيت كركلگينى آڭلادق . رسميتسز اجتماع اهل اسلامك قلبلرينه اطمينان ويرمز ديدك .

لاجل ذلك رسمى مساعده استحصال ايتمگى واجب بيلدك . اجتهاد ايتدك . رسمى مساعده استحصال ايتدك . عريضهده نه وار بيلور ايدك . هيچ بر كلمهيى بيلميهرك درج ايتمهدك . احوالك اقتضاسنه موافق عريضه تقديم ايتدك .

بنم اعتقادم همه‌یه معلوم . عریضه‌ده ملته ضررلی یوق ایدی. اویله ایسه‌ده عریضه حقنده سوزلر کوب اولدی . همه‌سی اصل‌سز ایدی ، عداوتدن ایدی . دیگر شیدن دگل ایدی . بدبینلك ایتدیلر . وجهی وار کلمه‌یی باطل معنالره حمل ایتدیلر . عمرلری بوینچه تعقیب ایتدکلری فکرلرینك خلافنه حرکت‌ایتدیلر. « اتحاد اسلام » بر بوش خیالدر دیمکده اولان آغالار ، اتفاق اسلامی انواع قباحتلر ایله سوکمکده اولان یاشلر بزم عریضه‌مزه هجوم بهانه‌سیله کهنه عداوتلرینی اظهار ایتمیه میدان بولدیلار . عمرلری بوینچه کوکلره قدر کوتاردکلری فلاکلارینی «قارا فلاك» دیه‌رك جمعیتمزی داغتمق خیالنه دوشدیلار . «عریضه‌ده برخلاف شی وار ایسه ، مجلسمز عریضه حسبنچه دگل ؛ پروغرام حسبنچه» دیمش ایسه‌کده قبول ایتمه‌دیلر .

بزه هر شینی الزام ایتدیلر ، التزام ایتدك اهل اسلام امیدسز اولماسون دیه‌رك هرذلتی تحمل ایتدك . کرهاً نه قدر سوز سویلتدیلر ایسه سویله‌دك مقصدم وار ایدی ، شکرلر اولسون حاصل اولدی . بش کون شو مجلسمز دوام ایتدی . بای فقیر قارت یاش میرزا علما طلبه جمله‌سی شو مجلسلرده اشتراك ایتدیلر. حاضر اولانلار ادب دائره‌سنده اوطوردیلار . خطبه اوقویانلار ادب دائره‌سنده سوز سویله‌یوب عالی فکرلر بیان ایتدیلر . ملتمزك استقبالندن بشارت ویردیلر ؛ امیدسز اولانلاره امید ویردیلر . شو بش کونده دوام ایدن مجلسمز عادتا بر « تاتار پارلامنتی » دیمیه شایان اولدی .

همه‌کزه شکر ایدرم: مجلسمزی تشریف ایتدیکز، هر بر لازم اشکزی طاشلایپ اجتماع ایتدیکز، کامل ایمانکزی جدی غیرتکزی کوستردیکز. بوندن صوڭ کمال غیرت ایله همه‌کزه اجتهاد میسر اولسون. برلك قوتیله حرکت ایدیکز. جمعیتمز قرارلارینی اجرا ایتمیه سعی ایدیکز. سزڭ بو راده اجتماعکزه، ملال سز بش کون مجلسلرده حضورکزه هزار هزار شکرلر بیان ایدرم. بنم اجتهادم مقابلنده بڭا کوستردکلری معامله‌لری عفو ایدرم مقصدم وار ایدی؛ حاصل اولدی، شکرلر ایدرم.

جماعت: شو کون مجلسك صوڭ کونیدر. یارین مجلس فتح ایتمیه جکم.

یوسف افندی ـ رشید افندی اولکی کون خطبه‌سنده لازم اولان ایضاحاتی مجلس ختامنده بیان ایتمیه وعد ایتمش ایدی. شمدی رشید افندینڭ شو ایضاحاتی تفصیلاتی کافی؟ یاخود دها زیاده تفصیلات استه‌یور سزمی؟

رئیس افندی ـ رشید افندینڭ ایضاحاتنه قناعت ایتدیکزمی؟ قناعت ایدنلر اللرینی کوتارسونلر!

جماعت همه‌سی قناعت ایدرز؛ راضی بز دیه‌رك ال کوتاردیلر.

یوسف افندی ـ مجلسمز قراری صورتنده ناظرلر رئیسنه تلغرام ارسال اولنه‌جق ایدی. تلغرام حاضر اولدی. ترجمه‌سی شو :....

یوسف افندی تلغرامی اوقودی، جماعت قبول ایتدیلر. ناظرلر رئیسنه ارسال اولنه‌جق اولدی.

یوسف افندی ـ زاقافقازیا مسلمانلری حقنده ندوه‌نڭ قراری :.....

قرار اوقوندی.

چنگیز افندی عیاض ـ قافقاز خبرلرینه کوره ارمنلر ایله تاتارلار آراسنده فتنه‌لر دوام ایته . بوکون بورادە بارین دیگر اوروندە ارمنلر تاتارلاره ، تاتارلار ارمنلره هجوم ایته‌لر : ئلله‌نی قدر قانلار توگه‌لر ، ئلله‌نی قدر جانلر تلف ایته‌لر ، بالالار آتاسز ، آتالار بالاسز ، خاتونلار ارسز قالا . شهرلر خراب اولوب چوبلك باشی شکلی بولا . قریه‌لر اوتقه یانوب یر ایله برابر بولا . قوراللی ارمنلر قورالسز مسلمان قریه‌لرینه هجوم ایدوب ، آدملرنی حیوان اورننه بوغازلیلار . قوراللی تاتارلار ارمن قریه‌لرینه واروب ، بر باشندن ایکنچی باشینه قدر کیم طوغری کیلسه صویوب چیغالار . جان ده امان مال‌ده امان قالمادی ، هربر آدمك کوزندن راحت اوچدی . بوفتنه‌لر بریاریم سنه دوام ایندی . بوقانلره بویالماش بر ارمن الی بر تاتار الی بر طاش برطوپراق قالمادی . بوگناهسز آقمش قانلار ایچون توگولمش یاشلر دریابولدی . بو حسرتلر ایله بیك‌لرچه آدملر عقل‌دن یازدیلار . کوندن کونکه توگلگان قانلار کوبایه بارا ، کوندن کون یتیم بالالارنك کوز یاش‌لری آرتا بارا . هر ایکی ملتك دشمنی بیوروکراتیه قانلار دیگزنده یوزوب یوری . قربان اولمش آدملرك باش سویاکلری ایله استبداد بناسنی تازه ایته ، قربان‌لار قانی ایله بویالمش اللرینی یتیم‌لر یاشی ایله پاك ایته . بیوروکراتیه اوزینك غلبه‌سنه بیرام‌لار یاصاب آگینت‌لارینه درجه‌لر میداللر ویره .

ایکی ملت همان غفلت‌ده ، بری برینی‌اوتره ، بری برینی اوتوروگه حاضرلنه . شو ایکی ملتك عداوتی سایه‌سنده اداره مستبده اوزینك ظلم طمرلارینی قافقازیاده کوکلشدردی ، انقراضه

قریب اساسینی یکیدن برکندی . ارمنلری تاتارلری حریت حرکتندن برطرف ایندی . ایکی ملت آراسنه هرتورلی حیله لرایله دشمنلق صالدی . ایکی آرا فتنه‌سندن قیامت علامتلری پیدا ایندی . حسابسز قربان قانلارندن حسابسز کوز یاشلرندن استبداد اساسینی تاکید ایندی . هربر قان طامچی سندن هر بر یاش قطره سندن ایکی ملتك هربرینه بیك لرجه بلالار یاغدردی .

شوکا کوره هرعقلی بار ارمن هروجدانی وار تاتار شو ضررلی قانلاردن طوقتارغه کرك . کناهسز قان توکودن معصوم بالالارنی یتیم قیلودن طوقتارغه کرك . ایکی آراده دشمنلق نی ازاله ایدوب ایکی ملت برلشوب حقیقی دشمنلرینه مقابله قیلورغه کرك . غفلتدن اویانوب دشمن کیم ؟ بیلورگه کرك .

براوز طرفمزدن قافقاز فتنه‌لری حقنده شو قراری تقدیم قیلامز :

قافقازیانك هرطرفنده قرنداشلرمز مسلمانلارایله ارمنیلر آراسنده صوغش دوام ایته : همه فتنه لرنك اصل سببی اداره مستبده‌نك حیله‌لی ظالمانه اداره‌سیدر . بز ، نیژنی جمعیتنده حاضر اولمش مسلمانلار قافقازیا مسلمانلرندن هم ارمنیلرندن رجا قیلامز : آراده دشمنلق نی بتروب ، دوستلق ایله برگه لشوب برلشوب بوتون خلق دشمنی اداره مستبده‌گه مقابله ایتسونلر . فائده‌سز توگلمكده اولان قانلارینی اداره مستبده ظلمندن نجات بولنده توکسونلر . حریت حرکتلرنده روسلار تاتارلار ارمنلر براولسونلار . دشمن بر . — عسکرده براولسون . »

باشلر طرفندن تقدیم اولنمش قرار ندوه طرفندن رد قیلندی .

ایران دولت علیه سنك شهنشاهی حضرتلرینه کوندوریله جك تلغرام اوقوندی . مقبول اولدی .

صكره اداره مركزيه اعضالارينك انتخابى تمام اولدى. همه‌سنك ناملرى، قزانمش آوازلرى عموم ندوه‌يه عرض اولندى.

اداره مركزيه اعضالارى الڭ چوق راى قزانمق ترتيبيله بونلاردر:

١) رشيد افندى ابراهيمف (٢١٩) تأليف كثيره سيله مشهور، «الفت» «تلميذ» جريده‌لرينك ناشر ومحررى.

٢) يوسف افندى آقچورا اوغلى (٢١٦) ياش اديبلردن، «قزان مخبرى» محررلرندن، «خلق حريتى» پارتياسينك اداره مركزيه‌سى اعضالرندن.

٣) سيدگراى افندى آلكين. (٢٠٩) «قزان مخبرى» جريده‌سينك ناشرى، دعوى وكيلى، سابقاً دولت دوماسينك اعضالرندن.

٤) اسماعيل افندى غصپرنسكى. (٢٠٠) «ترجمان» جريده‌سينك ناشرى محررى. روسيا مسلمانلرى ادبيا تنك پدرى. مكتب مدرسه اصلاحاتنك رهبرى.

٥) على مردان بك طوپچيباشيف (١٩٩) قاسپى محررى، حيات ناشرى، اتفاق پروغرامنك نظامنامه‌سينك مرتبى، دعوى وكيلى، دولت دوماسى اعضاسى.

٦) عبدالله حضرت آپانايف (١٨٩) «آزاد» محررى ناشرى، قزان امامى حافظ، علمادن.

٧) عالمجان حضرت البارودى. (١٨١) الدين والادب، مجله‌سينك ناشرى محررى، آثار كثيره صاحبى، مشهور مدرس.

٨) صدرالدين افندى مقصودى (١٧٨) ياش اديبلردن. پاريسده اكمال ايتمش حقوق مأذونلرندن..

٩) شاه حیدر افندی صرتلانف . (١٤٩) زه‌مستوا آدمالرندن دولت دوماسی اعضالارندن .

١٠) موسی بیگییف . (١٤٦)

١١) عبدالله افندی بوبی . (١٢٩) . یاش ادیبلردن ، عالم فقیه ، آثار صاحبی مجتهد مدرسلردن .

١٢) هادی افندی مقصودی (١٠٣) « یولدز » ناشری محرری ، علمادن ادبادن . آثار کثیره صاحبی .

١٣ مصطفی افندی داویدوویچ (٨٩) باغچه سرای غلاواسی ، عقلادن .

١٤) شاهمردان افندی قوشچیغولف (٨١) قزاق طائفه‌سندن ، بهادر طبیعت ، غیرتلی اجتهادلی آدم .

١٥ سلیم گرای افندی جانتورین (٧٨) زه‌مستوا رجالندن ، دولت دوماسی اعضاسندن . ریاضی (ماتیماتیك)

بونك ایله مجلس تمام اولدی . ختام مجلس‌ده هیئت استشاره اعضالارندن بری انفال سوره‌سنك ٥٥ نچی آیتندن ابتدا ایدوب ، بش آیت قرآن کریم اوقودی .

اوچ ساعت راده‌لرنده یك شنبه کون دوشنبه سحرنده ١٩٠٦ سنه ٢٠ آوغوستده خیر ساعات‌ده مجلس اهل اسلام تمامنه ایردی .

بر رجا

١٩٠٦ سنه آوغوست ١٦ دن آوغوست ٢٠ يه قدر بش كون دوام ايدن مجلسلر روسيا مسلمانلارى ايچون ايلك دفعه واقع اولمش رسمى عمومى ملى مجلسلر ايدى . شو مجلسلرده آداب اجتماع تمام تمامنه رعايه قيلنوب ميدان مذاكره يه قويولمش مسائل روسيا مسلمانلارى ايچون اڭ مهم مسئله‌لر ايدى . اڭ برنجى عمومى جمعيتده خطيبلرمز طرفندن كوسترلمش مهارت ، بزم استقبالمزه بيوك بر بشارت ايدى .

بويله برفوق العاده بيوك بر مجلس ملى‌ده كچمش ساعتلرمى عمرمڭ اڭ عزيز دقيقه‌لرندن حساب ايدوب ، ندوه طرفندن الزام قيلنمش مستشارلق وظيفه‌سنى تمام نشاطله ادا ايدر ايدم .

شو بش كون اثناسنده بن ديگر شيلردن تماما فارغ اولوب ، هوشمى هم‌گوشمى خطيبلر خطبه‌سنه سويلنمش سوزلره وقف ايدر ايدم .

ستنوغراف اولماديغندن خطبه‌لرڭ كلماتنى عينا بتمامها ضبط ايده‌مه‌مش ايسه‌م ده ، الم قلمده ، گوشم خطيبڭ آغزنده ، هوشم ديگر شيلردن تماما فارغ اولديغندن ، هر خطيبڭ اساس افكارينى ضبط ايتمكه اجتهاد ايدر ايدم .

صڭره اداره مركزيه اعضالرينڭ امريله طوغا ، بن قزانه كلوب ضبط جريده‌سنى يازمغه ، « ملتڭ افكارينى هم ملته عرض ايتمكه » شروع ايتدم . حساب وسط ايله بن هر روز شب ٨ ساعت اشتغال ايدوب ، مطبعه امورينڭ مساعده‌سنه كوره ، بر آى ظرفنده ضبط جريده‌سنى تمام ايتدم .

ضبط جریده‌سنی یازار ایکـن ، بن خطیب افندیلرك كندو عباراتلرینی یازمیه غیرت ایتمش ایسه‌م‌ده ، اکثریا افکارلرینی بیان طریقنه سلوك ایدوب اوز عباراتمی یازار ایدم .

بن بیله‌رك هیچ بر فکرك اساسنه مخالف اولور شیلری یازمادم ، ایکی خصمك برینه تعصب ایدوب ، دیگرینك سوزینی رونق‌سز بیان ایتمك‌دن بتون قوتمله اجتناب ایتدم .

انکار ایتمه‌م ، شك یوق ، بن خطیبك سوزینی دڭلار ایکن آڭلامامق احتمالم وار ، ضبط جریده‌سنی یازار ایکن احیانا غلط ایتمك احتمالم وار ،

لکن بن نه اوحال‌ده نه برحال‌ده مساهله ایتمه‌دم ، هرایکی حال‌ده طاقتم قدرنجه اعتنا ایتدم . بن هرحـال‌ده تمـام مقصودی وفا ایتمه‌مش ایسه‌م‌ده ، کل مجهودی ایفا ایتدم .

شو شیلری تقدیم ایدوب ، خطیب افندیلردن رجا ایدرم‌که خطبه‌لرینـی یازار ایکن واقع اولمش قصوری بنم کبیلـردن طبیعـی برشی بیلوب ، بوندن صڭره اولاد ملتدن سته نوغرافیا صناعتینی بیلور آدملر حاضر ایتسونلر .

قزان ١٣٢٤ سنه ٢٨ شعبـان

چهارشنبه ، ١٩٠٦ سنه ٤ اوکتابر .

موسی بیگییف .

﴿ روسیا مسلمانلری اتفاقی ﴾

نك

پروغرامی .

١٩٥٦ سنه ١٩ — ٢٠ آوغوست کونلرنده قومسیونك ایکی دفعه جلسه‌سنده تعدیلات اجرا صوڭنك عموم روسیا مسلمانلرینك رسمی ٣ نجی ندوه‌سی طرفندن موقت صورتده قبول اولنمش‌در .

﴿ ٧٢ ماده‌یی حاوی در ﴾

شو دفعه ساده ماده‌لری یازدم . الفاظ اصطلاحیه ترجمه‌لرینی یازمادم . ایلك دفعه ماده‌لری ایضاح یولنك یازلمش شیلری‌ده اسقاط ایتدم .

موفق اولور ایسه‌م پروغرامك ماده بماده شرحی صورتنده بر شی یازوب ، فقه شریعت نقطهٔ نظرندن ماده‌لری حل ایدرم .

علوم دینیه حمله سنه شو خصوص‌ده مساهله ایتمه‌مك ، پروغرام ماده‌لرینك شریعت جهتندن حکمینی بیان ایتمك ، بنم گمانمجه ، لازم اولدی .

موسی بیگییف .

«روسیا مسلمانلری اتفاقی»

نڭ

پروغرامی.

I

سیاسی اصل مطلبلر.

(۱)

اتفاقڭ مطلبی: شو پروغرامه موافق هم اقتضای زمانه مناسب صورتده، سیاسی اقتصادی اجتماعی دینی اشلری اصلاح ایتمك ایچون، سیاستجه برفکرده اولان همه روسیا مسلمانلرینی عملی اجتهادده برلشدرمكدر.

(۲)

سیاسی مدنی حیاتلرڭ نظاملرینی حریت حقانیت انسانیت اساسلرینه بنا ایتمك ایچون، اتفاق لازم کورمشدرکه همه روسیا اهالیلرینه، بونلار آراسنده مسلمانلره ده، اصللك انسانلق حقوقلری ویریلوب، روسیا دولتینڭ اداره طرزلری قانون اساسی قاعدهسنه بنا قیلنسون. یعنی قانون وضع ایتمك، مملکت اشلرینی اداره ایتمك، محکمهلرده حکم ایتمك اهالی النده اولسون.

II

اهالی حقوقی .

(٣)

همه اهالی ، ارلك خاتونلق دین قبیله قومیت فرق اولنمایوب، قانون قاشنده برابردر .

(٤)

طبقات امتیازلری ، شخص ملکی سیاسی اجتماعی حقوقلاردن بعض اهالینی استثنا یاخود تحدید ایتمك لر همه سی تا ابد فسخ قیلنور .

(٥)

هر بر آدمك شخصی معصومدر . قانون حدودنده ایسه ، هر بر آدم حردر . هیچ بر آدم ، حاکمك قانونه موافق حکمی اولماینچه ، حبس اولنماس ، قراول الینه ویریلمس ، تفتیش قیلنماس ؛ عیبلنمس هم جزالنمس . هر بر حبس قیلنمش آدم شهرلرده محکمه واربرلرده یکرمی دورت ساعت ظرفنده ، اما باشقه یرلرده ایکی تاولك امتدادنده آزاد قیلنور یاخود محکمه یه تسلیم اولنور . نظامده مقدرمدتدن زیاده ، یاخود اصل سز برشبهه ایله حبس قیلنمش آدم حبس ایدنلری مسئول ایتمك ، هم ده احتباس سببلی کلمش ضررك بدلینی دولتدن طلب ایتمك حقلرینی مالك اولور .

(٦)

هر بر آدمك مسکنی مأموندر . مسکنلره اذن سز کیرمك

اشیالری تفتیش ایدوب آقتارمق ، مکتوبلری آچمق قانونده کوستریلمش صورتلردهگنه فقط حاکمك حکمی ایله جائز اولور .

(۷)

هر بر آدمك ملکی حرامدر . (یعنی دیگرك ملکنه تعدی جائز ایمس .) حاجت عمومیه یا خود خیر عمومی اولمادقچه ، قیمت عادلهسی مقدما ادا اولنمادقچه ، بر آدمك یا خود بر جماعتك ملکی النددن آلنماس .

(۸)

هر بر آدم محل اقامت انتخاب ایتمکده ، مملکت داخلنده یا خارجنه سفر ایتمکده مختار اولور . پاسپورط نظامی کلیاً طاشلانور . تبعهلك مجبوریتی رفع اولنور .

(۹)

قانون حدودنده ایکن ، هر بر عمل ، تجارت ، صناعت ایله اشتغال حر اولور .

(۱۰)

همه آدملره ، قانون قاشنده صلاحیتلرینه کوره بلا تفاوت ، ملکی حربی مأموریتلر دولت یا خود جماعت خدمتلری استثناسز آچیق اولور .

(۱۱)

هر بر آدم وجداننك دیننك ، عبادت اشلرینی اداده حر اولور .

(۱۲)

دین وجدان حریتی قدر ، هر بر آدمك فکری سوزی -

لساناً، خطاً، طبعاً - حر اولور. مطبوعاتلره نظارت نظامینك هر نوعی تا ابد فسخ قیلنور. سوزده، خطده، طبعده قانون حدودندن تعدی ایتمش آدملر فقط محکمه حضورنده مسئول اولـور.

(۱۳)

لازم مسئله‌لر مذاکره‌سی ایچون میدانلارده خانه‌لرده جمعیت دعوت ایتمك حقی هر بر آدمه ویریله‌جـك.

(۱٤)

هر بر آدم، بلا استیذان، اتفاق شرکت عقد ایده بیلور.

(۱٥)

هربرجماعت، هربرشرکت، هربرآدم عریضه ویرمك حقینی مالك اولور.

(۱٦)

اهالینك یوقاری‌ده مذکور حقوقلری (۳-۱٥) روسیا دولتینك اساسی قانوننده ثبت اولنوب، حاکملر حمایه‌سیله تـأمین اولنور.

III

(۱۷)

روسیاده دولت نظامینك اقتضای زمانه اڭ مناسب فورمـاسی قـانون ایـله پارلامنت اساسلرینه بنا اولنمش سلطنت فورماسیدر. بوفورما سلطنت‌ده سلطانك حقوقی قانون اساسی ایله تحدید اولنوب، اڭ بیوك قوت، دولت دوماسی وضع ایتمش قانون اساسی ایله عمل ایدر سلطان هم وکیللرده اولور.

(١٨)

وکیللر هیئتی ، پارلامنت یاخود دولت دوماسی اسمنده اولان ، بر مجلس‌دن عبارت اولور. وکیللر عمومی مساوی خفی بلا واسطه صایلاو اصولیله صایلانور. اسلام‌دن وکیللر اهالینك عدد نفوسنه متناسب اولور.

تنبیه: مسلمه‌لره صایلاو ممکن اولمق ایچون ، صایلاو قانونی مسلمانلر عادتنه موافق اولور .

(١٩)

وکیللر قانون وضع ایدرلر، دولتك دخل خرج دفترینی ترتیب ایدرلر، بیوك هم کوچك اداره‌لر خدمتی‌نك قانونه مصلحتلره موافقتنه نظارت ایدرلر.

(٢٠)

وکیللر قانون وضع ایتدرمك حقینی مالك اولورلار .

(٢١)

قرار، تصرف ، امرفرمان کبی اشلردن هیچ بری ، کیم‌دن صادر اولسه‌لارده هر نصل اسم ایله تسمیه قیلنسه‌لارده هیئت وکلا قبولی قراری اولمادقچه قانون قوتنده اولماس .

(٢٢)

ویرگولر ، گمرکلر ، دولت فائده‌سی ایچون آلنور نائبه‌لر ، دولت حاجتی ایچون آلنه‌جق استقراض‌لار هیئت وکلا رضاسی اولمادقچه تعیین اولنه‌ماز.

(٢٣)

دولتنك دخل خرج دفتری ، بر سنه مدتدن زیاده اولماماق شرطیله ، هیئت وکلا رضاسیله تعیین قیلنور . هر بر دخل خرج بلا استثنا دولت دفترنده قید اولنور .

(٢٤)

هیئت وکلادن صایلانوب پادشاه طرفندن تعیین اولنمش منسترلر هر بر اشلری ایچون هیئت وکلا عندنده ضامن اولورلار . وکیللر هرخصوص استفسارا یاخود احتسابا منسترلردن بیان طلب ایده بیلورلر .

IV : دینی نظاملر

(٢٥)

همه دینلر هده مذهبلر حر ، قانون قاشنده مساوی ، حکومت نظارتندن آزاد . هر دین اهلی عندنده ، مقدس . دین اعتقاد ایچون هم‌ده دین مذهبنی تبدیل یاخود ترك ایتمك ایچون جزا اولماس . جنایت قانونلرینه مخالف اولماسه عبادتلری ادا ایتمکده ، دین مذهبنی نشر ایتمکده هرکیم حر اولور .

(٢٦)

هر بر جمعیت دینیه‌نك ، دینینه مناسب صورتده ، داخلی نظاملری جمعیتك اوز اختیارنده اولور . حکومت مداخله ایتمز .

(٢٧)

روسیا مسلمانلری اختیارنده اولاجق حقوق :

١) یالـکز بر آدمدن یاخود برجماعتدن عبارت تأسیسات دینیه انشا ایتمك ؛ ب) همه روحانیلری موقت برمدته جماعت اختیاریله

انتخاب ایتمك ؛ ج) روحانیلرك تأسیسات دینیه‌لرك اشلرینه نظارت اهالی النده اولمق ؛ د) مسجدلرك مکتب مدرسه‌لرك دارالخیراتلرك تربه‌لرك اوقاف املاکلری مسلمانلره اعاده قیلنوب، همه تصرفلری اهل اسلام اختیارنده قالمق .

۷ . محلی مختاریت

(۲۸)

روسیا دولتینك همه یرنده ، ارلك خاتونلق دین جنس قومیت فرق قیلنمایوب ، عمومی مساوی بلا واسطه خفی صایلاو اصولیله اوفاق مختاریتلر تأسیس قیلنور .

(۲۹)

برقاچ اوفاق مختاریت ، اهالینك عددینه یرلرینك کیكلگینه کوره ، اورتا مختاریت تشکیل ایدرلر . اورتا مختاریت اعضالارندن ولایت جمعیتی تألیف اولنور . ولایت جمعیتلری اوز آرالارنده موقت یاخود دائمی اتفاق عقد ایده بیلورلر .

(۳۰)

محلی مختاریتك همه اشلری ، حتی امنیت اسایش ضبطیه سی ده مختاریت اداره‌لرینك النده اولور . فقط شو کونگی احوالك اقتضاسیله قوه مرکزیه النده بولنماسی لازم اشلر استثنا قیلنور . شو کونده دولتك عمومی دفترینه جمع قیلنمقده اولان ماللردن برحصه محلی مختاریت اداره‌لرینك فائده‌سنه تسلیم اولنور .

(۳۱)

فقیرلره اعانه ایتمك ، مربیلری یوق بالالاری ، عاجزلری ،

اوکالماس خسته‌لری ، ضعیف قارت‌لاری تربیه ایتمك ، خصوصی خیراتلره نظارت ایتمك محلی مختاریت ذمه سنده اولور .

(٣٢)

حکومت مرکزیه طرفندن تعیین اولنمش محلی مأمورلرك خدمتی محلی مختاریت خدمتلرینك قانونه موافقتنه نظارت‌ایتمك‌دن عبارت اولور. شو خصوصلارده ایکی آراده اولا بیله‌جك نزاعلر اشتباهلر عدلیه محکمه‌لرنده فصل اولنور .

(٣٣)

ولایت جمعیتنك اعضالاری شو ولایتك محلی مصلحتلرینه عائد مسئله‌لرده قانون وضع ایتدرمك حقینی مالك اولور .

(٣٤)

برولاینه عائد مسئله‌لرك همه‌سی ، امور مالیه‌ده داخل اولارق ، محلی مختاریت اداره‌لرینك صلاحیت‌لرینه اقتدارلرینه کوره ولایت جمعیتلرنده مذاکره هم حل قیلنوب ، دولتك قوهٔ اجرائیه سیله تنفیذ اولنور .

(٣٥)

برولایتده غالب قومك لسانی دولت لسانی کبی شو ولایتك همه اداره‌لرنده عمومی لسان اولور . روس لسانی ، عمومی دولت لسانی اولمق صفتیله ، مرکز اداره‌لرینك ، بری هم بحری عسکرلرك لسانی اولور .

(٣٦)

همه روسیا اهلینك مدنی سیاسی حقوق‌لارده تماماً برابرلگینه

علاوه، روسیا دولتینك اساسی قانونی اهالینك همه سینه (*) ادبی حقوق‌لاری تأمین ایدر. یعنی هرتورلی لسان ولغاتی استعمال ایتمك‌ده، مکتب مدرسه‌لر انشا ایدوب تربیه ایتمك‌ده، لسان هم ادبیاتی توسیع ایتمك ایچون جمعیتلر اتفاق‌لار شرکتلر، اداره‌لر تاسیس ایتمك‌ده هربرملته کامل حریت‌لر اعطا ایدر.

VI. محکمه

(٣٧)

هر نوع فوق العاده یاخود طبقه‌لره مخصوص محکمه‌لر، تنفیذ ایتمك هم حکم ایتمك قوه‌لرینی حائز حاکملر، طبقات‌دن تشکیل قیلنمق‌ده اولان محکمه‌لر همه‌سی فسخ قیلنور. مملکتك هر یرنده، ١٨٦٤ سنه نویابر ٢٠ ده صادر اولمش قانونلره موافق، صلحی هم عمومی عدلیه محکمه‌لری انشا قیلنور.

(٣٨)

همه محکمه‌لرده شو اساسلری رعایه ایتمك لازم اولور: ١) قوهٔ قضائیه قوهٔ اجرائیه‌دن تماما فصل اولنور، ب) قانون نظرنده همه اهالی برابر اولور، ج) اهلیتلی حاکمك قانونه موافق حکمی اولمادقچه هیچ بر آدم محکوم اولماز، د) حاکملر معزول اولمازلار، هیچ کیمه تابع اولمازلار، محکمه‌لر هرنوع مداخلات‌دن آزاد اولور، عدلیه نظارتی حاکملری نصب ایتمك‌ده نقل ایتمك‌ده محکمه اشلرنده اصلاً مداخله ایتمز. خاطر رعایه ایتمك مجبوریتندن حاکملری آزاد ایتمك ایچون حاکملره هدیه آلق رتبه قبول ایتمك

(*) ادبی یاخود ملی حقوق‌لار برملتك ملتنه تربیه‌سنه عائد حقوق‌لار.

ممنوع اولور. حاكملر كليه‌سی انتخاب ايتمه‌دكجه هيچ بر آدم حاكملك وظيفه‌سنه تعيين اولنماز. ه) محكمه‌لرده حكم علنی اولور. و) جزا تعيين ايتمك اختياری حاكملره مخصوص اولور: يعنی نقدی جزالر الزام ايتمك، آدمك حريتينه طوقنور منع زجر تدبيرلری اجرا ايتمك مأمورلر قدرتنده اولماز. ز) وظيفه‌صاحبلری همه‌سی عمومی قانونه بناءً ضامن اولور.

(٣٩)

روسيا مملكتنك هر ولايتنده صايلانمش صلح محكمه‌لر، منتخب هيئت عدول نظاملری اجرا قيلنور. محكمه‌ده حاكملك، هيئت عدولده اعضالق ايچون درجه ماليه اعتباری فسخ قيلنور.

(٤٠)

هيئت عدولك قدرت ونفوذی توسيع قيلنور، جنايتك جنسيله دگل، فقط جزاسينك مقداريله هراش هيئت عدول محكمه‌سنه تسليم قيلنور، عموم دولته عائد ياخود مطبوعاتده واقع جنايتلر همه‌سی هر حالده هيئت عدول محكمه‌سنه تابع اولور.

(٤١)

محكمه‌لره مخصوص محكمه ضبطيه‌سی عدليه ضبطيه‌سی اولور.

(٤٢)

لزوماً اجرا اولنه‌جق شيلر: ١) ابتدائی تفتيشده حمايه مداخله‌سی، ٢) هيئت اتهاميه‌ده مدافعه اساسی، ٣) شرائط داخلنده حكم، يعنی حسن حاله تعليقا حكم، ٤) ميعاددن قبل اطلاق، ٥) جزالرينی اتمام ايتمش آدملره شرف وحريت يولنده

یاشامق ایچون تدبیرلر اعانه‌لر ، ٦) زندانلری اصلاح حال تربیهٔ اخلاق غرضلرینه خدمت ایدر صورتده تجدید ترتیب ، ٧) حریت مختاریت اساسنده محامیلر شورالرینی تأسیس ، ٨) تمییز محکمه‌سینك برلك اصولی .

(٤٣)

مدنی هم سیاسی حریت اساسلرینی وجوده کتورمك فرضیله ؛ حقوق قانونلرینی هم جزا قانونلرینی ، استر اصل قضایه استر ادب قضایه متعلق اولسون ، بلا تأخیر تفتیش ایدوب ، یکیدن تنظیم ایتمك لازمدر .

(٤٤)

مسلمانلرك مناکحات مسئله‌لری یعنی نکاح طلاق میراث نفقه کبی اشلرینك همه‌سی محکمه شرعیه‌لرده احکام شرعیه‌لر ایله فصل اولنور .

(٤٥)

هر یرده اهالی‌یه الڭ قریب محکمه‌نك یعنی صلح محکمه سینك لسانی اویرده غالب قومك لسانی اولور . شوڭا کوره بدایت محکمه‌لرینه حاکملر غالب قومك لسانینی بیلور آدملردن صایلانور .

VII . معارف .

(٤٦)

مطلقا بلا تأخیر روسیا مملکتینك هر ولایتنده آنا لساننده ابتدائی مکتب تربیه‌سی هر بر آدمه مجبوری مجانا اولور .

(٤٧)

ابتدائی تربیه‌نڭ همه اشلری شمدیدن محلی مختاریت اداره‌سنه تسلیم قیلنور. هر یرده ابتدائی تربیه آنا لساننده ملی حرف ایله اولور.

(٤٨)

درجه‌دن درجه‌یه ارتقا آسان اولسون ایچون، همه مکتبلرڭ هر بر درجه‌لری آراسنده بر سیاق اوزره ارتباط ترتیب قیلنور.

(٤٩)

مکتب مدرسه‌لر تأسیس ایتمك، تعلیم ایله اشتغال ایتمك هر حالده عموما حر اولور.

(٥٠)

صنائع مکتبلرینی زیاده ایتمك امرنه خصوصی اعتنالر ایدوب، صنائع مجاناً تعلیم قیلنور. کذلك اورتا درجه مکتبلر عددی حاجت اقتضاسنجه زیاده قیلنوب، اصغری اجرت ایله تعلیم قیلنور. محلی جماعت اداره‌لری تعلیم تربیه امورنده تماماً مداخله ایتمك حقینی حائز اولور.

(٥١)

کلیه‌لر بیوك مکتبلر داخلی نظاملرنده تدریس امورنده تماماً حر اولور. عددلری حاجت اقتضاسنجه زیاده قیلنوب، درس اجرتلری ممکن قدر کم قیلنور. اهالینڭ اکثرینه استفاده ایدر درجه‌ده قیلمق ایچون بیوك مکتبلرڭ نشر علوم دائره‌لری کیڭ قیلنور. ستوده‌نتلار هیئتلرنده جمعیتلرنده حر اولور.

(٥٢)

ملی مختاریت اداره‌لری بالغلر مکتبی ، ابتدائی مکتبلر ، ایل قرائتخانه‌لری ، ایل کتب خانه‌لری ایـل کلیه‌لری هم دیگر علمی اداره‌لر تأسیس ایتمك امرنده حرمطلق اولور.

(٥٣)

اهل اسـلام بالغلر ایچـون علوم ، صنائع دین مکتبلرینـك هر درجه‌سنی ، یوقاری بندده صانالمش علمی اداره‌لرك هر برینی تاسیس ایتمـكده ، استر آنا لسا ننده‌استر شرق لسانلرنده تعلیم تدریس ایتمـكده ، روسیـا تبعه‌سـی اولمیان لارنی‌ده معلملك مدرسلك وظیفه‌سنه دعوت ایتمك ده ، حروف عربیه ایله استر آنا لساننده استر دیگربر لسانده جریده‌لر مجله‌لر ترجمه یاخود تألیف کتابـلار نشرایتمكده ، کذلك بونلار ایـله تجارت ایتمك ده تماماً حر اولور.

VIII . امور مالیه

(٥٤)

دولتك اقتصادی هم مالی سیاستـی اساسندن تغییـر قیلنور . فائده‌سز حاجت‌سز اسراف‌لاری ازاله قیلوب ، ایل حاجتنه خصوصاً علوم معارف یولنه دولت خزینه‌سینی حصر ایتمك غرضیله دولتك واردات مصارف بودجه‌سی اساسندن تدقیق تبدیل قیلنـور .

(٥٥)

عمومی مالـلرده تصرف ولایتی ، برمرکزه تخصیص قیلنمایوب ، ملی مختاریت اداره‌لری بیننده توزیع قیلنور .

(٥٦)

بالواسطه ویرگولری عموما ایندرمك ، همه اهالینك ضروریاتی اولان شیلردن بالواسطه تکالیفی تدریجا رفع ایتمك ، تجارتلره مراقبه نظاملرینی فسخ ایتمك لازمدر .

(٥٧)

بلا واسطه تکالیف نظامی اصلاح اولنور ، نماله میراثلره تکالیف متفاضله تعیین ایتمك طریقیله .

IX . دهقانلار مسئله‌سی .

(٥٨)

اوز کوچیله یر خدمتلرینی اشله‌ین اهالی‌یه ، چارپا تربیه‌سیله عمر ایدن آدملره فائده‌لنمك ایچون کسیلمه یرلردن میری یرلردن سرای یرلرندن حاجت قدرنچه یر ویرمك ، هم دولت خزینه‌سندن قیمت عادله بدلنده خصوصی املاك یرلردن حاجت مقدارنچه یر آلمق لازمدر . فقط ناچالنیك لره مأمورلره هدیه طریقیله ویرلمش یا خود بر سبب شرعی اولماینچه تملیك اولنمش یرلر بلا بدل اعاده اولنور .

(٥٩)

دهقانلری یر جهتندن تأمین قیلمق ایچون ، هر بر ولایتك یرلرینی شو ولایتك محتاج دائمی سکنه‌لری آراسنده بولمك اساسی قبول قیلنور . دهقانلری ولایت داخلنده کرگی کبی اورونلاشدرمق ، همده دهقانچیلق اشلرینی انتظام یولنه قویمق

امرنده محلی مختاریت اداره لـری هر جهتدن اعانه ایدرلر . شو ذکر قیلنمش اساسك عینی ایچون ، کوچرمك امری تماماً ترك قیلنوب ، غصب اولنمش یرلر صاحبلرینه اعاده قیلنور.

(٦٠)

دولت هم محلی مختاریت اداره‌لری طرفندن ممکن اسبابلرك همه‌سیله دهقانچیلـق اشلرینك هم ده چارپا تربیه‌سی اشلرینك رواجنه اعانه‌لر قیلنور : زراعت مکتبلری آچمق ، زراعت بانق‌لری تأسیس ایدوب زراعت حاجتلرینه امـانت ویرمك ، زراعت اشلری خصوصنده هر تورلی شرکتلر اتفاقـلار آرتیل‌لر عقد ایتمیه مساعد ایدر تدبیرلر نظاملر وضع ایتمك ، زراعت امورینه نظارت ایدر اداره‌لر تأسیس ایتمك کبی طریق‌لار ایله .

(٦١)

دهقان‌لار ، مالـلـری یرلـری جهتنـدن ، تیمـار صاحبلرینه (پومشچیك‌لره) طوتقون‌لق‌دن آزاد اولور . یرعمله‌سنی استخدام ایتمك بابنده دستور العمل نظاملر تغییر قیلنوب ، عمله قانونلری، زراعت اشلـرینك احـوال صناعیه‌سنه مطابـق صورتـده ، یـر عمله‌لرینه ده تعمیم قیلنور .

(٦٢)

١) حدود اشلری تماماً اصلاح قیلنوب ، بولنمه یرلرك همه سنه حدود تعیین قیلنور ؛

٢) کوچمز ماللرایله تأمین قیلنمش بورجلرنظامی اجرا قیلنور؛

٣) یرلر اجاره‌سنـی ترتیبه قویمق ایچـون ، اجاره قیمتلـری

تعدیل قیلنور ، دهقانلردن آلنمقده اولان اجاره مبلغ لرینك مقداری تقدیر قیلنور ؛

٤) بورج ایچون خدمتده طوتقون ایتمك کبی معامله‌لر کلیا ابطال قیلنور .

(٦٣)

صولارایله استفاده قانونلری ، تدقیقات صوڭنك ، تعدیل قیلنور .

X . عمله مسئله‌سی .

(٦٤)

عمله‌لرنك اتفاقلرینه جمعیتلرینه اعتصابلرینه حریت .

(٦٥)

عادی اش کونلرنك خدمت ساعتلرینه اعظمی تعیین ایتمك .

(٦٦)

مدتدن زیاده خدمتلری ، ضرورت یوق ایکن تونلرده عملی منع ایتمك .

(٦٧)

خاتونلار بالالار کوچینك حمایه‌سنه اعتنا ایدوب ، ضرری احتمال اشلرده ارلرنك کوچینی حمایه ایدر اسبابلرنك تدبیرلرنك همه‌سینی حاضر ایتمك .

(٦٨)

دولت واسطه‌سیله جبرا ، عمله‌دن هر برینك (مدت معلومه داخلنده) خسته‌لگی ، بلالری ، اشتغال سببیله کلمش مرضلری ، خدمت صاحبینك حسابینه تأمین قیلنور .

(٦٩)

اوزکوچیله کون ایتدر هربر آدمك پیرلك عاجزلك حالی دولت
طرفندن تأمین قیلنمق.

(٧٠)

کوچی حمایه ایدر قانونلری تعدی ایچون جنایت جزاسی
تعیین ایتمك.

(٧١)

عمله قانونلریله ضبط اولنمامش معامله‌لری عدالت یولنه قویمق
ایچون، سرمایه صاحبلریله عمله آراسنده وقوعی احتمال نزاعلری
خصومتلری فصل ایتمك ایچون، نصفی عمله‌دن نصفی سرمای
صاحبلرندن تألیف اولنمش صلح قامره‌لری تأسیس ایتمك.

(٧٢)

عمله قانونلرینی، هم ده عمله کوچینك حمایه‌سی ایچون مستق
نظارت نظامینی اجرتلی خدمتلرك هر برنده جاری ایتمك، عم
مصلحتلرینی حمایه ایدر نظارتده عمله‌دن صایلانمش وکیل
مداخله ایتمك.

صوك.

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ